

BBF00019

สังฆธรรมปาฐกาสีล

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ (PALI-THAI)

PART VI

ฉบับปฐมพิมพ์

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี

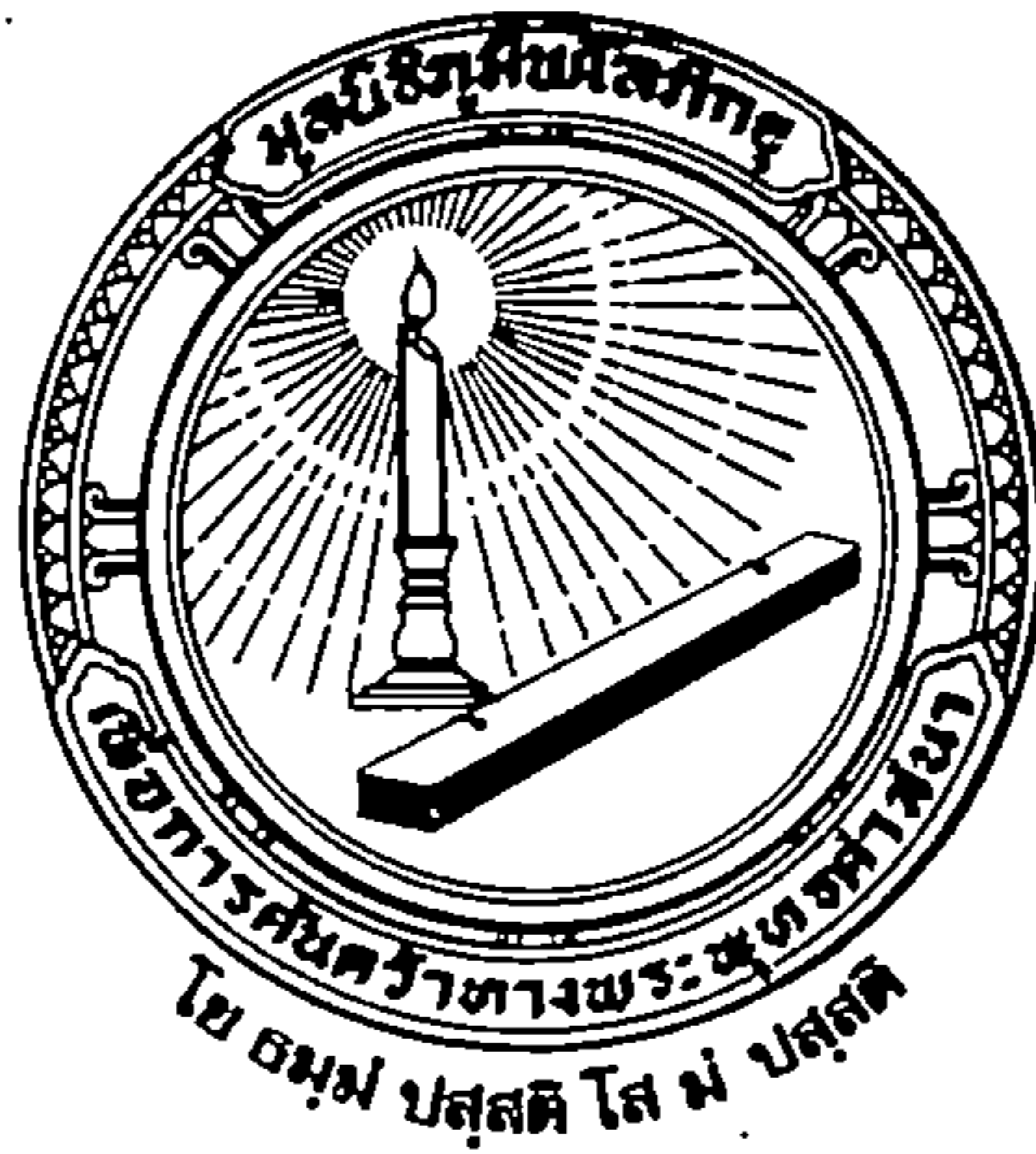
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

ดรอปรวิ “ท้าวอากาศโศก ข้าช่วย-คุณผู้พิชิต ทักษิณรังษี”
สังฆธรรมปาฐกาสีล และฉบับที่พิมพ์ใหม่

โครงการปริวรรตอักษรของและอักษรโบราณที่เชียงใหม่
ชำระและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8295-35-4

สังฆธรรมปาสาณีย์

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

SADDHAMMAPAKĀSINĪ
(PALI-THAI)

PART VI

ฉบับปฐมพิมพ์

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

รวบรวมโดย “มหาวิทยาลัยหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ”
สํานักงานหอสมุดแห่งชาติและศูนย์ศึกษาค้นคว้าหอสมุด

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ศึกษาค้นคว้าและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธรูปและภาษาบาลีไทย

ISBN 974-8295-35-4

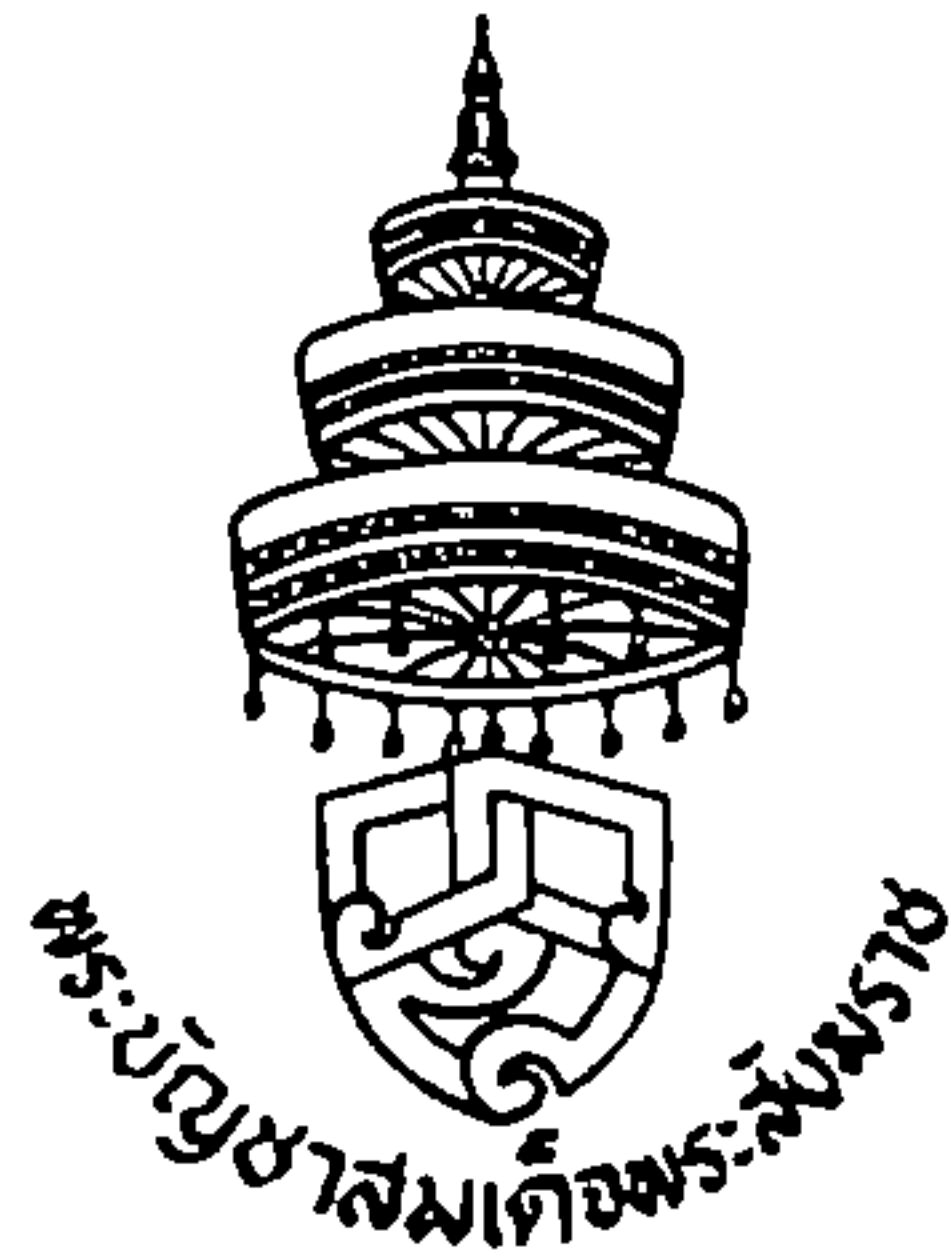
พระบรมราชาโชวาท

“ฉันขอชวนไมทသာ ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของชนชั้น อย่าให้ขัดแย้งกันเกินไปจนขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความสงสัยยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลัง ที่ใครสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้เข้ลเข้แข็ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโกตมมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าหน้ามเกล้า ฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕
ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ใน
พุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้อำนาจ
อนุสรณ์วัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกชุกได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นมอดวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสหทวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควร
ประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกชู" อันเป็นพระบรมราช-
ฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการ
สมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะ-
กรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกชู เป็นที่
ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ. กภาพรรณดิศ ดิศกุล ร.น. (สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเคื่อน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สัตกะสิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ท่านผู้หญิงพัชร์ อรุณราชมณฑิธร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงสมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตการณประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนัดถ์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางอุษา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐)

๓๒. นายฉันทันต์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอจงถึงความเจริญ งามงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

ผลสำรวจเอก

๑.

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชา เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

ในพระนามของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรมเทพมหานครมาจนบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอนุสรณ์ชวัตถุร่วมใน
มหกรรมครั้งนี้ด้วย มูลนิธิภูมิพลศึกษา จึงสนองพระดำรินี้

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมูลนิธิภูมิพลศึกษา จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลศึกษา

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาให้เจริญ งอกงาม ไพบูลย์
ไพชรรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิรันดร์พลึง เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

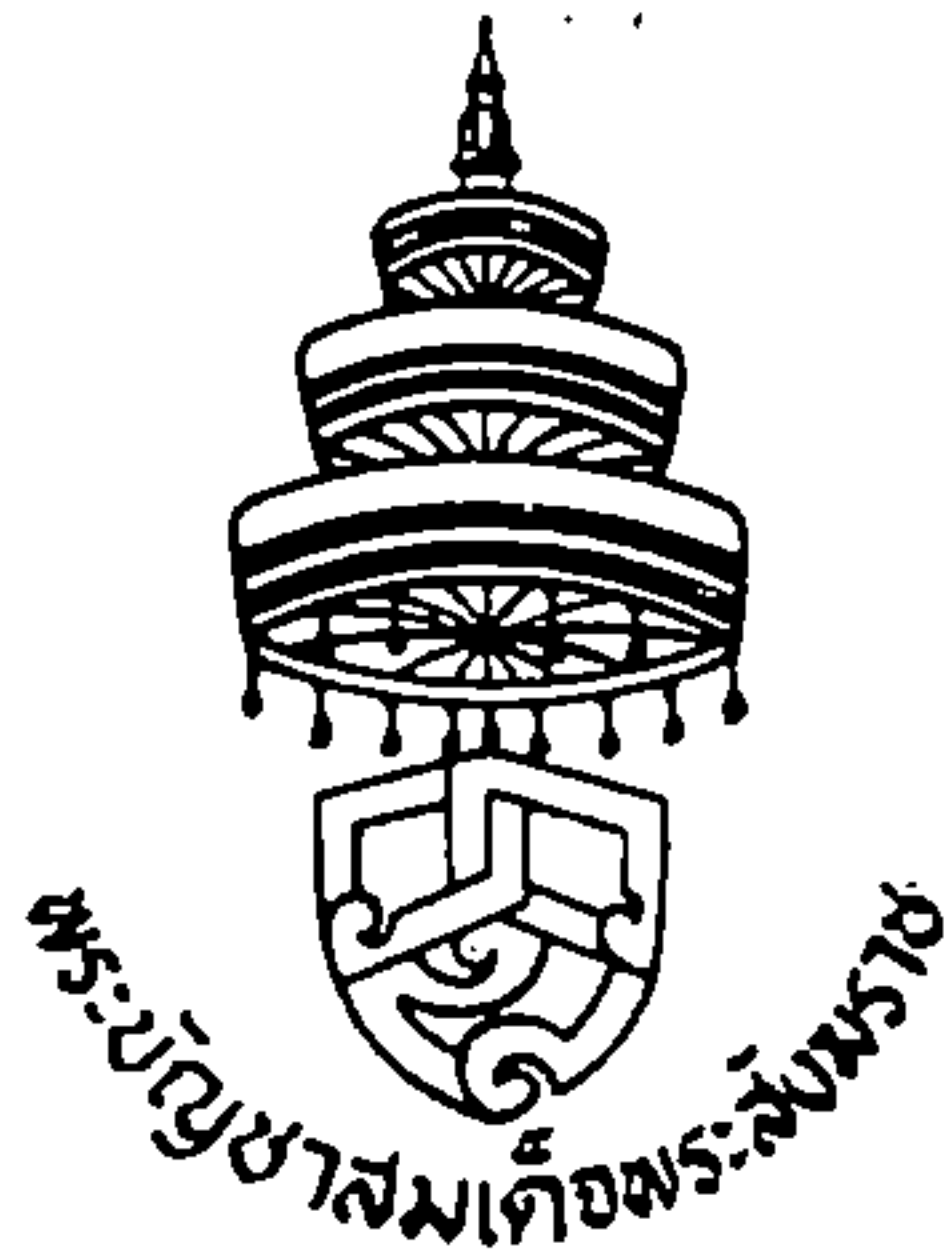
ป. จีระศักดิ์

(ประเสริฐ จีระศักดิ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลศึกษา

ผู้รับสนองพระบัญชา

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่ง
เป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธ-
ศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษสมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุ
รวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุไคสนองพระคำรินัน โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสัททาวีเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์
สำคัญ ที่จะป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จักพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวช เป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายมณีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเศวต ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กัญจนพญ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๘	
๗. นายมยุนต์ จอกพิมาย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโส ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง ป.ธ. ๘
๑๐. อุบาสิกาศิริรัตน์ กลัดจาย ป.ธ. ๘
๑๑. นายจรัญ เลือ่ท้วง ป.ธ. ๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ. ๑
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๑, พม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ. ๑ (ศศ.บ.)
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖
๑๗. นายประกวต พุฒินิยม ป.ธ. ๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ กวรคำ ป.ธ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลักตง ณะวัตต์ ป.ธ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. รอยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกาบุญสง พยัคฆเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกากัลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองยอย แสงสินชัย ป.ธ. ๘
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ. ๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ. ๘
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ. ๘ คุษฎ์บัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๘
๘. นายวินัย ตะเภาพงษ์ ป.ธ. ๘ คุษฎ์บัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ. ๘

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาววิภา เพ็ชรสามพราน
๒. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๓. นางพิกุล บำรุงผล
๔. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๕. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๖. นางสาวถาวร ทองมี
๗. นางสาวเตือนใจ พรหมศรีวัฒนา
๘. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๙. นางสาวรัชดา จันทราทิพย์

(๑๖)

๑๐. นางสาวมยุรี พาหา
๑๑. นางสาวศรีประภา สุริยผล
๑๒. นางสาวอุบล แก้วจรัส
๑๓. นางชัชวาล์ นิกะตน้อย
๑๔. นางทิพย์วดี ภูทอง
๑๕. นายประนม พลคองนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

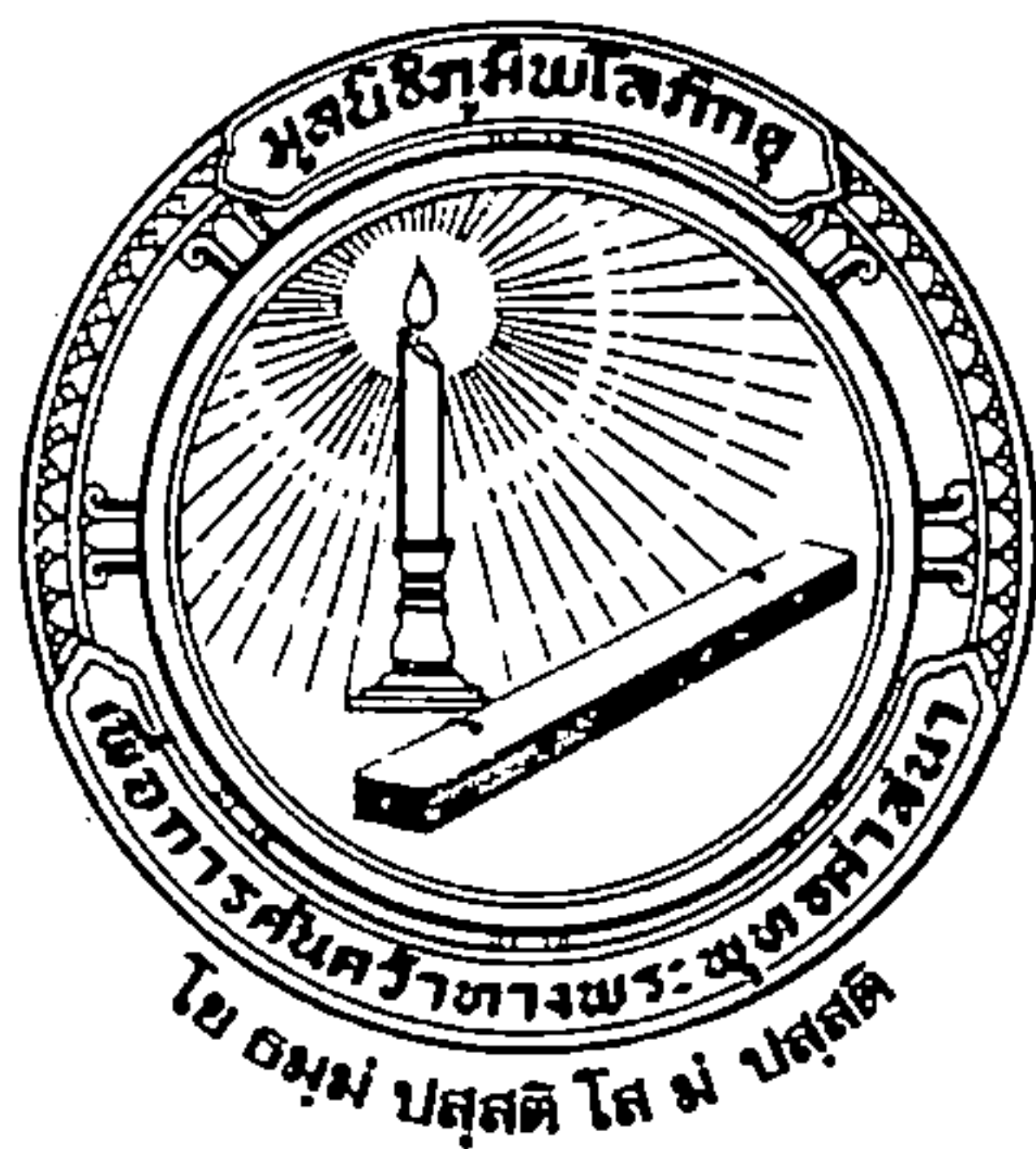
พลตำรวจเอก **อ. รุจิรวงศ์**

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก
ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำราโบราณทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๑

First published : 1988

ISBN 974-8295-35-4

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปล และคั้ดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด .

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรด
 เวไนยสัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรง
 แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
 เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
 มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบใจ **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
 พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
 สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
 พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
 พระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
 พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
 ไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรง
 ตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
 พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
 คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัติสังฆกรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
 มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมาย
 ที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกถาจารย์ในครั้งแรก
 มีพระมหากัสสป. พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
 คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา ก็มีรังกงกล่าวนั้นเรียกว่า
 อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
 เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
 และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
 พระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
 เข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา ฤๅบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงห์พอน ซึ่งเป็นภาษาก
 ลำบากแก่ฤๅบุตรผู้ใดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธรวณะจึงไม่
 แพรหลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้การร้อยปีเศษ
 พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆษาะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
 แปลอรรถกถาภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาบาลี อันเป็นคันถิกภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธร
 ศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุญลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธรวณะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มูลฎีกา
 และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
 เงื่อนงำขอขอกที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คณฐูปท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
 คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธความ บอกความหมาย
 ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า อัคตโยขนา

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคคหรืออภิธรรมตตสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่าฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมตต-วิภาวินี แก้ปกรณอภิธรรมตตสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นตอภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องดั่งแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้ กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททาวีเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ออนุฎีกา ปกรณพิเศษ และสัททาวีเสสเหล่านี้เป็นต้น และไต่จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปฏิวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุทั้งหลาย ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรชรดกจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชอาญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปฏิวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อตนฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ตั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์สังฆธรรมปาสนี ภาค ๖ พากย์คู่ภาษาบาลี-ไทย นี้ ครอบครัวนาวาอากาศเอกอำนวยการ-คุณสุภัทรา ทัทพะรังสี ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และอุทิศกุศลแก่บุพการี

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ ครอบครัวนาวาอากาศเอกอำนวยการ-คุณสุภัทรา ทัทพะรังสี ประสบความสุขความเจริญตลอดไปเทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เพื่อการคนกว่าทางพระพุทธศาสนา

๑๕ มกราคม ๒๕๓๑

คำปฎิญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อณูฎีกา คัมภีร์ อัดตโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัททาวีเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

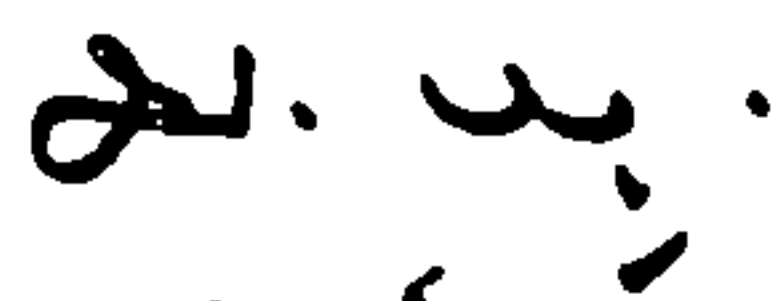
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ซ้ายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสนี ภาค ๖ ฉบับพากย์คู่ ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระเพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออันสงฆ์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ใดที่พิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผลบังจ้ายให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุขได้คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกันเทอญ.

(นายมณีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ
พระกัมภีร์สัทธรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์

คำว่า **สัทธรรมปกาสินี** หรือในภาษาบาลีเรียกว่า **สทฺธมฺมป-**
ปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระกัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์ สำหรับพระกัมภีร์
ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์นั้น ข้าพเจ้าได้เขียนคำแนะนำไว้แล้วในกัมภีร์ชุด ฉบับภูมิพโลภิกขุ
ว่า ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อัครสาวก ได้บรรยายไว้เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรง
พระชนม์อยู่ และพระธรรมสังคีติกาจารย์ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา นับเนื่องอยู่ในพระ-
สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ลำดับที่ ๑๒ จัดเข้าเป็นเล่มที่ ๓๑ ในพระไตรปิฎกฉบับ
สยามรัฐ ซึ่งมูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้นำมาชำระและพิมพ์เป็นปกรณ์ไว้ แบ่งเป็น ๒ ภาค

ความหมายของคำว่าสัทธรรมปกาสินี

เมื่อพิจารณาถึงความของคำที่ท่านได้ตั้งชื่อเฉพาะไว้ แยกออกได้เป็น
๒ คำ คือ **สัทธรรม** คำหนึ่ง **ปกาสินี** อีกคำหนึ่ง สัทธรรม ในภาษาบาลีว่า
สทฺธมฺม ยังแยกออกเป็น ส คำหนึ่ง กับ **ธมฺม** คำหนึ่ง

ส คำหน้า ย่อมาจาก สนฺต คำว่า สนฺต แปลว่า ผู้สงบ ก็ได้
แปลว่า มีอยู่ ก็ได้ แปลว่า อันบุคคลสรรเสริญ ยกย่อง ก็ได้ ส่วน **ธมฺม** คำหลัง

แปลว่า สภาวะ คำสอน ธรรมชาติ รวมกันเข้าเป็น สัทธมม ในภาษาไทยใช้ว่า **สังฆธรรม** จึงมีความหมายได้เป็น ๓ นัย คือ

๑. ธรรมของท่านผู้สงบคือสัตบุรุษ ได้แก่ พระอริยบุคคล มีพระพุทธเจ้า และพระสาวก เป็นต้น

๒. ธรรมที่มีอยู่จริง ปรากฏอยู่จริง ไม่ใช่ธรรมที่ไม่มีอยู่จริง (โดยปรมาตถ์) อย่างอาตมัมที่พวกเดียรถีย์กำหนดไว้

๓. ธรรมที่ไต่รับยกย่อง สรรเสริญ เพราะประกอบด้วยคุณ มีธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เป็นต้น ไม่ใช่ธรรมที่ถูกตำหนิโดยประการเดียว เหมือนอย่างธรรมของพวกลัทธินอกพระศาสนา

คำว่า **ปกาสินี** นั้น แปลว่า ประกาศ ให้แจ่มแจ้ง ใหญ่ชัด

รวม สัทธมม กับ ปกาสินี เป็น สัทธมมปกาสินี หรือ สังฆธรรมปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ซึ่งมีความหมายว่า เป็นอรรถกถา ที่ประกาศพระสังฆธรรมให้แจ่มแจ้ง ใหญ่ชัด เป็นคำอธิบายขยายความของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคให้แจ่มแจ้งชัดเจนนั่นเอง

ประวัติการรจนาคัมภีร์

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระมหานามเถระ เป็นชาวลังกา สำนักมหาวิหาร สำนักเดียวกับพระพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียง

(๒๘)

ท่านไต่กล่าวไว้ในตอนท้ายแห่งพระคัมภีร์นี้ว่า ท่านอุตรมณัฏฐกุบาสก ได้สร้างบริเวณ
คือเสนาสนะขึ้นไว้ในสำนักมหาวิหาร ท่านได้พำนักอยู่ในอุตรมณัฏฐกัปปิยะนี้ และได้
แต่งอรรถกถาสัทธรรมปกาสนีนี้สำเร็จในปีที่ ๓ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้า
โมคคัลลานะกษัตริย์ลังกาทวีป ได้ตรวจสอบดูรายพระนามกษัตริย์ของลังกา มีพระเจ้า
โมคคัลลานะชื่อเดียวกันในกรุงอนูราธบุรี ๒ พระองค์ องค์ที่ ๑ สิ้นพระชนม์ พ.ศ.
๑๐๓๘ องค์ที่ ๒ สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๑๐๙๐ ไม่ทราบว่างค์ใดแน่ ถ้าเป็นองค์ที่ ๑
ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๔๑ ถ้าเป็นองค์ที่ ๒ ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๙๓ จึงควรสันนิษฐาน
รวม ๆ ไปว่า พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสนีนี้อุบัติเป็นวรรณกรรมขึ้นมา ในพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๑ คือประมาณ ๑,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว เป็นการแต่งขึ้นภายหลังพระคัมภีร์วิสุทธิ-
มรรค ซึ่งอยู่ในรัชกาลพระเจ้ามahanam กษัตริย์แห่งลังกา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๓
นับว่าพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสนีนี้มีอายุมากพอสมควร

ในคัมภีร์อุพคัณถวงศ์ยังไต่กล่าวไว้ว่า พระคัมภีร์อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค
นี้ พระมหานามเถระแต่งโดยได้รับอาราธนาจากอุบาสกชื่อมหานาม ชื่อเดียวกับท่าน
ผู้แต่งควย

เนื้อหาของพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสนี

ท่านผู้แต่งไต่กล่าวไว้ในคำเริ่มและลงท้ายพระคัมภีร์ว่า ได้พรรณนาความ
แห่งพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสนีไปตามลำดับ เดินตามสูตรและข้อยุติ ทิ้งลัทธิของตน

และไม่เกาะเกี่ยวกับลัทธิอื่น รวบรวมข้อเสนอแนะและนัยอรรถกถาเดิม มาเรียบเรียง
อรรถกถาสัทธรรมปกาสินี ความทั้งนี้แสดงว่า ท่านมีใ้ได้แต่งตั้งโดยอัตโนมัติ หาก
ใ้ได้อาศัยอรรถกถาเดิม เข้าใจว่าคงจะเป็นอรรถกถาสัทธรรมปกาสินีแต่งตั้งเป็นคัมภีร์ใหม่

เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยคัมภีร์มกกาถาคือคำเริ่มพระคัมภีร์ ท่านใ้พรรณนา
ความในปฏิสัมพันธ์มรรคปการณ ใ้ไว้อย่างละเอียด ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ
๑. มหาวรรค หมวดขนาดใหญ่ ๒. มัชฌิมวรรค หมวดขนาดกลาง หรือเรียกว่า
ยุคนั้ทวรรค และ ๓. จุลวรรค หมวดขนาดเล็ก หรือเรียกว่าไ้ญญวรรค และใ้
มีคำลงท้ายที่เรียกว่า นิคมกกา ใ้ไว้อย่างสมบูรณ์

สัทธรรมปกาสินีฉบับอักษรไทย

ใ้ใ้มีการพิมพ์พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีเป็นอักษรไทย โดยใ้ใ้ปริวรรตจาก
อักษรขอมมาแล้ว แต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็น
ผู้พิมพ์ ท่านผู้ชำระครั้งนั้น คือ พระพิมพ์ลธรรม (นาค สุ่มนาคเถระ) วัดอรุณราช-
วราราม ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพสุธี อยู่วัดสุทัศน์เทพราราม

เหตุที่พิมพ์นั้น เนื่องมาจาก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชดำริที่จะ
ยกย่องพระพุทธศาสนาตามพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นมูลแห่งการปฏิบัติใ้ถูกต้อง มี
พระราชปรารภว่า พระมหากษัตริราชเจ้าแผ่นดินสยามแต่ครั้งก่อน ทรงเป็น

(๓๐)

พุทธศาสนูปถัมภก ไต่ทรงรับพระราชภาระอุปการะพระปริยัติสังฆธรรม เช่น รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ชำระปกรณ์ที่หาได้ในเวลานั้น แล้วโปรดให้จารไว้ ซึ่งเป็นต้นฉบับของปกรณ์ที่สร้างขึ้นในภายหลัง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ชำระปกรณ์เหล่านั้น ซึ่งเป็นชั้นพระบาลีคือพระไตรปิฎก แล้วโปรดให้ตีพิมพ์ไว้ ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาพระปริยัติสังฆธรรมก็กระทำโดยง่าย พระมหากษัตริย์ราชทรงมีพระบรมราชานุเคราะห์สืบต่อกันตลอดมา

ประจวบกับขณะนั้น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี ไต่เสด็จสวรรคต (ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๖ สวรรคต พ.ศ. ๒๔๖๒) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญทักษิณานุประทานถวายแด่สมเด็จพระราชชนนี ทรงมีพระราชปรารภจะทรงพิมพ์ปกรณ์ชั้นอรรถกถา จึงได้ถวายให้เป็นภาระธุระของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น พร้อมด้วยพระเถระานุเถระ ไต่ช่วยกันชำระปกรณ์ชั้นอรรถกถาเหล่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นพนักงานจัดพิมพ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศพระราชปิติตานมัยกุศลอันเกิดแต่การสร้างพระคัมภีร์เพื่ออุปการะพระปริยัติธรรมถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี และทรงอุทิศพระราชกุศลให้แก่เทพยดา และมนุษย์เหล่าอื่นด้วย ข้อความดังกล่าวนี้ ไต่ประกาศเป็นภาษาบาลีไว้ ณ วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ข้าพเจ้าได้เก็บความมากล่าว ณ ที่นี้

การพิมพ์พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาลินีได้มีขึ้นในครั้งนั้น เป็นหนังสือบาลีอักษร

ไทยจำนวน ๔๖๐ หน้าพิมพ์ แต่ไม่ตลอดทั้งคัมภีร์ เป็นหนังสือเพียงครึ่งคัมภีร์ คือเริ่มแต่
คันถารัมภกถา ไปจบแค่อินทรียปโรปริยัตตญาณนิตเทศว้ถณนาเท่านั้น

สัทธรรมปกาสินีฉบับภูมิพโลกิขุ

เนื่องจาก นายมณีพันธุ์ จารุกุล อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธ-
ศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าช่วยแปลพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
เป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เพื่อเป็นแนวทางศึกษาวิจัยพระคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มารค
ปกรณ์ ซึ่งเป็นหลักการศึกษาระประยัติธรรมแต่ครั้งพุทธกาล ข้าพเจ้าได้แปลสัทธรรม-
ปกาสินีภาษาบาลีฉบับอักษรไทยที่มีอยู่แล้วนั้น และได้ตรวจสอบกับฉบับฉัฐสังคีติ และ
ฉบับอักษรโรมันที่มีอยู่ เมื่อแปลจบฉบับอักษรไทยได้ครั้งหนึ่งแล้ว ตอนหลังไม่มีอักษร
ไทย ได้อาศัยฉบับอักษรพม่าและอักษรโรมัน แปลต่อไปจนจบ ได้พบว่าพระคัมภีร์นี้เป็น
คัมภีร์สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์หนึ่ง แต่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นเห็นสมควร
ปรึวรตมาเป็นอักษรไทยเสียใหม่บริบูรณ์ ได้ตรวจฉบับอักษรขอมที่วัดบวรนิเวศวิหาร
และที่หอสมุดแห่งชาติแล้ว หาต้นฉบับอักษรขอมไม่ได้ ซึ่งหมายความว่าฉบับอักษรขอม
ขาดอยู่ เห็นจะเป็นด้วยเหตุที่ขาดต้นฉบับนี้เอง ดังนั้น ท่านผู้ชำระในครั้งนั้นจึงได้
ทำค้างไว้ครั้งเดียวในตอนต้น มุลนิจภูมิพโลกิขุ เห็นสมควรบูรณะให้เต็มบริบูรณ์
รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา กรรมการมุลนิจภูมิพโลกิขุ มีศรัทธาปรึวรต
จากอักษรโรมันเป็นอักษรไทยในตอนหลังจนจบบริบูรณ์

(๓๒)

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์ ประธานกรรมการมูลนิธิพิภโลภิกขุ นำคณะกรรมการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิพิภโลภิกขุ และได้นำต้นฉบับพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีอักษรไทยที่ได้ปริวรรตแล้วนั้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชวโรกาสที่ระลึกงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก และทรงเจิมเพื่อเป็นสิริมงคลในการที่จะดำเนินงานตามโครงการต่อไป ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ และเป็นนิมิตหมายแห่งการประกาศพระสัทธรรมสืบต่อไปไม่ขาดสาย เป็นการสืบต่องานที่ยังค้างอยู่แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สำเร็จลุล่วงไป

การชำระพระคัมภีร์ สัทธรรมปกาสินี ภาษาบาลีนั้น มีความจำเป็นต้องชำระมาตั้งแต่เล่มต้น เพื่อจัดวรรคตอนให้เป็นระบบเดียวกัน มูลนิธิฯ ได้มอบภาระให้นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ.๘ (ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการของมูลนิธิฯ เป็นผู้ชำระจนจบบริบูรณ์ โดยอาศัยฉบับฉันทสิริสังคีติ และฉบับอักษรโรมันเป็นคู่มือในการชำระตลอดไป มูลนิธิฯ ได้จัดพิมพ์พากย์บาลีแล้ว ตลอดพระคัมภีร์รวมเป็น ๔ ภาค

ส่วนคำแปลเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิฯ ได้จัดแปลเป็นภาษาไทยขึ้น เพื่อประโยชน์แก่สาธุชนผู้ใฝ่ธรรมจะไตร่ตรองข้อความและนำไปใช้ปฏิบัติธรรมได้ และได้ตั้งคณะกรรมการตรวจคำแปลนั้นอีกชั้นหนึ่ง

เพื่อให้การดำเนินงานสร้างพระคัมภีร์ของมูลนิธิฯ ได้สำเร็จตามปฏิญญาที่ตั้งไว้ โดยจัดใหม่พระคัมภีร์ที่เป็นพากย์คู่ คือภาษาบาลีด้านหนึ่ง และภาษาไทยอีกด้าน

หนึ่ง ในหน้าเดียวกัน

อนึ่ง ในการเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรไทยนั้น อาจารย์บางท่านก็นิยมเขียนตัวอักษรตามภาษาบาลี บางท่านก็เขียนตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตฯ ถ้าหากจะขอให้เขียนอย่างเดียวกัน ก็เหลือวิสัยจะทำได้เพราะอาจว่าเคยมือ และอีกทั้งราชบัณฑิตฯ ก็ยอมรับรอง ว่า ถูกต้องทั้ง ๒ อย่าง จึงได้ปล่อยให้ตามอัธยาศัยตามถนัดของอาจารย์แต่ละท่าน

ทางมูลนิธิฯ ได้จัดทำพระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีพากย์ขึ้น ๘ เล่มด้วยกัน
คือ

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คัมภีร์มกกาไปจนจบปริยญญยนิทเทสวักขณา คุณชนัตถ์ ปิยะอุย สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายพุมปิยะอุย ผู้เป็นบิดา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ ปริยญญยนิทเทสวักขณา ไปจนจบสุตมยญาณนิทเทสวักขณา คุณหญิงอรุณ กิตติยากร สร้างเพื่อเป็นการคารวะรำลึกถึงพระคุณ คุณอุษา-คุณฉวีพันธุ์ จารุกุล

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ สีมญาณนิทเทสวักขณา ไปจนจบจริยานันตญาณนิทเทสวักขณา คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์ และคณะสร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธบูชา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ภูมินันตญาณนิทเทสวักขณา ไปจนจบอินทริยปโรปริยัตตญาณนิทเทสวักขณา คุณหญิงสมนึก เปรมวัธนะ

(๓๔)

และคณะ สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

พระคัมภีร์สี่ธรรมปกาสินี พากย์กู ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ อาสยานุสณญาณ-
นิตเทศวัดฒนา ไปจนจบ ทิฏฐิกถาวัดฒนา คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ

ท่านผู้หญิง ม.ล. พวงร้อย อภัยวงศ์

คุณศศิธร หิรัญบุรณะ

คุณพรทิพา พินิตกาญจนพันธ์

และคุณพรเพ็ญ คีรีเรืองชัย

สร้างเพื่อถวายพระราชกุศลแด่พระบรมราชวงศ์จักรี

พระคัมภีร์สี่ธรรมปกาสินี พากย์กู ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ อานาปานัสสติกถา
ไปจนจบอินทริยกถาวัดฒนา ครอบคร้ว "นาวาอากาศเอกอำนาจ-คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี"
สร้างถวายเป็นพุทธรูปชาและอุทิศกุศลแด่บุพการี

พระคัมภีร์สี่ธรรมปกาสินี พากย์กู ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ วิโมกขกถา ไปจน
จบสุญญกถาวัดฒนา พลเอกบุญชัย และคุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงศ์ สร้างถวายโดย
เสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

พระคัมภีร์สี่ธรรมปกาสินี พากย์กู ภาค ๘ เริ่มตั้งแต่ ัญญาวัตต์ ไปจน
จบนิคมนกถา "ครอบคร้วัญชา" สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

เป็นอันว่าพระคัมภีร์สี่ธรรมปกาสินี พากย์กู ซึ่งยังไม่เคยมีมาเลยใน
ภาษาไทย ได้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ ในฉบับภูมิพโลภิกขุ คราวนี้

(๓๕)

ขอเทพยดาอารักษ์และสาธุชน จงโปรดอนุโมทนางานสร้างพระคัมภีร์ ที่
สำเร็จลงทั้งนี้โดยทั่วกันเทอญ.

ส.ส. เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มุสธนิธิภูมิพโลภิกขุ

(๓๖)

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์

ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมนต์พันธุ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

คุณอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์สหธรรมปกาสินี ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙	ประธานกรรมการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๙	กรรมการ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙	กรรมการและเลขานุการ
๔. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา	ปริวรรตจากอักษรโรมัน
๕. นางสาววัฒนา สุภวัน ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๖. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๗. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๘. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๙. นายอารมณ สุตใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวเกษสุดา สุประทีชฐ์ ปกศ. สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นายประยุทธ์ สาธรสุด ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นายทองพูล แสนบุญศรี ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๓. นายวิรัตน์ อุนนาทรวรางกูร ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๔. นายช่วงชัย เวียงสิงห์ก่อ ป.ธ. ๙, พม.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นายอารมณ สุตใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๖. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๗. นายปัญญา สละทองตรง ป.ธ. ๘	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ

(๓๘)

๑๘. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ. ๑ (เขมร)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๙. นายหนูพันธ์ ขำหินตั้ง ป.ธ. ๖	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๑. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.ศ.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๒. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๑, พ.ม.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๙	ตรวจสำนวนขั้นสุดท้าย
๒๕. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจาย	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๒๖. นางสาวชลอ สว่างช่วง	ดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์

สังฆธรรมปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมพันธ์ามรรค

บาลี-ไทย

ภาค ๖

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ ATṬHAKATHĀ PAṬISAMBHIDĀMAGG

Pali - Thai

PART VI

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๑

สารบัญ

พระคัมภีร์ลัทธิธรรมปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

เรื่อง	หน้า
๓. อานาปานสติกถา	
๑. พรรณาคณนวาระ (วาระแห่งการนับ)	๑
๒. พรรณานิเทศแห่งญาณ ๑๖	๘
๓. พรรณาอุปกิเลสญาณิเทศ	๑๓
ปฐมฉักกะ	๑๓
ทุติยฉักกะ	๑๘
ตติยฉักกะ	๑๙
๔. พรรณานิเทศแห่งญาณในโงทาน	๒๔
๕. พรรณาสโตการญาณิเทศ	๓๕
๖. พรรณานิเทศหมวด ๖ แห่งญาณราสี (คือหมวดญาณ)	๒๑๑
๔. อินทรีย์กถา	
๑. พรรณานิเทศแห่งสูตรที่ ๑	๒๑๙
๒. พรรณานิเทศแห่งสูตรที่ ๒	๒๖๑

(๔๒)

ก. พรรณนาอัสสาทนิกเทศ	๒๖๗
ข. พรรณนาอาทินวนิกเทศ	๒๖๘
ค. พรรณนาอิสสรณิกเทศ	๒๖๘
๓. พรรณนานิกเทศแห่งสูตรที่ ๓	๒๗๕
ก. พรรณนานิกเทศแห่งประเภทและการนับ	๒๗๘
ข. พรรณनावาระแห่งจริยา	๒๘๐
พรรณนานิกเทศแห่งความประพฤติและวิหารธรรม	๒๘๑
๔. พรรณนานิกเทศแห่งสูตรที่ ๔	๒๘๔
ก. พรรณนานิกเทศแห่งสภาวะคือความเป็นใหญ่	๒๘๖
ข. พรรณนานิกเทศแห่งสภาวะเป็นเครื่องชำระในเบื้องต้น	๒๘๗
ค. พรรณนานิกเทศแห่งสภาวะมีประมาณยิ่ง	๒๘๘
พรรณนานิกเทศแห่งสภาวะที่ตั้งมั่น	๓๐๓
ฆ. พรรณนานิกเทศแห่งสภาวะที่ครอบงำและสภาวะที่ให้ตั้งมั่น	๓๐๓
๕. พรรณนาอินทรีย์สโมธาน (การประชุมแห่งอินทรีย์)	๓๐๖

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุณี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุณีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
ส. สพา.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตนวคฺค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
อง. เอกก.	องคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทก.	องคฺตฺตรนิกาย	ทกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม
อง. ติก.	องค์ตตฺตริกกาย ติกนิปาต
อง. จตฺกก.	องค์ตตฺตริกกาย จตฺกกนิปาต
อง. ปญจก.	องค์ตตฺตริกกาย ปญจกนิปาต
อง. ฉกฺก.	องค์ตตฺตริกกาย ฉกฺกนิปาต
อง. สตตก.	องค์ตตฺตริกกาย สตตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องค์ตตฺตริกกาย อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องค์ตตฺตริกกาย นวกนิปาต
อง. ทสก.	องค์ตตฺตริกกาย ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องค์ตตฺตริกกาย เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺตกนิกาย ขุทฺตกปาจ
ขุ. ฐ.	ขุทฺตกนิกาย ฐมฺมปทคาคา
ขุ. อุ.	ขุทฺตกนิกาย อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺตกนิกาย อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺตกนิกาย สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺตกนิกาย วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺตกนิกาย เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺตกนิกาย เถรคาคา
ขุ. เถรี.	ขุทฺตกนิกาย เถรีคาคา
ขุ. ชา.	ขุทฺตกนิกาย ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺตกนิกาย มหานิทฺเทศ
ขุ. จุฬ.	ขุทฺตกนิกาย จุฬนิทฺเทศ
ขุ. ป.	ขุทฺตกนิกาย ปฏฺฐสมภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ช. อ.	ชุทฺตทกนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุทฺตทกนิกาย	พุทฺธวีส
ช. จริยา.	ชุทฺตทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคสฺสปณฺณตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬโปกฺก	(ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรุมโปกฺก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺจสงฺคีติโปกฺก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณฺณโปกฺก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปกฺก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อังกฺลิสโปกฺก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
ก.	กตฺถจโปกฺก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this pāli text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a   ᳵā   ᳶi   ᳷ī   , u   ᳹ū   ᳺe   ᳻o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ณ	ñña
ฏ	ṭa	ฉ	ṭha	ด	ḍa	ฉ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	ḍa	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	พ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa	ฌ	ḥ		

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	ก	kū	เก	ke	โก	ko

พระคัมภีร์

สัทธรรมปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมพันธ์ามรรค

บาลี-ไทย

ภาค ๖

ศัพท์ธรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค

ภาค ๖

---

๓. อานาปานสติกถา

๑. คณวารวณณา

๑๕๒. อิทานิ ทิฏฐิกถานนฺตรํ กถิตาย
อานาปานสติกถาย อปุพฺพตฺถานวณฺณนา
อนุปฺปตฺตา. อयํ हि อานาปานสติ-
กถา ทิฏฐิกถาย สุวิทฺตทิฏฺฐาทีนวสุส-
มิจฺจาทิฏฺฐิมลวิโสธเนน สุวิสุทฺถจิตฺตสุส-
ยถาภูตาวโพธาย สมာธิภาวนา สุกรา
โหติ, สพฺพสมာธิภาวนาสุ จ สพฺพ-
สพฺพญฺญุโพธิสฺสุตฺตานํ โพธิมุเล อิมินาว
สมာธิना สมာहितจิตฺตानํ ยถาภูตาว-
โพธโต อयเมว สมာธิภาวนา ปธานาติ
จ ทิฏฐิกถานนฺตรํ กถิตา.

๓. อานาปานสติกถา

๑. พรรณนาคณวาระ
(วาระแห่งการนับ)

๑๕๒. บัดนี้ ถึงลำดับการพรรณนาไป
ตามอรรถที่ไม่เคยมีมาแห่งอานาปานสติกถา
ที่ท่านพระธรรมเสนาบดีได้กล่าวไว้ในลำดับ
แห่งทิลิกถาแล้ว. ก็อานาปานสติกถานี้ ท่าน
กล่าวไว้ในลำดับแห่งทิลิกถา เพราะสมาธิ-
ภาวนาเพื่อหยั่งรู้ตามความเป็นจริง ของ
บุคคลผู้ทราบโทษของทิลิกถาแล้ว ด้วยทิลิกถา
ผู้มีจิตอันบริสุทธิ์ดีแล้ว ด้วยการชำระมลทิน
คือมิจฺจาทิฏฺฐิให้หมดจดแล้วจะกระทำได้โดย-
ง่าย, และเพราะในบรรดาสมာธิภาวนา
ทั้งหมด สมာธิภาวนานี้เท่านั้นเป็นประธาน

คุณนารี โอทกานนธ์
อุทิศกุศลให้ นายโสภาส-นางเอม โอทกานนธ์

พระสัมพันธัญญโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ผู้ทรงตั้ง
พระหฤทัยไว้มั่นคงด้วยพระสมาธินี้แหละ ฌ กว
แห่งโพธิพฤษฏ์ จึงหยั่งรู้ตามความเป็นจริง.

ตตถ โสฬสวตถุ อานาปานสัสติสมาธิ
ภายโต สมาธิกาณิ^๑ เทว ฌานสถานิ
อุปชชนตีติ ฌานคณนุทุเทโส,^๒ อญฺ
ปริปนฺเถ ฌานานีติอาทิ ฌานคณ-
นิทุเทโส, กตมานิ อญฺ ปริปนฺเถ
ฌานานีติอาทิ อิมานิ เอกวิสตี วิมุตติสุเข
ฌานานีติปริยนต์ สพฺพฌานัน วิตุถาร-
นิทุเทโส, อนฺเต โสฬสวตถุ อานา-
ปานสัสติสมาธิ ภายโต ติอาทิ นิคมนนฺติ
เอว ตาว ปาฬิววตฺถานัน เวทิตพฺพ.

ในพระบาลีนั้น คำว่า โสฬสวตถุ อานา-
ปานสัสติสมาธิ ภายโต สมาธิกาณิ เทว
ฌานสถานิ อุปชชนตี^๒ เป็นอุเทศแห่งการ
บัญชา, คำว่า อญฺ ปริปนฺเถ ฌานานิ
เป็นต้น เป็นนิเทศแห่งการบัญชา ที่มีคำว่า
กตมานิ อญฺ ปริปนฺเถ ฌานานิ เป็นต้น
(และ) มีคำว่า อิมานิ เอกวิสตี วิมุตติสุเข
ฌานานิ เป็นที่สุด เป็นนิเทศโดยพิสดารแห่ง
ญาณทั้งหมด, คำว่า โสฬสวตถุ อานา-
ปานสัสติสมาธิ ภายโต เป็นต้น ในตอนจบ
เป็นคำนิคม บัณฑิตพึงทราบการกำหนดพระ-
บาลีด้วยประการดังกล่าวมานี้ก่อน.

^๑ อ. สมาธิกาณิ.

^๒ อ. ฌานคณนนิทุเทโส.

^๑ คำแปลข้อความภาษาบาลีโปรดดู
ปฏิสัมภิทามรรคภาคคู่ หน้าที ๑ ตอน
อานาปานสติ.

^๒ คือหัวข้อ. ^๓ คือคำอธิบาย.

^๔ คือคำอธิบายโดยพิสดาร.

^๕ คือบทสรุปความ.

คุณนารี โอทกานนท์

อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท์

ตตถ คณนุทุเทเส คณนวาเร ทาว
 โสฬสวัตตูกนฺติ ที่มํ รสฺสํ สพฺพกาย-
 ปฏิสฺสเวทึ ปสฺสสมุภยํ กายสงฺขารนฺติ
 กายานุปสฺสนาจตฺตกํ, ปิตฺติปฏิสฺสเวทึ สุข-
 ปฏิสฺสเวทึ จิตฺตสงฺขารปฏิสฺสเวทึ ปสฺสสมุภยํ
 จิตฺตสงฺขารนฺติ เวทนานุปสฺสนาจตฺตกํ,
 จิตฺตปฏิสฺสเวทึ อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ สฺมาทหํ
 จิตฺตํ วิโมจยํ จิตฺตนฺติ จิตฺตानุปสฺสนา-
 จตฺตกํ, อนิจฺจानุปสฺสึ วิรாகานุปสฺสึ
 นิโรธานุปสฺสึ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสึติ ธมฺมา-
 นุปสฺสนาจตฺตกนฺติ อิมสํ จตฺตุนํ จตฺตูกานํ
 วเสณ โสฬส วัตตุนิ ปตฺติฏฺจา อารมฺมณานิ
 อสฺสํสาติ โสฬสวัตตูกโก. ตํ โสฬสวัตตูกํ.
 สมาสวเสณ ปเนตฺถ วิภตฺติโลโป กโต.

ในบรรดาคำเหล่านั้น จักวินิจฉัยใน
 วาระแห่งการนับ(ญาณ)ในอุเทศแห่งการนับ
 ก่อน คำว่า มีวัตถุ ๑๖ ความว่า วัตถุใดแก่
 ที่ตั้งที่อาศัย คืออารมณ์ ๑๖ อย่าง เนื่องด้วย
 จตฺตูกะทั้ง ๔ ใดแก่ "กายานุปสฺสนาจตฺตูกะ"
 คือ หายใจยาว ๑ ลั้น ๑ รุกองลมทั้งปวง ๑
 ระงับกายสังขาร ๑, "เวทนานุปสฺสนา-
 จตฺตูกะ" คือ รุปีติ ๑ รุสุข ๑ รุจิตสังขาร ๑
 ระงับจิตสังขาร ๑, "จิตตานุปสฺสนาจตฺตูกะ"
 คือ รุจิต ๑ ทำจิตให้บันเทิง ๑ ตั้งจิตไว้มั่น ๑
 ยั้งจิตให้หลุดพ้น ๑, "ธัมมานุปสฺสนาจตฺตูกะ"
 คือ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ๑ พิจารณา
 เห็นความคลายกำหนด ๑ พิจารณาเห็นความ
 ดับ ๑ พิจารณาเห็นความสละคืน ๑ เหล่านี้
 มีอยู่แก่อานาปานสติสมาธินั้น เหตุนี้ อานา-
 ปานสติสมาธินั้นจึงชื่อว่า มีวัตถุ ๑๖. (เมื่อ
 โยคีบุคคลเจริญอานาปานสติสมาธิ) อันมี
 วัตถุ ๑๖ นั้น(ญาณ ๒๐๐ กว่าย่อมเกิดขึ้น).
 ก็ในคำว่า โสฬสวัตตูก นี้ ท่านกระทำการลบ
 วิภตฺติ ด้วยอำนาจแห่งสมาธิ.

คุณนารี โอทกานนท
 อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท

อานนฺติ อพฺภนฺตรํ ปวิสนฺวาโต. อปานนฺติ. คำว่า อานะ แปลว่า ลมหายใจเข้าภายใน. พหฺนิกฺขมนฺวาโต. เกจิ ปน วิปริยาเยน คำว่า อปานะ แปลว่า ลมหายใจออก. วทฺนฺติ. - อปานํ หิ อเปตํ อานโตติ ภายนอก. ส่วนเกจิอาจารย์ยอมกล่าวโดย อปานนฺติ วุจฺจติ, นิตฺเตเส^๑ ปน^๒ ปริยายตรงกันข้าม. จริงอยู่ ลมหายใจออก นากการสุเสว ที่มตฺตมชฺฌเปกฺขิตฺวา ท่านเรียกว่า อปานะ ด้วยอรรถว่า ปราศ- ออปานนฺติ วุจฺจติ^๓ ตสฺมี อานาปานะ จากลมหายใจเข้า, ส่วนในนิเทศท่านเล็ง สติ อานาปานสุสติ, อสุสาสปสุสาส- ถึงความเป็นที่มะแห่ง นา-อักษร กล่าวว่า ปริคฺคาหิกาย สติยา เอตํ อธิวจฺนํ. อปานะ. สติในลมหายใจเข้าและลมหายใจ- อานาปานสุสติยา ยุตฺโต สมาธิ, ใจออกนั้น ชื่อว่า "อานาปานสติ", คำว่า อานาปานสุสติยํ ว่า สมาธิ อานาปานสุสติ- อานาปานสตินี้ เป็นชื่อแห่งสติอันกำหนดเอา สมาธิ, ต^๓ ภวฺยโตติ นิตฺเตเสภาคิยํ ลมหายใจเข้า และลมหายใจออก. สมาธิ ภา เวนฺตสุส. อันประกอบด้วยอานาปานสติ, หรือสมาธิใน

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๒๕๘,
(ภูมิพลโลกิชุ. ๑/๒๗๘).

^{๒-๒} ฉ. ปน นากการสุส ที่มตฺตมชฺฌเปกฺขิตฺวา
ออปานนฺติ, สี: ปนสุส นากการสุส
ที่มตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา อานนฺติ วุจฺจติ,
อิ. ปน ปการสุเสว...อปานนฺติ วุจฺจติ.

^๓ ฉ. โปตฺถเก "ตนฺ"ติ นตฺถิ. "ตํ
อานาปานสุสติสมาธิ"ติ เอวญฺเจ,
สุนฺทรว.

อานาปานสติ ชื่อว่า อานาปานสติสมาธิ,
(เมื่อโยคีบุคคลเจริญ)ซึ่งอานาปานสติสมาธิ
นั้น (ญาณ ๒๐๐ กว่าย่อมเกิดขึ้น). บทว่า
ภวายโต แปลว่า เมื่อเจริญสมาธิ อันเป็น
ไปในส่วนให้เข้าถึงปัญญา.

สมธิกานีติ สห อธิเคน วตฺตุนฺตีติ
สมธิกานี, สาทิเรกานีติ อตุโธ. ม-กาโร
ปเนตฺถ ปทสนฺธิโกโร. เกจิ ปน
"สํอธิกานี"ติ วทนฺตี. เอวํ สติ เทว
ญาณสตานีเยว อธิกานี จาติ^๑ อาปชฺชติ,
ตํ น ยุชฺชติ. อิมานี हि วิสฺตีอธิกานี
เทว ญาณสตานี โหนฺตีติ.

บทว่า สมธิกานี ความว่า ชื่อว่า สมธิกานี
ด้วยอรรถว่า เป็นไปกับ(จำนวน)ญาณส่วนที่
เกิน (๒๐๐), กล่าวคือ ประกอบด้วย
(จำนวน)ญาณส่วนที่เกิน(๒๐๐). ก็ ม-อักษร
ในคำว่า สมธิกานี นี้ กระทบทสนธิ. ส่วน
เกจิอาจารย์กล่าวว่า "สํอธิกานี". เมื่อ
เป็นอย่างนี้ก็ต้องพูดว่าญาณมีจำนวน ๒๐๐
ถ้วนเท่านั้น, คำนั้นไม่ถูก. เพราะญาณ
เหล่านี้มีจำนวน ๒๒๐ พอดี.

ปริปนฺเถ ญาณานีติ ปริปนฺถํ
อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตตฺตญาณานี. ตถา
อุปกาเร... อุปกฺกิลเส ญาณานี.

คำว่า ญาณในธรรมอันเป็นอันตราย
(คือเป็นอุปสรรคแก่สมาธิ) ไต่แก่ ญาณอัน
กระทบธรรม อันเป็นอันตรายให้เป็นอารมณ์

^๑ ฉ. อธิกานีติ.

คุณนารี โอทกานนท
อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท

สหธรรมปภาสน. ป-ท. ๖-๑

โวทาน ญาณ นี้ ติ โวทายติ เตน จิตฺตํ เป็นไป. ญาณ ในธรรมอันเป็นอุปการะ
 ปริสุทฺธํ โหตีติ โวทานํ. ก็ ตํ ? ญาณ. (ได้แก่ ญาณอันกระทำธรรมที่เป็นอุปการะ
 "โวทานญาณ" นี้ ติ วุตฺตพฺเพ "สุตฺตมเย ให้เป็นอารมณ์เป็นไป)... ญาณ ในอุปกิเลส
 ญาณ^๑ ติอาที่สุ วีย "โวทาน ญาณ" ติ ก็เช่นเดียวกัน. คำว่า ญาณ ในโวทาน
 จิตฺตํ. สโต สมุชานโน หุตฺวา กโรตีติ มีความว่า จิตยอมผองแผ้วคือยอมบริสุทฺธ
 สโตการี, ตสฺส สโตการิสฺส ญาณ นี. หมจจค(จากกิเลส) ทวยอาศัยธรรมชาตินั้น
 เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าโวทาน โวทาน
 นั้นได้แก่อะไร ? ได้แก่ญาณ. เมื่อควรจะ
 กล่าวว่ "โวทานญาณ" ท่านกล่าวว่
 "โวทาน ญาณ" (เพราะเหตุว่ ท่าน
 ตั้งใจให้แปลว่ ญาณในโวทาน) เหมือน
 อย่างในคำว่ "สุตฺตมเย ญาณ" (แปลว่
 สุตฺตมญาณ) เป็นต้น. บุคคลชื่อว่า สโตการี
 ทวยอรรธว่ เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะเจริญ
 อานาปานสติอยู่, ญาณ แห่งบุคคลผู้มีสติ
สัมปชัญญะเจริญ อานาปานสติอยู่นั้น (มี ๓๒
 ญาณ).

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๑,
 (ภูมิพโลภิกขุ. ๑/๑).

นิพพิทาญาณานีติ นิพพิทาภูตานิ ญาณานิ. คำว่า นิพพิทาญาณ แปลว่า ญาณอันเป็น
 นิพพิทานุโลมญาณานีติ นิพพิทาย อนุภูตานิ นิพพิทา. คำว่า นิพพิทานุโลมญาณ แปลว่า
 ญาณานิ. นิพพิทานุโลมญาณานีติปิ ปาโจ, ญาณอันเป็นอนุโลมแก่นิพพิทา. พระบาลีว่า
 นิพพิทานุโลโม เอเตส อตุถิติ นิพพิทานุโลมญาณานิ ดังนี้ก็มี, ความว่า
 นิพพิทานุโลมิตี อตุโธ. นิพพิทา- นิพพิทานุโลม มีอยู่แก่นิพพิทาญาณเหล่านี้
ปฏิบัติปัสสทธิญาณานีติ นิพพิทาย ปฏิป- เหตุนี้ญาณเหล่านี้ชื่อว่า นิพพิทานุโลมิตี.
 ติปัสสทธิย ญาณานิ. วิมุตติสุเข ญาณานีติ คำว่า นิพพิทาปฏิบัติปัสสทธิญาณ ไต่แกญาณใน
 วิมุตติสุเขน สมฺปยุตฺตานิ ญาณานิ. ความสงบระงับ(กิเลส)ควยนิพพิทา. คำว่า
ญาณในวิมุตติสุข ไต่แกญาณอันประกอบควย
 วิมุตติสุข.

กตมานิ อฏฺฐาติอาทีหิ ปริปนฺน- ควบคำว่า ญาณในธรรมอันเป็นอันตราย
อุปการานํ ปฏิบัติกุขวิปกุชยุคลตฺตา^๑ เตสุ (อุปสรรคแก่สมาธิ) ๔ เป็นใจ เป็นต้น
 ญาณานิ สหเว นิตฺติภูจฺจานิ. กามจฺจนฺท- ทานแสดงถึงญาณในธรรมอันเป็นอันตรายแก่
เนกขมฺมาทีนํ เหฏฺฐา วุตฺตตฺตฺตานิ. สมาธิ และ(ญาณใน)ธรรมอันเป็นอุปการะ
อุปการณฺติ จ ลิ่งควิปฺลลาสวเสณ นฺปฺสก- (แก่สมาธิ) เหล่านี้พร้อมกันทีเดียว เพราะ
วจนํ กตํ. สพฺเพปิ อฏฺฐลา ธมฺมาติ ธรรมอันเป็นอันตราย และธรรมอันเป็น
วุตฺตาวเสสา เย เกจิ อฏฺฐลา ธมฺมา. อุปการะเป็นคู่ซึ่งเป็นชาติกกัน และเป็นฝัก-
ตลา สพฺเพปิ นิพฺเพธภาตียา กฏฺฐลา ฝ่ายที่ตรงข้ามกัน. กามจฺนฺท และ เนกขมฺมะ
ธมฺมา. "ปริปนฺนโถ อุปการณฺ"ติ จ ตํ เป็นต้น มีธรรมอันหาพาใจกล่าวไว้แล้ว

สังฆธรรมปาสาณ.บ.ท.๖-๑

^๑ อ. ปฏิปกุขวิกุเชปยุคลตฺตา.

คุณนารี โอทกานนท
อุทิศกุศลให้ นายโสภาส-นางเอม โอทกานนท

ตเทว อเปกขิตฺวา เอกวจนํ กตํ. เอตฺถ
 จ ปริปนฺโต ญาณานิ จ อุปการเ ญาณานิ
 จ ปุจฺจิตฺวา เตสํ อารมฺมณา เนว
วิสุตฺตฺเชตฺวา^๑ เต เหว ตานิ วิสุตฺตฺชิตานิ
โหนตฺตี ตท ารมฺมณา ญาณานิ นิก เมตฺวา
ทสฺเส สิ. อุป ก กิ เล เส ญา ณา ที่ สุ ปิ
เอ เส ว น โย.

ในหนหลัง. ส่วนบทว่า อุปการ ท่านทำเป็น
 นปฺงสกลิงคํ ด้วยอำนาจลิงควิปลาส. คำว่า
อกุศลธรรมทั้งปวง ได้แก่กุศลธรรมเหล่า
 ใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งเหลือจากอกุศลธรรมที่ได้
 กล่าวไว้แล้ว. กุศลธรรม อันเป็นส่วนให้
 เข้าถึงปัญญาทั้งหมดก็เหมือนกัน. ส่วนบทว่า
 "ปริปนฺโต อุปการ" ท่านกระทำเป็นเอก-
 วจนะเล็งถึงธรรมนั้น ๆ นั้นแหละ. ก็ใน
 อธิการนี้ ญาณในธรรมอันเป็นอันตราย และ
ญาณในธรรมอันเป็นอุปการะ เป็นอันท่านได้
 ถามและตอบ(อธิบาย)แล้วในเรื่องญาณและ
 เรื่องธรรมอันเป็นอารมณ์เหล่านั้น ย่อมเป็น
 อันตอบเรื่องญาณเหล่านั้น กับธรรมอันเป็น
 อารมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงแสดง
 ย้ำถึงญาณซึ่งมีธรรมอันเป็นอันตราย และ
 ธรรมอันเป็นอุปการะเหล่านั้น เป็นอารมณ์.
 แม้ในคำว่า ญาณในอุปกิลเส เป็นต้น ก็มีนัย
 ดังนี้เหมือนกัน.

คณนวารวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณาวาระแห่งการนับ จบ.

^๑ ฉ. วิสุตฺตฺชิตฺวา.

๒. โสฬสญาณนิตฺเทศสวณฺณนา

๑๕๓. โสฬส หิ อากาเร หิ ติ
 อุกฺขยปกฺขวเสณ^๑ วุตฺเตหิ โสฬสหิ ญาณ-
 โภฏฺฐาเสหิ. อุทฺต จิตฺ จิตฺ สมฺมุ จิตฺ นฺติ^๒
 อุปจารภูมียํ จิตฺ อุทฺ อุ จิตฺ^๓, สมฺมา
 อุทฺ อุ จิตฺ^๓, อุปฺรุปริ กตฺปริจยํ สมฺมา
 อุปฺรุปริ กตฺปริจยนฺติ อตฺโถ. อุทฺ ชิตฺ
 จิตฺ สมฺมุ ชิตฺ นฺติ ปิ ปา โ จ. อุ ปริ ภา ว าย
ชิตฺ, อุ ปริ ภา ว ก เร หิ ว า ณ า ณ หิ
ชิตฺ อุทฺ ชิตฺ.

๒. พรรณานิโสฬสญาณนิตฺเทศ

๑๕๓. คำว่า อากา เร ๑๖ ไต่แก
 การแบ่งออกเป็น ๑๖ ญาณ ที่ท่านกล่าวไว้
 ด้วยอาศัยธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย (คือฝ่ายธรรม
 ที่เป็นอันตราย ๘ และฝ่ายธรรมที่เป็น
 อุปการะ ๘) คำว่า อุทฺ จิตฺ จิตฺ สมฺมุ จิตฺ
 ความว่า จิตในอุปจารภูมิเป็นจิตที่สั่งสม
 สูงขึ้น, สั่งสมสูงขึ้นโดยชอบ, คือว่า เป็น
 จิตที่กระทำความคุ้นเคย สูง ๆ ขึ้นไป เป็น
 จิตที่กระทำความคุ้นเคยสูง ๆ ขึ้นไปโดยชอบ.
 บาลีเป็น อุทฺ ชิตฺ จิตฺ สมฺมุ ชิตฺ ทั้งนี้ก็มี
 ความว่า จิตที่ชนะแล้วเพื่อภาวะสูงขึ้นไป,
 หรือจิตที่ชนะแล้วควยญาณทั้งหลาย อัน
 กระทำภาวะสูงขึ้นไป ชื่อว่า อุทฺ ชิตฺ.

^๑ ส. ญาณปกฺขวเสณ.
^๒ ส. อุทฺตํ จิตฺํ สมฺมุจิตฺํ, อ. อุทฺ
 จิตฺํ สมฺมุจิตฺํ.
^๓ อ. จิตฺ.

สมุทฺธิชิตฺตํ สฺมา อฺปฺริภาวาย, อฺปฺริภาว- บพว่า สมุทฺธิชิตฺตํ ความว่า จิตที่ชนะแล้ว
 กเรหิ วา ภาณเหิ ชิตฺตํ, สฺมาติ เพื่อภาวะสูงขึ้นโดยสม่ำเสมอ, หรือจิตที่
 เจตฺถ วิสมภาวปฏิกุเขโป. อิมสฺมี ปา เจ ชนะแล้ว ทวยญาณอันกระทำภาวะสูงขึ้นไป
 อฺ, ทฺติ^๑ เทว เทว อฺปฺสคฺคา โหนฺติ. โดยสม่ำเสมอ, ก็ในบพว่า สฺมา นี้ ปฏิเสธ
 อฺทาชิตฺตํ จิตฺตํ สฺมาทฺชิตฺตฺตฺปิ^๒ ปาโจ. ภาวะที่ไม่สม่ำเสมอ. ในพระบาลีนี้มีอุปสรรค
 เอกฺคาปิ ชิตฺตฺตฺโตเยว. อฺทาติ^๓ อิทํ วัลละสง ๆ คือ อฺ, ทฺ. บาลีเป็น อฺทาชิตฺ
 ปน นิปาตมตฺตเมวาทิ วทฺนฺติ. จิตฺตํ สฺมาทฺชิตฺตํ ดังนี้มี. แม้ในพระบาลีก็มี
 วิโณปมฺภูจกถาย ตชฺชิตฺตํ สฺตชฺชิตฺตฺตฺตฺ จ อรรถว่าชนะแล้วนั่นเอง. อาจารย์ทั้งหลาย
 อตฺโต วุตฺโต, โส อธิ น ยชฺชิตฺติ. กล่าวว่า ส่วนบพว่า อฺท นี้เป็นเพียงนิบาต
เอกฺตเต สฺนฺติภูจตี อฺปจารภูมิมิยํ ตาว เท่านั้น. ในวิโณปมฺภูจกถาทานกล่าวความ
 นานารมฺมณวิกุเขปาภาเวน เอกฺตเต ใ้วว่า ไต่แกจิตที่ถูกคุกคามแล้ว และจิตที่ถูก
 ปติภูจตี. คุกคามมากแล้ว. ความขอนั้นไม่ถูกต้องใน
 ที่นี้. บพว่า เอกฺตเต สฺนฺติภูจตี ความว่า
 ในอันดับแรก ย่อมดำรงอยู่ในความเป็นหนึ่ง
 เพราะไม่มีความซัดส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ
 ในอุปจารภูมि.

^๑ ฉ. อ, ท-อิติ.

^๒ ฉ. อฺรูชิตฺตํ จิตฺตํ สฺมาทฺชิตฺตฺตฺตฺตฺปิ.

^๓ ฉ. อฺรู อฺรูติ.

นียยานาวารณฺญเจเน นีวรณาติ เอตฺถ
อรติปิ สพฺเพปิ อกุสฺลา อวารณฺญเจเน^๑
นีวรณาติ วุตฺตา. นียยานาวารณฺญเจนาติ
นียยานานํ อาคมนนฺคฺคปิทหนฺญเจเน.
นียยานาวารณฺญเจนาติปิ ปาโล^๒, นียยา-
นานํ ปฏิกฺเขปนฺญเจนาติ^๓ อตุโถ.
เนกขมฺมํ อริยานํ นียยานนฺติ มคฺคฺกุจฺจานํ
อริยานํ นียยานสงฺฆาตสฺส อริยมคฺคสฺส
เหตุตฺตา ผลฺลุปฺจาเรณ อริยานํ นียยานํ.
เตน จ เหตุญฺเตน มคฺคกฺขณเณ อริยา
นียฺยนฺติ นิกฺคจฺจนฺติ. เกจิ ปน
"นียฺยานนฺติ มคฺโค" ติ วทฺนฺติ. อิธ
อุปฺจารสฺส อธิปฺเปตตฺตา มคฺคกฺขณเณ จ
อาโลกสฺสณฺณาย สพฺพกุสฺลธมฺมานญฺจ อภาวา
กํ น ยฺชฺชติ. นินฺวตฺตฺตาติ ปฏิกฺจฺจนฺตฺตา.
นปฺปชานาตีติ ปุกฺกลวเสณ วุตฺตํ.

ในคำว่า นีวรณฺ เพราะอรรถ
ว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมที่นำออก(จากกิเลส)
นี้ ทั้งอรติ (ไม่ยินดีในการทำกุศล และ)
อกุศลทั้งหมด ท่านเรียกว่า นีวรณฺ ด้วยอรรถ
ว่าเป็นเครื่องกั้น. บทว่า นียฺยานาวาร-
ณฺญเจเน ความว่า ด้วยอรรถว่า เป็นเครื่อง
ปิดทางที่มา ของธรรมเครื่องนำออกจาก
ทุกขทั้งหลาย. บาลีเป็น นียฺยานาวาร-
ณฺญเจเน กัณฺธิ, ความว่า ด้วยอรรถว่า
ห้ามเสียซึ่งธรรมเครื่องนำออกจากทุกขทั้ง-
หลาย. คำว่า เนกขมฺมะ เป็นธรรมเครื่องนำ
ออกจากทุกขของพระอริยะทั้งหลาย ความ
ว่าเป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริย-
เจ้าทั้งหลาย ด้วยโวหารกล่าวถึงผลเพราะ
เป็นเหตุแห่งอริยมรรค ซึ่งเรียกว่า ธรรม
เครื่องนำออกจากทุกข ของพระอริยะทั้ง-

^๑ อ. อวารณฺญเจเน นีวารณฺญเจเน.

^๒ ฉ. นียฺยานาวารณฺญเจนาติปิ ปาโล.

^๓ อ. นียฺยานปฏิกฺเขปนฺญเจนาติ.

หลายผู้ตั้งอยู่ในมรรค. ก็พระอริยะทั้งหลาย
 ย่อมออกไป คือยอมไปปราศในขณะแห่ง
 มรรคด้วยเนกขัมมะนั้นเป็นเหตุ. ส่วนเกจิ-
 อาจารย์กล่าวว่า "คำว่า ธรรมเครื่องนำ
ออกจากทุกข์ ไต่แก่มรรค". ก็เพราะในที่
 ท่านประสงค์เอาอุปจาร และเพราะใน
 ขณะแห่งมรรค ไม่มีอาโลกสัญญาและกุศล-
 ธรรมทั้งหมด ค่านั้นจึงไม่ถูก. คำว่า เพราะ
ถูกอกุศลธรรมเหล่านั้นกั้นไว้ ความว่าเพราะ
ถูกอกุศลธรรมเหล่านั้นปิดไว้. คำว่า ยอม
ไม่รู้อัต ท่านกล่าวเนื่องด้วยบุคคล.

โสฬสญาณินิเทศสวณณา นิฏฐิตา.

พรรณนาโสฬสญาณินิเทศ จบ.

๓. อุปกิเลสญาณินิเทศวณฺณนา

๓. พรรณนาอุปกิเลสญาณิเทศ

ปฐมจฺจก

ปฐมจกฺกะ

๑๕๔. วิสุทธจิตตสํสาตี อุปจาร-
 ภูมียํเยว. ขณิกสโมธานาตี จิตฺตกฺขณ
 จิตฺตกฺขณ อุปฺปชฺชนโต ขโม เอเตสํ
 อตฺถิติ ขณิกา, อุปกิเลสํ, ขณิกานํ
 สโมธานํ สมากโม ปพฺนโร^๑ ขณิก-
 สโมธานํ. ตสฺมา ขณิกสโมธานา,
 อุปฺปชฺชมานา อุปกิเลสํ ขณิกูปพฺนธ-
 วเสน ขณิกปรมฺปราวเสน อุปฺปชฺชนฺติ,
 น เอกจิตฺตกฺขณวเสนาตี วุตฺตํ โหติ.

๑๕๕. คำว่า ผู้มีจิตบริสุทธิ์ คืออยู่ใน
 อุปจารภูมิตนเอง. บทว่า ขณิกสโมธานา
 มีความว่า ขณะเมื่อแยกอุปกิเลสเหล่านี้
 เพราะเกิดขึ้นทุก ๆ ขณะจิต เพราะฉะนั้น
 จึงชื่อว่า ขณิกา, ได้แก่ อุปกิเลสทั้งหลาย
 ซึ่งมีอยู่ทุกขณะ(จิต), การประชุม คือ การ
 มาร่วมกัน ความเกี่ยวข้องกันแห่งอุปกิเลส
 ซึ่งมีทุกขณะ (จิต) ชื่อว่า ขณิกสโมธาน
 (แปลว่าการประชุมแห่งอุปกิเลสซึ่งมีทุกขณะ
 จิต). มีคำอธิบายว่า เพราะความประชุม
 แห่งอุปกิเลสอันมีทุกขณะ(จิต)นั้น, อุป-
 กิเลสเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจ
 ความสืบเนื่องกันแห่งอุปกิเลส ที่มีอยู่ทุกขณะ
 ด้วยอำนาจความเกี่ยวเนื่องกันแห่งกิเลสที่มี
 อยู่ทุกขณะ, ไม่ใช่ด้วยอำนาจแห่งขณะจิต
 เดียว.

^๑ ก. สมพฺนโร.

ปจฺมจฺจนฺทเก อสฺสาสาทิมชฺฌปริโย-
สาณนฺติ อพฺภนฺตฺรปวิสนฺวาทสฺส นาสิกคฺคํ
 วา มุขนิมิตฺตํ วา อาทิจฺฉิ, ททญฺมฺมชฺฌํ,
 นาภิจฺฉิ ปริโยสาณํ. ตํ ตสฺส อาทิมชฺฌ-
 ปริโยสาณํ สติยา อนุจฺจนฺโต โยคิสฺส
 จานนํ ตฺวานุคฺมเนน จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ
 วิกุเขปํ คจฺจนฺติ, ตํ อชฺฌตฺตวิกุเขปคฺคํ
 จิตฺตํ เอกคฺคเต^๑ อสฺสจฺจนฺโต สฺมาธิสฺส
 ปริปนฺโน. ปสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสาณนฺติ
 พหินิกฺขมฺนฺวาทสฺส นาภิจฺฉิ, ททญฺมฺมชฺฌํ,
 นาสิกคฺคํ วา มุขนิมิตฺตํ วา
 พหิอาภาโส วา ปริโยสาณํ. โยชฺณา
 ปเนตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺพวา.

คำว่า เบื่องตน ทามกลางและที่สุด
แห่งลมหายใจเข้า ในปฐมฉกคะ อธิบายว่า
 ลมหายใจเข้าภายใน มีปลายจมูกข้าง มุข-
 นิमित (คือริมฝีปากบน) บาง เป็นต้นลม,
 มีหัวใจเป็นกลางลม, มีสะดือเป็นปลายลม.
 เมื่อพระโยคีใช้สติไปตามต้นลม กลางลม
 และปลายลม แห่งลมหายใจเข้าข้างในนั้นๆ
 จิตย่อมถึงความฟุ้งซ่าน ภายในด้วยการไป
 ตามฐานที่ต่าง ๆ กัน, จิตที่ถึงความฟุ้งซ่าน
 ภายในนั้น เป็นอันตรายแก่สมาธิ เพราะไม่
 ดำรงอยู่ในความเป็นหนึ่ง (คือไม่อยู่ใน
 อารมณ์เดียว). คำว่า ต้นลม กลางลม
และปลายลม แห่งลมหายใจออก มีความว่า
 ลมหายใจออกภายนอก มีสะดือเป็นต้นลม,
 มีหัวใจเป็นกลางลม, และมีปลายจมูกหรือ
 มุขนิमित หรืออากาศภายนอกเป็นปลายลม.
 ก็คำประกอบในข้อนี้ ฟังทราบตามนัยที่กล่าว
 แลวนั้นแหละ.

^๑ ส. เอกคฺคเต.

อสุสาสปฏิกงฺขนา นิกนตฺตคฺคหาจริยาติ บทว่า อสุสาสปฏิกงฺขนา นิกนตฺตคฺคหา-
 "นาสิกาว่าตายตฺตมิตฺ" กมฺมฏฺจานนุ" จริยา (ซึ่งแปลว่า ความเป็นไปแห่งตัณหาคือ
 สลฺลกฺเขตฺตวา โอฟาริโกฟาริกสุส ความพอใจหวังเฉพาะซึ่งลมหายใจเข้า) มี
 อสุสาสสุส ปตฺตนาสงฺขาทา นิกามนา ความว่า การที่พระโยคีกำหนดว่า "กรรม-
 เหว คคฺคหาปวตฺติ. คคฺคหาปวตฺติยา ฐานนี้เนื่องด้วยลมทางจมูก" ดังนี้แล้ว มี
 สติ เอกคฺคเต^๑ อสณฺจหนโต สมาธิสุส ความเป็นไปด้วยตัณหา คือความพอใจ
 ปริปนฺโน. ปสุสาสปฏิกงฺขนา นิกนตฺติ กล่าวคือ ความปรารถนาลมหายใจเข้าที่
 ปุน อสุสาสปุพฺพกสุส ปสุสาสสุส หยาบ ๆ. เมื่อความเป็นไปแห่งตัณหามีอยู่
 ปตฺตนาสงฺขาทา นิกนตฺติ. เสส ก็เป็นอันตรายแก่สมาธิ เพราะไม่ตั้งอยู่ใน
 วุตฺตนเยเนว โยเซตพฺพ. อสุสาเสนาภิ- ความเป็นหนึ่ง (คืออารมณ์เดียว). คำว่า
ตฺนฺนสฺสาติ อติทิมฺ อติรสฺส วา อสุสาส ความพอใจคือปรารถนาลมหายใจออก มี
กโรนฺตสุส อสุสาสมูลกสุส กายจิตฺต- ความว่า ความพอใจ กล่าวคือความ
กิลมถสุส สพฺภาวโต เตน อสุสาเสน ปรารถนาลมหายใจออก ซึ่งมีลมหายใจเข้า
วิทฺธสุส ปีพิตฺสุส. ปสุสาสปฏิลาเภ เป็นเบื้องต้นอีก. คำที่เหลือพึงประกอบตาม
มฺจฺจนาติ อสุสาเสน ปีพิตฺตฺตาเยว นัยที่ใดกล่าวไว้แล้วนั้นแหละ. คำว่าถูกลม-
ปสุสาเส อสุสาทสณฺณิน ปสุสาส หายใจเข้าเสียตแห่งแล้ว ความว่า ถูกลม-
ปตฺตยโต ตฺสมี ปสุสาสปฏิลาเภ หายใจเข้านั้นแห่งแล้วคือบีบคั้นแล้ว เพราะ
รชฺชนา. ปสุสาสมูลเกปิ เอเสว นโย. พระโยคีผู้กระทำลมหายใจเข้า ยาวเกินไป

^๑ ส. เอกคฺคเต.

บริษัท ช. การช่าง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หรือสิ้นเกินไป มีความลำบากกายและจิต
 ซึ่งมีลมหายใจเข้าเป็นมูล. คำว่า ยินดีใน
การใดเฉพาะซึ่งลมหายใจออก ความว่า
 เมื่อพระโยคี ผู้มีความสำคัญด้วยความยินดี
 ในลมหายใจออก ปราศจากลมหายใจออก
 เพราะถูกลมหายใจเข้าบีบคั้นแล้วนั่นเอง มี
 ความยินดีในการใดเฉพาะซึ่งลมหายใจออก
 นั้น. แม้ในพระโยคีผู้มีลมหายใจออกเป็นมูล
 ก็นับนี้เหมือนกัน.

วุตตสุเสว อุตตสุส อานุวณณตถ
 วุตเตสุ คาทาพนุเชสุ อนุกจจนาตี
 อนุกจจมานา. สตีตี อชุตตตพหิทธา-
 วิกุเขปเหตุฎฐา สตี. วิกุชิปตี อเนน
 จิตฺตุนฺตี วิกุเขโป. โโก โส ?
 อสุสาโส. โส อชุตตฺ อชุตตฺ วิกุเขโป
 อชุตตฺวิกุเขโป, ตสุส อากงฺขนา
อชุตตฺวิกุเขปอกงฺขนา, อสมฺมา-
 มนสิการวเสน อชุตตฺวิกุเขปกสุส
 อสุสาสุส อากงฺขนาตี วุตฺตํ โหตี.
 เอเตเนว นเยน พหิทฺธาวิกุเขปตฺถนา

จะวินิจฉัยในคำที่ท่านผูกไว้เป็นคาถา
 ที่ท่านกล่าวไว้เพื่อจะพรรณนาโดยลำดับ ซึ่ง
 อรรถ ดังที่ใดกล่าวไว้แล้วนั้นแหละต่อไป
 บทว่า อนุกจจนา แปลว่าไปตามอยู่. บทว่า
สตี ไต่แก สตีอันมีความไม่พุ่งชานไปภายใน
 และภายนอกเป็นเหตุ. ชื่อว่า วิกุเขปะ
 ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุพุ่งชานแห่งจิต.
 วิกุเขปะนั้นคืออะไร ? คือลมหายใจเข้า.
 ลมหายใจเข้า ที่มีความพุ่งชานภายในนั้น
 ชื่อว่า อชุตตวิกุเขปะ, ความหวังลมหายใจ
 เข้า ซึ่งมีความชานไปภายในนั้น ชื่อว่า

บริษัท ช. การช่าง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เวทิตพฺพา. เยหิตี เยหิ อุปฺกฺกิลเสหิ.

อัสสัคตวิกเขปาทังขนา, มีคำอธิบายว่า ความหวังลมหายใจเข้า ที่มีความฟุ้งซ่านไปในภายใน ควบคู่กันมาจนสติการ โดยไม่ชอบ. ฟังทราบความปรารถนาลมหายใจออก ที่มี ความฟุ้งซ่านในภายนอก โดยนัยนี้แหละ. บทว่า เยหิ แปลว่า อัสอุปกิเลสทั้งหลาย เหล่าใด.

วิกฺขิปปมานสฺสาตี วิกฺขิปปิยมานสฺส^๑ วิกฺเขป อาปาทียมานสฺส. โน จ จิตฺต วิมฺจฺจตี จิตฺต อสุสาสปฺสฺสาสารมฺมณ^๒ จ นาธิมฺจฺจตี, ปจฺจนีกธมฺเมหิ จ น วิมฺจฺจตี. "จิตฺต โน จ วิมฺจฺจตี ปรปตฺตียา จ โหนตี"^๓ ตี สมฺปนฺโน. วิโมกฺข อปฺปชานนฺตาตี โส วา อญฺโณ วา อารมฺมณวิมุตฺตี วิโมกฺข^๓ จ ปจฺจนีก- วิมุตฺตี วิโมกฺขณ^๔ เอว อปฺปชานนฺตา.

บทว่า วิกฺขิปปมานสฺส ความว่า ถูกอุปกิเลส เหล่าใดให้ฟุ้งซ่านอยู่ คือให้ถึงซึ่งความ ฟุ้งซ่าน. คำว่า โน จ จิตฺต วิมฺจฺจตี ความว่า จิตไม่ยอมไปในอารมณ์ คือ ลม- หายใจเข้าและลมหายใจออก, และไม่พ้น จากธรรมอันเป็นข้าศึก. เชื่อมความว่า "จิต ย่อมไม่หลุดพ้น บุคคลเหล่านั้นยอมเป็นไป เพื่อการเชื่อคนอื่น". คำว่า ไม่รู้อัตซึ่ง วิโมกฺข ความว่า บุคคลนั้นก็ดี บุคคลอื่นก็ดี

^๑ อ. วิกฺเขปียมานสฺส.
^๒ อ. อสุสาสารมฺมณ.
^๓ ฉ. อารมฺมณวิมุตฺตีวิโมกฺขณ.
^๔ อ. วิปจฺจนีกวิมุตฺตีวิโมกฺขณ.

จิตฺเต อปฺปติฏฺฐจิตฺเต สฺมาธิสฺส อภาวโต ในลมอัสสาสะ, ความว่า ย่อมไม่ตั้งมั่น.
 ตํ วิกรมฺปนํ สฺมาธิสฺส ปริปนฺโน. ยถิ เพราะสมาธิไม่มีอยู่ในจิตที่ไม่ตั้งมั่นนั้น ของ
 อสฺสาสะเมว อาวชฺชติ, ตสฺส จิตฺตํ พระโยคี ความหวั่นไหวนั้นเป็นอันตรายแก่
 อพฺภนฺตรปเวสนวเสน วิกุเขปํ อาวหติ, สมาธิ. ถ้าพระโยคีคำนึงถึงแต่ลมอัสสาสะ
 นิमितฺเต น ปติฏฺฐจติ, ตสฺมา นิमितฺเต อย่างเดียว, จิตของพระโยคินั้นก็ยอมนำมา
 วิกรมฺปติ. อิมินา นเยน เสเสสฺสุปี ซึ่งความฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจการเข้าไปใน
 โยชนา กาทพฺพา. ภายใน, ย่อมไม่ตั้งอยู่ในนิมิต, เพราะฉะนั้น
 จิตย่อมหวั่นไหวในนิมิต. ฟังกระทำคำ
 ประกอบความแม่นยำในคำที่เหลือโดยนัยนี้.

คาสฺสู วิกฺขิปเตติ^๑ วิกฺขิปียติ^๒ วิกฺเขปํ ในคาสฺสูทั้งหลาย บทว่า วิกฺขิปเต แปลว่า
 อาปาทียติ. ย่อมฟุ้งซ่าน คือ ย่อมให้ถึงความฟุ้งซ่าน.

ตติยจจกฺก

ตติยจกฺก

๑๕๖. ตติยจจกฺกเก อตีตานุธาวนํ
จิตฺตุนฺติ ผุสฺนญฺจานํ อติกกฺกมิตฺวา กตํ
 อสฺสาสํ วา ปสฺสาสํ วา อนุจฺจมานํ

๑๕๖. ในตติยจกฺกเก คำว่า จิตฺตุนฺ
ไปตามอตีตารมณํ ความว่า จิตฺตุนฺไปตาม
 ลมอัสสาสะ หรือลมปัสสาสะ ซึ่งเลยฐานที่

^๑ ส. ก. วิกฺขิปเต. ^๒ อ. วิกฺเขปียติ.

สังฆกรรมสภาสน. บ-ท. ๖-๒

จิตต์. วิกุเขปานุปัตินนฺตี วิกุเขเปน ฎกตองไป. คำว่า ตคไปตามความฟงชาน อนุคตฺ, วิกุเขปํ วา สยํ อนุปติคฺ ความว่า ไปตามความฟงชาน, หรือตคไป อนุคตฺ. อนาคตปฏิกงขนํ จิตฺตฺนฺตี ตามเอง คือ ตามไปเองสู่ความฟงชาน. ฝุสฺนญฺจานํ อปฺปตฺตํ อสุสํสาสํ วา ปสุสํสาสํ คำว่า จิตฺที่หวังอนาคต ไคแกจิตฺที่หวังอยู่ วา ปฏิกงฺขมานํ ปจฺจาสิสมานํ จิตฺตฺ. คือหวังเฉพาะอยู่ ซึ่งลมอัสสาสะหรือลม- วิกฺมปิตนฺตี ตสมิ อปฺปติฏฺจาเนเนว ปัสสาสะที่ยังไม่ถึงฐานที่ฎกตอง. คำว่า วิกุเขเปน วิกฺมปิตํ. สิ้นฺนฺตี อตฺติสิถิล- วีริยตาทีหิ^๑ สงฺกุจิตฺ. หวันไหว ความว่า หวันไหว ด้วยความฟงชาน ซึ่งไม่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์นั้น. คำว่า หคฺหุ คือทออยู่ด้วยมีความเพียรอันย่อหย่อนเกินไป.

โกสชชานุปัตินนฺตี กุสีตภาวานุกตฺ. อติ- คำว่า ตคไปตามความเกยจคราน คือ ปกคฺคหิตนฺตี อจฺจารทฺธวีริยตาทีหิ อติ- ไปตามความเกยจคราน. คำว่า ประคอง อสุสํสาหิตํ^๒ อฺฏฺจจฺจานุปัตินนฺตี วิกุเขปานุกตฺ. เกินไป คือ อุตสาหะเกินไป ด้วยความ อภินนฺตี อสุสํสาทตฺถฺตุสุ กุสํ นตฺ เพียรที่ปรารภเกินไปเป็นต้น. คำว่า ตคไป อลสิ้นฺ. อปนนฺตี นิสฺสุสํสาทตฺถฺตุสุ ตามความฟงชาน คือไปตามความฟงชาน. ปติหตํ, ตโต อปคตํ วา, อปคตนตํ คำว่า ที่นอมไปเฉพาะ คือที่นอมไปติดอยู่ วา, น ตโต อปคตนฺตี อตฺโต. อย่างแรงในวัตถุที่นาชื่นใจ. คำว่า พินาศไป รากานุปัตินนฺตี. เอตฺถ อสุสํสาปสุสํสาสนิมิตฺตํ คือที่ถูกกระทบในวัตถุที่ไม่นาพอใจ, หรือ

^๑ ฉ. อตฺติสิถิลวีริยาทีหิ.

^๒ สี. อสุสํสาปิตํ.

คณะกรรมาธิการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มนสิการโธโต อุปนฺนปิติสฺเส วา ปุพฺเพ
 หลีตลปิตกัฬิตวตฺตฺตฺสู วา ราโถ อนุปตฺติ.
 พฺยาปาทานุปตฺตฺตฺนฺติ เอตฺถ มนสิกาเร
 นิสฺสาทคตจิตฺตฺสฺส อุปนฺนโทมนสฺสวเสณ
 วา ปุพฺเพ สมฺมาจิตฺตฺตฺสฺส อามาทวตฺตฺตฺสู
 วา พฺยาปาโท อนุปตฺติ.

ควยไปปราศจากวัตถุที่ไม่น่าชื่นใจนัก, หรือ
 ที่นอนไปปราศแล้ว, อธิบายว่า ที่ไม่ไป
 ปราศแล้วจากวัตถุที่เป็นอย่างนั้น. ในคำว่า
ที่ตกไปฝ่ายข้างราคะนี้ ความว่า เมื่อบุคคล
 มนสิการนิमित แห่งลมอัสสาสะและปัสสาสะ
 ราคะยอมตกไปตาม ในปิติและสุขที่เกิดขึ้น
 บ้าง ในเรื่องว่าหัวเราะแจรจากันเล่นกัน
 ในครั้งก่อนบ้าง. ในคำว่า ที่ตกไปฝ่าย
ข้างพยาบาท นี้มีความว่า เมื่อบุคคลมีจิตถึง
 ความไม่ชื่นใจในมนสิการ ความพยาบาท
 ยอมตกไปตาม ควยอำนาจโทมนัสที่เกิดขึ้น
 บ้าง ในเรื่องแห่งความอาฆาต ซึ่งไต่ส่งสม
 ไว้ในกาลก่อนบ้าง.

กาถาสฺ น สมาธิยตีติ น สมาหิตํ โหติ.
อธิจิตฺตฺนฺติ จิตฺตฺสึเสณ นิตฺทิจฺจโจะ อธิโก
 สฺมาธิ.

คำว่า ยอมไม่ตั้งมั่น ในกาถาทั้งหลายคือ
 ย่อมไม่เป็นสมาธิ. คำว่า อธิจิต ไต่แก
 สมาธิอันยิ่ง ซึ่งไต่แสดงไขว่ควยจิตต คัพท
 อันเป็นประธาน.

๑๕๗. เอตฺตาวตฺตา ตีหิ ฉกฺกเกหิ
 อฏฺฐารสฺส อุปกฺกิเลสฺส นิตฺทิสิตฺตฺวา

๑๕๗. ครั้นแสดงไขว่อุปกิเลส ๑๘ ประ-
 การ ควยนักกะทั้ง ๓ โดยลำดับแห่งธรรม

สทธรรมมภาณ. ๒-พ. ๒-๒

อิทานิ เตสํ อุปกุกิเลสานํ สมาริสุส
 ปริปนฺนภาวสาธเนน อาทีนํ ทัสเสนฺโต
 ปุน อสุสาสาทิมชฌปริโยสานนฺตฺวา อิทิมหา.
 ตตฺถ กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทธา จ
โหนตฺตี วิกุเขปสมฺภูจฺจานรฺูปานํ วเสน
 รฺูปกาโยปิ, วิกุเขปสนฺตฺตฺวเสน จิตฺตมฺปิ
 มหฺตา โขเกน ชุภิตา สทฺรธา จ โหนตฺตี.
 ตโต มนฺทตฺเรน อฺธิชิตฺตา กมฺปิตา,
 ตโต มนฺทตฺเรน ผนฺทิตฺตา จลิตฺตา โหนตฺตี.
 พลฺวาปิ มชฺฌิมฺโอบิ มนฺโอบิ โขโก
 โหตฺตีเยว, น สกฺกา โขเกน น ภวิตฺตฺนฺตฺติ
 วุตฺตํ โหตฺตี. จิตฺตํ วิกมฺปิตฺตฺตา จิตฺตฺสฺส
 วิกมฺปิตฺตฺตา.

เพียงเท่านั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงโทษด้วย
 การยังอุปกิเลสเหล่านั้น ให้สำเร็จภาวะที่
 เป็นอันตรายแก่สมาธิ ท่านจึงกล่าวคำว่า
ตนฺลม กลางลมและปลายลม แห่งลมหายใจ
เขาเป็นตนอีก. ในคำเหล่านั้น คำว่า ทั้งกาย
ทั้งจิต ย่อมเป็นธรรมชาติกระวนกระวาย
 ความว่า ทั้งรูปกายทั้งจิตย่อมเป็นธรรมชาติ
 กำเริบ ด้วยความกำเริบใหญ่ และมีความ
 กระวนกระวาย (สำหรับ) รูปกาย ด้วย
 อำนาจแห่งรูป ที่มีความฟุ้งซ่านเป็นสมุฏฐาน
 (สำหรับ) จิต ด้วยอำนาจความสืบทอดแห่ง
 ความฟุ้งซ่าน. ต่อจากนั้น ยอมเป็น
ธรรมชาติไหว คือสะเทือนโดยอาการที่
 อ่อนกว่า, ต่อจากนั้น ยอมเป็นธรรมชาติ
กวัดแกว่ง คือสั่นโดยอาการที่อ่อนกว่า.
 มีอรรถาธิบายว่า ย่อมมีความกำเริบทั้ง
 อย่างมีกำลัง ทั้งอย่างกลาง ทั้งอย่างอ่อน
 ที่เดียว, ใช้ว่าใคร ๆ จะอาจไม่ให้เป็น
 ความกำเริบก็หาไม่ได้. สอนบทว่า จิตฺตํ
วิกมฺปิตฺตฺตา แปลว่า เพราะจิตหวั่นไหวแล้ว.

คณะกรรณ เทพมหานคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คาถาส์ ปริยุฏฐา อภาวิตา ยถา ในคาถาทั้งหลายมีวินิจฉัยว่า คำว่า ที่ทำให้
ปริยุฏฐา โหติ, ตถา อภาวิตา. บริบูรณ์ แต่มีไต่เจริญ ความว่า ที่มีได้
อัญชิโต กัมปิโต. ผลิโท มนุ- เจริญเหมือนญาณที่สมบูรณ์. บทว่า อัญชิโต
กัมปิโต. เหฏฐา นีวรณานิ อนนตรตฺตา แปลว่า หวั่นไหวแล้ว. บทว่า ผลิโท
"อิมะหิ จ ปน นีวรณานิ" อจฺจนต- แปลว่า หวั่นไหวนิดหน่อย. เพราะในตอนต้น
สมีปนิทสฺสนวจฺนํ กตํ. อิธ ปน นิคมนะ นีวรณานิหลายมีติดต่อกัน ท่านจึงวางศัพท์
นีวรณานิ สนฺตรตฺตา เตหิ จ ปน แสดงอรรถว่า ไกลซีกว่า "อิมะหิ จ ปน
นีวรณานิ" ส่วนในที่นี้ เพราะในคำลงท้าย นิวรณานิ หลาย ยังมีสิ่งอื่นเป็นระหว่างอยู่
นีวรณานิ ปรมฺมุขนิทสฺสนวจฺนํ กตํ. นีวรณานิ" ส่วนในที่นี้ เพราะในคำลงท้าย
นิวรณานิ หลาย ยังมีสิ่งอื่นเป็นระหว่างอยู่ ท่านจึงวางศัพท์แสดงอรรถลับหลังว่า เตหิ
จ ปน นีวรณานิ.

อุปกิเลสญาณินุเทศญาณ นินฺจिता. พรรณานิเทศแห่งญาณในอุปกิเลส จบ.

๑ ขุ. ป. ๓๑/๒๔๖,
 (ภูมิพโลภิกขุ. ๑/๒๖๕).

๔. โวทานญาณนิตฺยเสวณฺณนา

๑๕๘. โวทาน ญาณนิตฺย วิสุทธ-
ญาณานิ. ตํ วิวชชยิตฺวา ติ ยํ ปุพฺเพ ว คฺคํ
อตีตานุชาวนํ จิตฺตํ วิกฺเขปนฺนปตฺติ, ตํ
วิวชชยิตฺวา ติ สมฺปนฺนิตฺตพฺพํ. เอกฺกฺจา เน
สมฺมา ทตฺตี อสุสฺสา สฺส สา สา สา นํ มุสฺสนฺน จฺจา เน
สมํ อา ท ท ติ ป ตฺติ จฺจา เป ติ. ต ต ถ ว
อ ธิ โม เจ ตฺตี เอ ก ก จ า เน ติ ว ค เต
อ สุ ส สา ส สา สา นํ มุ ส สน น จ า เน ย ว
ส น น ิ ญ จ เป ติ ส น น ิ ญ จ า นํ ก โร ติ.
ป ค ค ณ หิ ตฺวา ติ ธ ม ม วิ จ ย ป ี ติ ส ม โ พ ช ณ ง ค -
ภ า ว น า ย ป ค ค เห ต ว า. ว ิน ิ ค ค ณ หิ ตฺวา ติ
ป สุ ส ท ุ ธิ ส มา ธิ อ ุ เป ก ุ ชา ส ม โ พ ช ณ ง ค ภ า ว น า ย
ว ิน ิ ค ค ณ หิ ตฺวา ติ. "ส ติ น ุ ท ุ ริ ย ว ี ริ ย ิน ุ ท ุ ริ เย หิ
ป ค ค เห ต ว า, ส ติ น ุ ท ุ ริ ย ส มา ธิ น ุ ท ุ ริ เย หิ
ว ิน ิ ค ค เห ต ว า" ติ ปิ ว ท น ุ ติ.

๔. พรรณนานิเทศแห่งญาณในโวทาน

๑๕๘. คำว่า ญาณในโวทาน ได้แก่
ญาณอันบริสุทธิ์. บทว่า ตํ วิวชชยิตฺวา
พึงเชื่อมความว่า จิตที่แล่นไปตามอตีตารมณ์
ที่ไต่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น เป็นจิตตกไป
ตามความฟุ้งซ่านใจ, เว้นจิตดวงนั้นเสีย.
คำว่า ยอมตั้งมั่นจิตไว้ในฐานเดียว ความว่า
ยอมมาตั้งไว้เสมอ คือ ประคองมั่นใน
มุสฺสนฺน คือ ฐานที่สัมผัสของลมหายใจเข้า
และลมหายใจออก. คำว่า ยอมน้อมไปใน
ฐานเดียวนั้นนั่นแหละ ความว่า ยอมตั้งลง
ไว้เป็นอย่างที่ คือ กระทำการตั้งลงไว้เป็น
อย่างที่ ที่ฐานสัมผัสของลมหายใจเข้าและ
ลมหายใจออก ที่ท่านกล่าวว่าเป็นฐานเดียวนั้น
นั่นแหละ. คำว่า ประคองแล้ว คือ ประคอง
แล้ว ด้วยการเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ และ
ปรีติสัมโพชฌงค์. คำว่า ขมไว้ คือ ขมไว้ ด้วย
การเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัม-
โพชฌงค์และอุเบกขาสัมโพชฌงค์. อาจารย์

คณะกรรมาธิการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทั้งหลายกล่าวว่า "ประคองจิตด้วยสติในทรีย์ และวิริยในทรีย์, ขมไวด้วยสติในทรีย์และสมาธิในทรีย์" ดังนี้ก็มี.

สมปชาโน หุตวาทิ อสุภภาวนาที่หิ.
ปุณ สมปชาโน หุตวาทิ เมตตภาวนาที่หิ.
เยน ราเคน อนุปติคัง, เยน พยาปา เทน อนุปติคัง, ตัง ปชหตีติ สมพนุโร. ตัง จิตตัง อีหิสนุติ สมปชานนุโต ตปปฏิบัติกเชน รากัง ปชหติ, พยาปาทั ปชหตีติ วา อตุโถ. ปริสุทฺถนฺติ นิรุปกฺกิเลสํ. ปรีโยทาตฺนฺติ ปภสฺสโร. เอกตฺตคตัง โหตีติ ตัง ตัง วิเสสํ ปตฺตสฺส ตัง ตัง เอกตฺตคตัง โหตี.

คำว่า เป็นผู้รู้จิต ก็ด้วยอสุภภาวนาเป็นต้น. คำว่า เป็นผู้รู้จิตอีก ก็ด้วยเมตตภาวนาเป็นต้น. เชื่อมความว่า จิตตกไปตามด้วยราคะใด, ตกไปตามด้วยพยาบาทใด, ย่อมละซึ่งราคะและพยาบาทนั้น. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เป็นผู้รู้รู้ว่าจิตนั้นเป็นเช่นนี้ ย่อมละราคะด้วยธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อราคะนั้น, ย่อมละพยาบาทด้วยธรรม อันเป็นปฏิปักษ์ต่อพยาบาทนั้น ดังนี้. คำว่า จิตบริสุทธิ์ คือ ไม่มีอุปกิเลส. คำว่า ผองแผ้ว คือผุดผ่อง. คำว่า ถึงความเป็นอย่างหนึ่ง คือเมื่อพระโยคีถึงคุณวิเศษนั้น ๆ แล้ว จิตย่อมเป็นธรรมชาติถึงความเป็นอย่างหนึ่งนั้น ๆ.

กตเม เต เอกตฺตาทิ อธิ ทานถามความเป็นหนึ่งแท้ที่ประกอบไว้ ยุชฺชมาเนปิ^๑ เอกตฺเต เอกโต กตฺวา ในที่นี้ กระทำรวมกันว่า ความเป็นหนึ่ง

^๑ ฉ. ยุชฺชมานายุชฺชมาเนปิ.

คุณเชิดชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

Maha Vithayalai

๒๖
 ปุจฉติ. ทานุปลศคฺคฺกุฏฏจาเนกตฺตฺนติ เหล่านั้นเป็นไฉน คั้งนี้. บทว่า ทานุปลศคฺค-
 ทานวตฺตฺตฺตฺสขาทสฺส ทานสฺส อุปสฺสโค ฏฏจาเนกตฺตฺ (ความเป็นหนึ่งในความปรากฏ
 โวสฺสชฺชน^๑) ทานุปลศฺโค, ทานวตฺตฺ- แห่งการบริจาทาน) ความว่า การบริจาท
 ปริจฺจาทเจตนา. ตสฺส อุปฺภูจฺจัน คือการเสี้ยสละทาน กล่าวคือ ทานวตฺตฺ
 อารมฺมณกรณวเสณ อุปคฺนฺตฺวา จาน ชื่อว่า ทานุปลศฺโค, ใดแก่ เจตนาบริจาท
 ทานุปลศคฺคฺกุฏฏจฺจัน, ตเทว เอกตฺตฺ, ทานวตฺตฺ. ความปรากฏ ใดแก่ความเข้าไป
 เตน วา เอกตฺตฺ เอกคฺคฺภาโว ตั้งอยู่ด้วยอำนาจกระทำให้เป็นอารมณ์ แห่ง
 ทานุปลศคฺคฺกุฏฏจาเนกตฺตฺ. ทานโวสฺ- การบริจาททานนั้น ชื่อว่าทานุปลศคฺคฺกุฏฏจฺจัน,
 สคฺคฺกุฏฏจาเนกตฺตฺนติ ปาโล สุนฺทรตโร, ความเป็นหนึ่ง คือ ความปรากฏแห่งการ
 โส เอวตฺโต. เอเตน ปทุฑฺธารวเสณ^๒ บริจาททานนั้น, หรือความเป็นหนึ่ง คือ
 จาคานุสฺสติสมาธิ วุตฺโต. ปทุฑฺธารวเสณ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว ด้วยการบริจาท
 วุตฺโตปิ เจส อิตเรสํ ตินฺณมฺปิ เอกตฺตฺจัน ทานนั้น ชื่อว่า ทานุปลศคฺคฺกุฏฏจาเนกตฺตฺ
 อุปนิสฺสยปจฺจโย โหติ, ตสฺมา อิธ (แปลว่า ความเป็นหนึ่งในความปรากฏแห่ง
 นิทฺธิฏฺจฺจติ วทฺนฺติ. การบริจาททาน). ปาฐะว่า ทานโวสฺ-
 สคฺคฺกุฏฏจาเนกตฺตฺ คั้งนี้ดีกว่า, ปาฐะนั้น มี
 ความเหมือนกัน. ด้วยคั้งนี้ ท่านกล่าวถึง
 สมาธิอันมีจากานุสติเป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจ

^๑ ฉ. โวสชชน.

^๒ ส. สทุฑฺธารวเสณ.

คุณเชิดชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวิกรม-วีรสตรีไทย

การขยายบท. ก็สมาธิที่มีจากานุสติเป็น
อารมณ์ แม้ท่านกล่าวด้วยอำนาจการ
ขยายบท ก็ย่อมเป็นอุปนิสัยสยบัจจัยแก่ความ
เป็นหนึ่งทั้ง ๓ นอกนี้, เพราะฉะนั้นอาจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าวว่า ไต่แสดงไขแล้วในที่นี้.

วิสาขปิ หนี มหาอุปาสิกา อาห "อิธ
ภนุเต หนีสาสุ วสุสั วุตถา^๑ ภิกขุ
สาวตถึ อากจณิสสนุติ ภควนุตฺ หนีสนาย,
เต ภควนุตฺ อุปสงกมิตฺวา ปุจณิสสนุติ
'อิถุนุณาโม ภนุเต ภิกขุ กาลกโต^๒,
ตสุส กาคติ, โภ อภิสมฺปราโย'ติ.
ตี ภควา พุยากริสฺสตี โสตาปตฺติผล
วา สกทาคามิผล วา อนาคามิผล วา
อรหตฺเต วา. ตฺยาหึ อุปสงกมิตฺวา
ปุจณิสฺสามิ 'อากตฺพุพฺพา นุ โข ภนุเต
เตน อยุเยน สาวตถึ'ติ. สเจ เม

จริงอยู่ แม้วิสาขมหาอุปาสิกาได้กราบทูล
ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้จำ
พรรษาในทิศทั้งหลายในโลกนี้ จักมาสู่เมือง
สาวตถึ เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า, ภิกษุ
เหล่านั้น เขาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
จักทูลถามว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุ
ชื่อนี้กระทำกาละแล้ว, ภิกษุนั้นมีคติเป็น
อย่างไร, มีสัมปรายภพโดยเฉพาจะเป็น
อย่างไร'. พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรง
พยากรณ์ภิกษุนั้น ในโสตาปัตติผลบ้าง ใน
สกทาคามิผลบ้าง ในอนาคามิผลบ้าง ใน

^๑ ฉ. วสุสัจจา.

^๒ ฉ. อ. กาลงฺกโต.

วกฺขณฺติ ‘อากตปุพฺพา เตน ภิกฺขุณา อรหัตผลบาง. หม่อมฉันจักเข้าไปหาภิภษุ
 สาวตฺถี’ติ นิฏฺฐเมตฺถ กจฺฉิสฺสามิ นิสฺสํสยฺ เهلานั้น แล้วเรียนถามว่า ‘พระคุณเจ้า
 ปริภุคฺคํ เตน อยฺเยน วสฺสสิกสาฎิภา ฐุเจริญฺญ พระผู้เป็นเจ้ารูปนั้นเคยมาสู่เมือง
 วา อากนฺตฺถกตฺถํ วา คมิภกตฺถํ วา สาวตฺถีหรือหนอ’. ถ้าท่านเหล่านั้นจักตอบ
 คิลานภกตฺถํ วา คิลานุปฺภวจากตฺถํ วา แก่หม่อมฉันว่า ‘ภิภษุรูปนั้นเคยมาสู่เมือง
 คิลานภสฺสชฺชํ วา ฐวยาคุ วาติ. ตสฺสา สาวตฺถี’ หม่อมฉันจักถึงความตกลงใจใน
 เม ตทฺนุสฺสรนฺติยา ปามุชฺชํ^๑ ชายิสฺสติ, การมาของพระคุณเจ้ารูปนั้นว่า พระคุณเจ้า
 ปมุทิตาย ปีติ ชายิสฺสติ, ปีติมนาย รูปนั้น คงใช้สอยผ้าวัสสิกสาฎก คงฉน
 กาโย ปสฺสมฺภิสฺสติ, ปสฺสทฺธกาเย สุขํ อากันตฺถกตฺถํ คมิภกตฺถํ คิลานกตฺถํ คิลานุ-
 เวทยิสฺสามิ, สุขินิยา จิตฺตํ สมาริทยิสฺสติ, ปฏฺฐากกตฺถํ คิลานภสฺสชฺชํ หรือยาคุ(ที่ถวายเป็น)
 สา เม ภวิสฺสติ อินฺทริยภาวนา ประจำเป็นแน่. เมื่อหม่อมฉันนั้นระลึกถึง
 พลภาวนา โพชฌนฺคภาวนา”ติ^๒ กุศลนั้นอยู่ ความปราโมทย์จักเกิด, เมื่อ
 หม่อมฉันปราโมทย์แล้ว ปิตีก็กักเกิด, เมื่อ
 หม่อมฉันมีใจประกอบด้วยปีติแล้ว กายก็กัก
 สงบ, หม่อมฉันมีกายอันสงบแล้วจักเสวย
 ความสุข, เมื่อหม่อมฉันมีความสุข จิตจัก
 ต้งมั่น, การอบรมอินทรีย์ การอบรมผละ
 การอบรมโพชฌนนั้นจักมีแก่หม่อมฉัน”คังนี้.

^๑ ฉ. อ. ปาโมชช.

^๒ วิ. มหา. ๕/๒๑๓.

คุณเชิดชัย เจียรนวนนท์

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณวีรบุรุษ-วีรสตรีไทย

เสสกะมมฏจानวเสน จ ยุชชุนฺติ. จตุหิ
จาเนหิตี จตุหิ การณเหหิ. สมาริ-
 วิปัสสนามคฺคผลานํ วเสน "เอกตฺตคตํ
 จิตฺตํ ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนทฺตฺยเจว โหติ
 อุกฺเขขานุพฺพุทฺธิตฺตญจ ญา เณน จ สมฺปหํลิตนฺ"ติ
 อุกฺเขสฺสพทานิ.

"ปจฺมสฺส ฌานสฺส โโก อาที"ติอาทีนิ
 เตสํ อุกฺเขสฺสพทานํ วิตุถาเรตุกามตา-
 ปุจฺจนาปุพฺพงฺคมานิ^๒ นิทฺเทสฺสพทานิ. ตตฺถ
ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนทฺตฺย ปฏิปทา เอว
 นีวรณฺมลวิโสธนโต วิสุทฺธิ, ตํ
 ปฏิปทาวิสุทฺธิ ปกฺขนทํ ปวิภูจํ.

กัณฺถคานุปัสสนาไป. คำว่า ของพระอริย-
บุคคลทั้งหลาย ได้แก่ ของพระอริยบุคคล
 ๘ จำพวก. ความเป็นหนึ่งทั้ง ๓ มีความเป็น
 หนึ่งข้อที่ ๒ เป็นต้น ย่อมควรด้วยอำนาจ
 อานาปานสติ และด้วยอำนาจกรรมฐานที่
 เหลือ. คำว่า โดยฐานะ ๔ คือโดยเหตุ ๔.
 บทอุเทศว่า "จิตที่ถึงความเป็นหนึ่ง ย่อม
 เป็นจิตแล่นไปสู่ปฏิบัติวิสุทฺธิ อันอุเบกขา
 ให้เพิ่มพูนแล้วโดยลำดับ และอันญาณให้
 ปรากฏแล้ว" ดังนี้ ด้วยอำนาจแห่งสมาธิ-
 วิปัสสนาและมรรคผล.

คำว่า "อะไรเป็นเบื้องตนแห่งปฐมฌาน"
 ดังนี้ เป็นต้น เป็นบทนิเทศซึ่งมีคำถามใครจะ
 ยังบทอุเทศเหล่านั้นให้พิสดารเป็นเบื้องหน้า.
 ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แล่นไปสู่
ปฏิบัติวิสุทฺธิ มีความว่า ปฏิปทานั้นแหละ
 ชื่อว่าเป็นวิสุทฺธิ เพราะยังมลทินคือนิวรณ์

^๑ ปจฺมชฺฌานสฺส โโก อาทีติปิ ปาโธ.

^๒ ฉ. วิตุถาเรตุกมฺยตาปุจฺจนาปุพฺพงฺคมานิ.

กถา ? ยสฺมี หิ วาเร^๑ อปฺปนา อปฺปชฺชติ, ตสฺมี โย นีวรณสงฺขาทอ กิเลสคโณ ตสฺส ฌานสฺส ปรีปนฺโน, ตโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, วิสุทฺตตฺตา อวารณวิรหิตํ หุตฺวา มชฺฌิมํ สมณนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ. มชฺฌิมํ สมณนิมิตฺตํ นาม สมปฺปวตฺโต อปฺปนาสมาธิเยว. ตทนนฺตรํ ปน ปุริมจิตฺตํ เอกสนฺตติปริณามนฺเยน ตถตฺตํ อุกฺกจฺจมานํ มชฺฌิมํ สมณนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ นาม. เอวํ ปฏิปนฺนตฺตา ตถตฺตูปคฺมเนน ตฺตถ ปกฺขนฺทติ นาม.

เอวํ ตาว ปุริมจิตฺเต วิชฺชมานาการ- นิปฺพวทิกา ปจฺมสฺส ฌานสฺส อปฺปาทกฺ- ขณฺเวยว อากมนวเสณ ปฏิปทาวิสุทฺธิ เวทิตพฺพา. เอวํ วิสุทฺตสฺส ปน ตสฺส

พินฺทราบอย่างไร ? ก็อปฺปนาเกิดขึ้นใน วาระใด, ในวาระนั้นหมุกิเลส กล่าวคือ นีวรณอันใดเป็นอันตรายแก่ฌานนั้น, จิตยอม บริสุทฺธิจากหมุกิเลสนั้น, เพราะเป็นจิต บริสุทฺธิแล้ว จึงเป็นธรรมชาติเวณจาก ความกางกั้น ย่อมค้ำเนินสู่สมณนิมิตอันเป็น ทามกลาง. อปฺปนาสมาธิที่เป็นไปสม่าเสมอ นั้นแหละ ชื่อว่า สมณนิมิตอันเป็นทามกลาง. ก็ในลำดับนั้น จิตดวงแรกเข้าถึงความเป็น อย่างนั้น โดยนัยแห่งความแปรไปของสันตติ อันเดียว ชื่อว่า ยอมค้ำเนินไปสู่สมณนิมิต อันเป็นทามกลาง. จิตชื่อว่า แล่นไปในสมณ- นิมิตนั้น ควयरเข้าถึงความเป็นอย่างนั้น เพราะเป็นจิตค้ำเนินไปแล้วอย่างนี้.

พินฺทราบปฏิปทาวิสุทฺธิ ควयरอำนาจการมา ในขณะที่เกิดแห่งปฐมฌานนั้นเอง ซึ่งให้ สำเร็จอาการที่มีอยู่ในจิตดวงแรก อย่างนี้ ก่อน. ก็เพราะจิตนั้นอันบริสุทฺธิอย่างนี้ไม่มี

^๑ อี. สมเย.

ปุณ วิโสเชตพุพภาวโต วิโสธเน
 พุยาปาร์ อภิโรนุโต วิสุทธึ จิตฺตํ
อชฺฌเปกฺขติ นาม. สมณภาวูปคมเนน
 สมณปฏิปนฺนสฺส ปุณ สมาธาเน^๑ พุยาปาร์
 อภิโรนุโต^๒ สมณปฏิปนฺนํ อชฺฌเปกฺขติ
 นาม. สมณปฏิปนฺนภาวโต เอว จสฺส
 กิเลสํสํสํคํ ปหาย เอกตฺเตน อပ္ภุจิสฺส
 ปุณ เอกตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
เอกตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต อชฺฌเปกฺขติ นาม.
 เอวํ ตตฺตรมชฺฌตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อชฺฌเปกฺขานุพฺรุทฺตนา เวทิตฺตฺตฺต.

สิ่งที่จะต้องทำให้หมดจดต่อไป พระโยคา-
 วจรเมื่อไม่กระทำความขวนขวายในการทำ
 จิตให้หมดจด จึงชื่อว่า วางเฉย จิตที่
บริสุทธิ์แล้ว. พระโยคาวจรเมื่อไม่กระทำ
 ความขวนขวายในความตั้งมั่นต่อไปแห่งจิตที่
 ดำเนินไปสู่สมณะ ควยการเข้าถึงภาวะแห่ง
 สมณะ ชื่อว่า ยอมวางเฉยจิตที่ดำเนินไปสู่
สมณะ. ก็เพราะจิตนั้น ละความหมักหมม
 ควยกิเลสปรากฏโดยความเป็นหนึ่ง เป็น
 ธรรมชาติดำเนินไปสู่สมณะทีเดียว ท่านจึง
 ไม่ต้องกระทำความขวนขวาย ในความ
 เข้าไปปรากฏ โดยความเป็นอันเดียวกันอีก
 ชื่อว่า ยอมวางเฉย ความปรากฏโดยความ
เป็นอันเดียวกัน. ฟังทราบความเพิ่มพูน
 แห่งอุเบกขา ควยอำนาจกิจแห่งคัตตร-
 ม์ชฌัตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ควยประการฉะนี้.

^๑ อ. สมาทาน.

^๒ อ. อภิโรนุโต จ.

เย ปเนเต เอว อุกุเปกขานุพุทธิเต
 ตตถ ชาตา สมาริปัญญาสงฺขตา
 ยุกนทุทธมฺมา อญฺญมญฺญํ อนติวตฺตมานา^๑
 หุตฺวา ปวตฺตา, ยานิ จ สทฺธาทีนึ
 อินฺทฺริยานิ นานากิเลสํเห วิมุตฺตตฺตา
 วิมุตฺติริเสน เอกรสานิ หุตฺวา ปวตฺตานิ,
 ยํ เจสฺส ตพฺพํ เกลสํ อนติวตฺตนเอก-
 รสภาวานํ อนุจฺฉวิกํ วีริยํ วาหยติ, ยา
 จสฺส ตสฺมี ขณฺเ ปวตฺตา อาเสวนา,
 สพฺเพปิ เต อาการา ยสฺมา ญาเณ
 สงฺกิเลสโวทาเนสุ ตํ ตํ อาทีนฺวญฺจ
 อานิสฺสญฺจ ทิสฺวา ตถา ตถา
 สมฺปหฺสิตตฺตา^(๒) นิปฺพนฺนา, ตสฺมา
 ธมฺมานํ อนติวตฺตนาทีภาวสาธเนน^๓
 ปรีโยทาปกสฺส ญาณสฺส กิจฺจนิปฺพตฺติวเสน
 สมฺปหฺสนา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ.

ท่านกล่าวไว้ว่าธรรมที่ขนานเป็นคู่กัน
 กล่าวคือสมาธิและปัญญา ที่เกิดขึ้นในจิตนั้น
 ซึ่งอันอุเบกขาให้เพิ่มพูนแล้วโดยลำดับอย่าง
 นี้เหล่านี้ใด เป็นภาวะที่ไม่เป็นไปล่วงกัน
 และกันเป็นไป, และอินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธา
 เป็นต้นเหล่านี้ใด เป็นธรรมชาติมีรสเป็นอัน
 เกี่ยวกันด้วยวิมุตติรส เพราะหลุดพ้นจาก
 กิเลสต่างๆ เป็นไป, อนึ่ง พระโยคาวจรนี้
 ย่อมยังความเพียร อันสมควรแก่สมาธิและ
 ปัญญานั้น คือสมควรแก่ภาวะที่ไม่เป็นไปล่วง
 กัน และภาวะที่มีรสเป็นอันเกี่ยวกันเหล่านี้
 อันใดให้เป็นไปอยู่, อนึ่งการเสพจนกุนซึ่ง
 เป็นไปในขณะนั้น ของพระโยคินอันใด,
 อากาโรเหล่านี้ทั้งหมดสำเร็จแล้ว เพราะ
 เห็นโทษและอานิสงส์นั้น ๆ ในความเศร้า-
 หมอง และความผองแผวควายนุญแล้วทำให้

^๑ อ. อนตีกุภมมานา.

^๒ ฉ. โปตุถ เก ( ) เอตฺถนฺต เร

"วิโลธิตตฺตา ปรีโยทาปิตตฺตา"ติ ปาฐทวํ
 ทิสฺสติ.

^๓ ส. อนุวตฺตนาทีภาวสาธเนน.

คุณวิชชัย ธรรมศาสตร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ราเริง, ทำให้บริสุทธิ์ ทำให้ผ่องแผ้ว
โดยประการนั้นๆ , เพราะฉะนั้น พึงทราบ
ความราเริงควยอำนาจความสำเร็จกิจแห่ง
ญาณ อันเป็นตัวทำให้ผ่องแผ้วควยให้สำเร็จ
ภาวะมีความไม่เป็นไปล่วงกัน เป็นคนแห่ง
ธรรมทั้งหลาย.

ตตถ ยสฺมา อุกฺเขชาวเสณ ญาณํ ปากฺกํ
โหติ, ยถาห : "ตถापकुक्ति จित्तํ
สำคัญํ อชฺชูปฺเภขติ, อุกฺเขชาวเสณ
ปญฺญาวเสณ ปญฺญินทฺริยํ อธิมุตฺตํ โหติ.
อุกฺเขชาวเสณ นานตฺตกิลเสหิ จิต्तํ
วิมุจฺจติ, วิโมกฺขวเสณ, ปญฺญาวเสณ
ปญฺญินทฺริยํ อธิมุตฺตํ โหติ. วิมุตฺตตฺตา เต
ธมฺมา เอกรสํ โหนฺติ, เอกรสฺสฺสฺสเจเน
ภาวนา"ติ, ตสฺมา ญาณกิลฺจฺจภูตา
สมฺปหิตฺสนา ปฺริโยสานนฺติ วุตฺตา.

ในข้อนี้ เพราะญาณยอมปรากฏควยอำนาจ
อุเบกขา, เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า :
"จิตที่ระคองแล้วอย่างนั้น ย่อมวางเฉย
เป็นอย่างดี, ปัญฺญินทฺริยยอมเป็นธรรมชาติ
มีประมาณยิ่ง ควยอำนาจอุเบกขา ควย
อำนาจปัญญา. จิตยอมหลุดพ้นจากกิเลส
ต่าง ๆ ควยอำนาจอุเบกขา, ปัญฺญินทฺริย
ยอมเป็นธรรมชาติมีประมาณยิ่ง ควยอำนาจ
วิโมกข์, ควยอำนาจปัญญา. เพราะจิต
หลุดพ้นแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงเป็นสภาวะมี
รสเป็นอันเดียวกัน, ชื่อว่า ภาวนา ควย

๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๓๘, (ภูมิพโลภิกขุ. ๒/๔๐).

อรรถว่า มีรสเป็นอันเดียวกัน" ทั้งนี้,
เพราะฉะนั้น ความราเริง อันเป็นกิจแห่ง
ญาณ ทานจึงกล่าวว่าเป็นที่สุด.

เอว ทิวตคคตคต อาทินี ตสเสว
จิตตสส โถมนวจนานิ. ตตถ เอว
ทิวตคคตคต เอว ยถาวุตเตน วิธินา
ปฏิบัติวิสุทธิปกฺขนฺทนอุเปกฺขานุพฺรุหนา-
ถาณสมฺปหฺสฺนาวเสน ติวิธภาว คต.
วิตคกสมฺปนฺนติ กิเลสฺกโขภวิรหิตตฺตา
วิตคฺเคน สุนฺทรภาว ปนฺน คต.

คำว่า อันถึงความเป็นไป ๓ ประการ
อย่างนี้ เป็นต้น เป็นคำชมเชยจิตนั้นนั่น-
แหละ. ในคำนั้น คำว่า อันถึงความเป็นไป
๓ ประการอย่างนี้ คือถึงภาวะ ๓ ประการ
ควยอำนาจความแล่นไปสู่ปฏิบัติวิสุทธิความ
เพิ่มพูนแห่งอุเบกขา และความราเริงแห่ง
ญาณโดยวิธีตามที่กล่าวแล้วอย่างนี้. คำว่า
ถึงพร้อมควยวิตก ความว่า ถึงแล้ว คือบรรลุ
แล้วซึ่งภาวะเป็นอย่างที่ควยวิตก เพราะ
เว้นจากความกำเริบแห่งกิเลส.

จิตตสส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนติ ตสมิเยว
อารมฺมเณ จิตตสส นิรฺนตรปฺปวตฺติ-
สงฺขาเตน อธิฏฺษาเนน สมฺปนฺน อนฺน.
ยถา อธิฏฺฐานวลีย อธิฏฺฐานนฺติ
ถานปฺปวตฺติ, ตถา อิธาปิ จิตตสส
อธิฏฺฐานนฺติ จิตฺเตกคฺคตฺตาปิ ยฺชชติ.

คำว่า ถึงพร้อมควยการอธิษฐานจิต ความว่า
สมบูรณ์แล้ว คือ ไม่บกพร่องควยการอธิษฐาน
กล่าวคือความเป็นไปไม่ขาดสาย แห่งจิตใน
อารมณ์นั้นนั่นแหละ. แม้เอกักตาแห่งจิต
ย่อมควรว่าเป็นอธิษฐานแห่งจิต แม้ในคำว่า
ถึงพร้อมควยอธิษฐานแห่งจิตนี้ เหมือนความ

คุณวัชชัย ธรรมศาสตร์วัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เตน ๓ เอกสมัยเยว อารมมณเจ จิตตํ
 อธิฏฐาติ, น เอตถ วิกขิปตีติ?
 "สมาธิสมปนฺนติ" ติ วิสุ วุตฺตตฺตา
 ปน วุตฺตนเยเนว กเหตุพฺ. อถวา
 สมาธิสเสว ฌานงฺคสงฺกหิตตฺตา^๒ จิตฺตสฺส
อธิฏฐานสมปนฺนติ ฌานงฺคปญฺจกฺวเสน
 วุตฺตํ, สมาธิสมปนฺนติ อินฺทฺริยสงฺกหิตตฺตา
 อินฺทฺริยปญฺจกฺวเสน, ทฺตฺติยชฺฌานาทีสุ ปน
 อลฺพฺภมานานิ ปทานิ ปหาย ลฺพฺภมานก-
 วเสน ปิตฺติสมปนฺนติอาทิ วุตฺตํ.

เป็นไปแห่งฌานว่า ย่อมควรว่า เป็นอธิษฐาน
 ในอธิษฐานวสีณะนั้น. ด้วยเหตุนี้แหละ
 จิตยอมอธิษฐานอยู่ในอารมณ์อันเดียวเท่านั้น,
 ไม่พุ่งชานไปในที่นี้. ก็เพราะท่านกล่าวไว้
 แผนกหนึ่งว่า "ถึงพร้อมด้วยสมาธิ" จึง
 ควรถือเอาตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ. อีก
 ประการหนึ่ง เพราะเหตุที่สมาธินั้นแหละ
 สงเคราะห์ด้วยองค์ฌาน ท่านจึงกล่าวด้วย
 อำนาจหมวด ๕ แห่งองค์ฌานว่า ถึงพร้อม
ด้วยการอธิษฐานจิต, คำว่า ถึงพร้อมด้วย
สมาธิ ท่านกล่าวถึงด้วยอำนาจหมวด ๕ แห่ง
 อินทรีย์เพราะสงเคราะห์ด้วยอินทรีย์, แต่
 ท่านละบทที่ไม่ได้อยู่ ในทุตติยฌานเป็นต้น
 กล่าวคำว่า ถึงพร้อมด้วยปิตฺติ ด้วยอำนาจ
 ธรรมที่ได้อยู่.

สังฆกรรมปกาสนี. ๒-๗. ๖-๓

^๑ อ. วิกขิปตีติ.
^๒ ฉ. ฌานสงฺกหิตตฺตา.

อนิจจานุปัสสนาที่สุ อฏฺฐการสสุ ธรรมทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น บริบูรณ์
 มหาวิปัสสนาสุ วิตกฺกาทโย ปริปุณฺณาเยว ที่เกี่ยวในมหาวิปัสสนา ๑๘ มือนิจจานุ-
 ตาสํ กามาวจรตฺตา. เอตาสฺ จ ปัสสนา เป็นต้น เพราะมหาวิปัสสนา ๑๘
 อปฺปนาย อภาวโต ปฏิปทาวิสุทฺธิอาทโย เหล่านั้นเป็นกามาวจร. ก็เพราะอัปฺปนา
 ขณิกสมาธิวเสน โยเชตพฺพา. จตุสฺ ไม้มีอยู่ในมหาวิปัสสนาเหล่านี้ ปฏิปทาวิสุทฺธิ
 มคฺเคสฺ ปสมชฺฌานิกวเสน วิตกฺกาทินิ เป็นต้น จึงควรประกอบด้วยอำนาจขณิกสมาธิ.
 ลพฺภนโต ลพฺภมานกวเสน วิตกฺกาทโย เพราะในมรรคทั้ง ๔ ได้ธรรมทั้งหลายมีวิตก
 ปริปุณฺณา วุตฺตา. ทุตฺติยชฺฌานิกาที่สุ หิ เป็นต้น ด้วยอำนาจเป็นธรรมที่ประกอบด้วย
 มคฺเคสฺ วิตกฺกาทโย ฌาเนสฺ วีย ปฐมฌาน ท่านจึงกล่าวธรรมมีวิตกเป็นต้น
 ปริหายนตฺตี. ไวรบริบูรณ์ ด้วยอำนาจเป็นธรรมที่ได้อยู่
 ที่เดียว. ก็ธรรมทั้งหลาย มีวิตกเป็นต้น
 ในมรรคทั้งหลาย มีมรรคอันประกอบด้วย
 ทุตฺติยฌานเป็นต้น ย่อมลดลงเหมือนอย่างใน
 ฌานทั้งหลายจะนี้แล.

เอตฺตาวตา เตรส โวทานฉาณานิ ด้วยคำเพียงเท่านั้น เป็นอันแสดงไขญาณใน
 วิตฺถารโต นิตฺติภูจฺจานิ โหนฺติ. กถํ ? โวทาน ๑๓ โดยพิสดารแล้ว. แสดงไขไว
 เอกภฺจฺจาเน สมาทฺทเนน ตคฺคฺเถว อย่างไร ? แสดงไขญาณ ๑๓ ข้ออย่างนี้ คือ
 อธิมุจฺจเนน โภสชฺชปฺปชฺชเนน อุตฺถจฺจปฺ- ญาณ ๖ ข้อ อันสัมปยุตด้วยความตั้งมั่นอยู่ใน
 ปชฺชเนน รากปฺปชฺชเนน พฺยาปาทป- ที่แห่งเดียว ด้วยการน้อมไปในที่แห่งเดียว

คุณอนุรักษ์ เที่ยงธวัช และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปชหเนน สมฺปยุตฺตานิ จ ญาณานิ^๑;
 จตุหิ เอกตฺเตหิ สมฺปยุตฺตานิ จตุตาริ
 ญาณานิ, ปฏิปทาวิสุตฺธิอุเปกฺขานุปุรฺรหนา-
 สมฺปหํสนาหิ สมฺปยุตฺตานิ ตีณิ ญาณานีติ
 เอวํ เทรส ญาณานิ นิตฺติภูจฺจานิ.

กัณฺฐันนัณฺฑะและ ด้วยการละความเกียจคร้าน
 ด้วยการละอุทฺธัจจะ ด้วยการละราคะ ด้วย
 การละพยาบาท, ญาณ ๔ ขออันสัมปยุตด้วย
 ความเป็นหนึ่งทั้ง ๔, ญาณ ๓ ขอ อันสัมปยุต
 ด้วยปฏิบัติวิสุตฺธิ ความเพิ่มพูนแห่งอุเบกขา
 และความรวดเร็ว.

๑๕๗. เอวํ สนฺเตปิ อานาปานสฺสตี-
 สสมาธิภาวนาวเสน เตสํ นิปฺผลตี
 ทสฺเสตฺถกาโม ตานิ ญาณานิ อนิกฺเมตฺตวาว
 นิมิตฺตํ อสฺสาสฺปสฺสาสฺสาคิอาทินา นเยน
 โจทนาปุพฺพงฺกมํ อานาปานสฺสตีสมาธิ-
 ภาวนาวิธึ ทสฺเสตฺตวา อนฺเต ตานิ
 ญาณานิ นิกฺเมตฺตวา ทสฺเสสิ. ตตฺถ นิมิตฺตํ
 วุตฺตเมว. อนารมฺมณา เมกจิตฺตสฺสาคี^๒
 อนารมฺมณา เอกจิตฺตสฺส. ม-กาโร
 ปเนตฺถ ปทสนฺธิกโร. อนารมฺมณเมก-

๑๕๘. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ท่านประสงค์
 จะแสดงความสำเร็จแห่งญาณเหล่านั้น ด้วย
 อํานาจการเจริญอานาปานสติสมาธิ มิไต่อย่า
 ญาณเหล่านั้นลงที่เดียว แสดงวิธีการเจริญ
 อานาปานสติสมาธิซึ่งมีการทวงเป็นเบื้องต้น
 โดยนัยมีอาทิวา นิมิตฺลมหายใจเขาลมหาย-
ใจออก ทั้งนี้แล้ว ในที่สุด ไต่แสดงยํ้าญาณ
 เหล่านั้น. ในบรรดาบทเหล่านั้น นิมิต ไต่
 กล่าวไว้แล้วที่เดียว. บทว่า อนารมฺมณา-
เมกจิตฺตสฺส ซึ่งแปลว่า ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิต

^๑ อี. ฉ. ญาณานิ จ.

^๒ ก. อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส.

จิตตสุสาตีปิ ปาโฆ, เอกสุส จิตตสุส
 อารมมณํ น ภวนตฺตีติ อตุโธ. ตโย
ธมฺเมติ นิมิตฺตาทโย ตโย ธมฺเม.
ภาวนาติ อานาปานสฺสตีสมาทิภาวนา.

กณฺฐิ ปจฺมํ วุตฺตาย โจทฺนาคาถาย
 อนนฺตรํ วุตฺตาย ปรีหารคาถาย อตุถํ
 กเถตุกมฺยตาปฺจุฉา. น จิเมติ น จ
 อิเม. น จ เมตีปิ ปาโฆ, โสเยว
 ปทฺจเฉโท. กถํ น จ อวิทิตา โหนฺตี.
 กถํ น จ จิตฺตํ วิกุเขปํ คจฺฉตฺตีติ เอว
 กถํ สทฺโท เสเสหิปี^๑ปญฺจหิ โยเชตฺตพฺโพ.

ดวงเดียว. ก็ ม-อักษรในที่นี้กระทำบทสนธิ^๑
 พระบาลีว่า อนารมมณเมกจิตตสุส ตั้งนี้ก็มี,
 แปลว่า ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว.
 คำว่า ธรรม ๓ อย่าง ได้แก่ ธรรมทั้ง ๓
 มีนิमितเป็นต้น. บทว่า ภาวนา ได้แก่การ
 เจริญอานาปานสติสมาธิ.

บทว่า กถํ เป็นคำปุจฉา ต้องการจะกล่าว
 อรรถแห่งคาถาเฉลย ที่ได้กล่าวไว้ในลำดับ
 คาถาที่ท้วงไว้ที่กล่าวไว้ที่แรก. บทว่า น
จิเม ตัดเป็น น จ อิเม. บาลีว่า น จ เม
 ตั้งนี้ก็มี, การตัดบทก็ตั้งนี้เหมือนกัน. พึง
 ประกอบ กถํ ศัพท์ ด้วยประโยคแม่ที่เหลือ
 ทั้ง ๕ อย่างนี้ว่า ธรรมทั้งหลายเป็นธรรมไม่
 ปราภภูหามิใดอย่างไร. จิตถึงความฟุ้งซ่าน
 หามิใดอย่างไร.

^๑ ฉ. เสเสหิ.

^๑ ทางไวยากรณ์ สนธิโดยย่อมี ๒ วิธี คือ
 ปทสนธิและวณฺณสนฺธิ (สังฆนทีสุตตมาลา-
 สุตฺรที่ ๒๗).

ปธานญ ปถวายตีติ อานาปานสุสติ- บทว่า ปธานญ ปถวายตี (แปลว่า ความ
สมาธิภาวนารมุกข์ วีริย สนฺทิสฺสติ. เพียรยอมปรากฏ) มีความว่า ความเพียร
วีริย หิ ปทหนฺตี เตนาตี ปธานนฺตี อันปรารภการเจริญอานาปานสติสมาธิ ย่อม
วจฺจตี. ปโยคญ สาเชตีติ นีวณ- ปรากฏ. จริงอยู่ ความเพียร เรียกว่า
วิกฺขมฺภัก ฉานญ โยคี นิปฺผาเทตี. ปธาน ด้วย อรรถ ว่า เป็นเหตุเริ่มตั้ง.
ฉาน หิ นีวณวิกฺขมฺภนาย ปยุญฺชียตีติ. บทว่า ปโยคญ สาเชตี (แปลว่า ย่อมยัง
ปโยโคตี วุตฺต. วิเสสมธิคจฺจตีติ ประโยค ให้สำเร็จ) มีความว่า พระโยคี
สโยชนปฺปทานกร มคฺคญ ปฏิลภตี. ย่อมยังฉานอันขมนิวรณ์ไว้ให้สำเร็จ. จริงอยู่
มคฺโค หิ สมถวิปัสสนาน อานิสฺสตุตา ฉาน เรียกว่า ประโยค ด้วย อรรถ ว่า
วิเสโสตี วุตฺโต. วิเสสสุสฺจ ปมุขภูตตุตา ประกอบ เพื่อ ขม ไว้ซึ่ง นิวรณ์. บทว่า วิเสส-
จ-กาเรณ สมฺจุจโย น กโต. มธิคจฺจตี (แปลว่า พระโยคียอมบรรลु
คุณวิเศษ) ความว่า ย่อมได้เฉพาะซึ่งมรรค
อันกระทำการละสังโยชน์. จริงอยู่ มรรค
ท่านกล่าวว่าคุณวิเศษ เพราะเป็นอานิสงส์
แห่งสมถะและวิปัสสนา. ท่านมิได้ กระทำ
สมฺจุจย (คือการรวบรวมไว้) ด้วย จ-อักษร
เพราะเป็นประมุขของคุณวิเศษ.

อิทานิ ต ปุจฺฉิตมตฺถ อุปมาย บัดนี้ ท่าน เมื่อ จะ ยัง อรรถ ที่ ท่าน ได้ ถาม
สาเชนฺโต เสยฺยถาปิ รูกฺโขตีอาทิมาห. ไว้นั้น ให้ สำเร็จ ด้วย อุปมา จึง กล่าว ว่า

พัน เอกวิเชียร สุนทรปุระ
อุทิศให้ พันโทสุนทร ธรรมปรีดา

ตสฺสตุโถ : ยถา นาม กกเจเน เปรียบเหมือนต้นไม้ เป็นต้น. ความแห่ง
 ฆาลนตุถํ วาสียา ตจฺฉิตฺตฺวา รุกฺโข คํานี้ว่า ต้นไม้ที่เขาเอามัดตากเพื่อจะผา
 ฆาลนกาเล นิจุจลภาวตุถํ สเม ควายน้อย ในเวลาจะผาเขาว่างไว้ กระทำ
 ภูมิปปเทเส ปโยคกฺขมํ กตฺตฺวา จปิโต. ให้เหมาะแก่ประโยค ณ ภูมิประเทศที่เรียบ
 กกเจนาติ หตฺถกกเจเน. อากาศเตติ รุกฺขํ เพื่อให้ไม่วั้นไหว. คํานี้ว่า ควายน้อย คือ ควายน้อย
 ฝุสิตฺตฺวา อตฺตโน สมีปภาคํ อากเต. คํานี้ว่า ที่มาแล้ว คือ ที่ถูกต้นไม้
 กเตติ รุกฺขํ ฝุสิตฺตฺวา ปรมภาคํ กเต. มาสู่ส่วนที่ใกล้ตน. คํานี้ว่า ที่ไปแล้ว คือ ที่ถูก
 วา-สทฺโท สมุจฺจยตุโถ. น อวิทิตา ต้นไม้ไปส่วนอื่น. วา-ศัพท์ เป็น สมุจยัตถะ
 โหนตฺตีติ รุกฺเข กกจหนฺเตหิ ฝุญฺจํ ปุริเสน คือมีอรรถว่า รวม. คํานี้ว่า พ้นเล็กน้อย
 เปกฺขมานํ จานํ อปฺปตฺตฺวา เตสํ ไม่ปรากฏ ก็หาไม่ได้ มีความว่า เพราะ
 อากมนคมนาภาวโต สพฺเพปิ กกจหนฺตา เล็กน้อยเหล่านั้นยังไม่ถึงสถานที่ที่บุรุษมองดูอยู่
 วิทิตาว โหนติ. ปธานนฺติ รุกฺขจฺเจหน- ที่ถูกพ้นเล็กน้อยถูกต้อง ต้นไม้ก็ยังไม่มีการมา
 วีริยํ. ปโยคนฺติ รุกฺขจฺเจหนกิริยํ. การไป พ้นเล็กน้อยทั้งหมดจึงปรากฏอยู่ที่เดียว.
 "วิเสสสมธิกจฺฉตี"ติ วจันํ อูปมาย นคฺฉิ. คํานี้ว่า ปธาน ได้แก่ความเพียรที่จะตัดต้นไม้.
คํานี้ว่า ประโยค ได้แก่กิริยาที่ตัดต้นไม้. คํานี้ว่า
"บรรลुकุณวิเศษ" ไม่มีในอุปมา.

อุปนิพจนานามิตตฺตฺนติ อุปนิพจนาย สติยา คํานี้ว่า นิमितแห่งการเข้าไปผูกไว้ ได้แก่
นิमितฺตฺตฺนํ การณฺตฺตฺนํ นาสิกคฺคํ วา ปลายจมูกหรือมุขนิमित ซึ่งเป็นนิमित คือเป็น
มุขนิमितํ วา. อุปนิพจนฺติ เอตาย เหตุแห่งสติอันเป็นเครื่องเข้าไปผูกไว้. สติ

อารมมณเณ จิตฺตุนฺติ อุนฺนิพฺพณฺนา นาม ชื่อว่า อุนฺนิพฺพณฺนา (แปลว่า เป็นเครื่อง
 สติ. นาสิกกเค วาติ ที่มนาสิกโก เข้าไปผูกไว้) ทวยอรรถว่า เป็นเหตุเข้า
 นาสิกกเค. มุขนิมิตเต วาติ รสฺสนาสิกโก ไปผูกจิตไว้ในอารมณฺ. คำว่า ที่ปลายจมูก
 อุตฺตโรภูเจ. อุตฺตโรภูโจ หิ มุขे คือคนมีจมูกยาวอยู่ที่ปลายจมูก. คำว่า หรือ
 สติยา นิมิตฺตุนฺติ มุขนิมิตฺตุนฺติ วุตฺโต. ที่มุขนิมิต คือ คนที่มีจมูกสั้นอยู่ที่ริมฝีปาก
อากเตติ ศุภฺจฺญานโต อพฺภนฺตรํ เบื้องบน. ก็ริมฝีปากเบื้องบนท่านเรียกว่า
 อากเต. คเตติ ศุภฺจฺญานโต พหิทฺธา มุขนิมิต ทวยอรรถว่าเป็นนิมิตแห่งสติที่ปาก.
 คเต. น อวิทิตา โหนตฺตี ศุสนฺจฺจานํ คำว่า ที่มาอยู่ คือ ที่มาสู่ภายในจากฐานที่
 อปฺปตฺวา อสฺสาสฺปสฺสาสนํ อากมน- ที่ลมถูกตอง. คำว่า ที่ไปอยู่ คือ ที่ไปใน
 คมนากาวโต สพฺเพปิ เต วิทิตา เอว ภายนอกจากฐานที่ลมถูกตอง. คำว่า ไม่
 โหนติ. ปรากฏก็ห้ามมิได้ คือ เพราะลมหายใจเข้า

ลมหายใจออกยังไม่ถึงฐานที่ถูกตอง จึงยังไม่มีการมาและการไป ลมหายใจเข้าลม-
 หายใจออก เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นอัน
 ปรากฏอยู่ที่เดียว.

กมฺมณฺิ โหนตฺตี เยน วีริเยน กาโยปิ คำว่า ย่อมควรแก่การงาน ความว่า แม่
จิตฺตมฺปิ กมฺมณฺิ ภาวนา กมฺมกฺขมํ กายแม่จิตย่อมควรแก่การงาน คือเหมาะสม
ภาวนา กมฺมโยคํ โหนติ. อิทํ วีริยํ ปฺธานํ แก่การเจริญภาวนา ควรแก่กรรมคือภาวนา
นามาตี ผเลน การณํ วุตฺตํ โหนติ. ทวยความเพียรใด. ความเพียรนี้ ชื่อว่า
อุปฺกฺกิเลสา ปฺหฺียนตฺตี วิกฺขมฺภนฺวเสณ เป็นประธาน เพราะฉะนั้น เป็นอันกล่าวถึง

พันโทหญิงพัลลภา นุชนวล อุทิศให้ นายโต๊ะ-นางเสงี่ยม นุชนวล
 บิดา-มารดา และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

นินรวณานิ ปหิยฺนฺติ. วิตกกา รูปสมฺมมฺนฺตึ เหตุด้วยผล. คำว่า ยอมละอุปกิเลสได้ คือ
 นานารมมณฺจาริโน อนวภูจिता วิตกกา ยอมละนิรวณทั้งหลายด้วยอำนาจการขมไว้.
 รูปสมํ คจฺจนฺติ. เยน ฌาเนน คำว่า วิตกยอมสงบ ความว่า วิตกซึ่งเที่ยว
 อุปกฺกิเลสํ ปหิยฺนฺติ, วิตกกา รูปสมฺมมฺนฺตึ. ไปในอารมณ์ต่าง ๆ หาที่ตั้งมั่นมิได้ ยอมถึง
 อัยํ ปโยโคติ ปโยคฺมเปกฺขิตฺวา ปุละลึงฺค- ความเข้าไปสงบ. อุปกิเลสยอมละได้ด้วย
 นิทฺเทโส กโต. ฌานใด, วิตกยอมสงบได้ด้วยฌานใด. ท่าน
 เล็งถึงประโยค กระทำนี้เทศด้วยปูลึงคำว่า
อัยํ ปโยโค.

สญฺโฆชนา^๑ ปหิยฺนฺตึ ตํตํมคฺควชฺฌา คำว่า ยอมละสังโยชน์ได้ คือ ยอมละ
 สญฺโฆชนา สมฺจุเจตฺตปฺปหาเนน ปหิยฺนฺติ. สังโยชน์อันมรรคนั้น ๆ จะพึงฆ่าด้วยสมฺจุเจต-
อนุสฺยา พฺยฺนฺตึ โหนฺตึติ ปหิณานํ ปุณ ปหาน. คำว่า อนุสยยอมสิ้นสุดไป ความว่า
 อนุปฺปตฺติธมฺมกตฺตา วิกโต อุปฺปาทฺนฺโต ที่สุดคือความเกิดขึ้น หรือที่สุดคือความเสื่อม
 วา วยฺนฺโต วา เอเตสฺนฺติ พฺยฺนฺตา, ไปของอนุสยเหล่านี้ไปปราศแล้ว เพราะ
 ปุพฺเพ อพฺยฺนฺตา พฺยฺนฺตา โหนฺตึติ อนุสยที่ละได้แล้วมีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็น
 พฺยฺนฺตึ โหนฺติ, วินสฺสนฺตึติ อตฺโต. ธรรมดา เหตุนี้อนุสยเหล่านี้ชื่อว่า พฺยฺนฺตา
 สญฺโฆชนปฺปหานํ อนุสยปฺปหาเนน โหติ, แปลว่า มีที่สุดไปปราศแล้ว, อนุสย มีที่สุด
 น อญฺญาตี ทสฺสนฺตฺถิ อนุสยปฺปหานมาห. ยังไม่ไปปราศในคราวก่อน ย่อมเป็นอันมี

^๑ ก. สญฺโฆชนานิ.

เยน มกุเคน สยโณชนา ปหิยฺนฺติ ที่สุดไปปราศแล้ว เหตุนั้น จึงชื่อว่า พุยนฺตี-
 อนุสยา พุยนฺตีโหนฺติ, อัย วิเสโสติ โหนฺติ แปลว่า ยอมสิ้นสุดไป, ความว่า
 อตุโธ. พินาศไป. เพื่อจะแสดงความจริงว่า การละ
 สังโยชนยอมมีไต่ควยการละอนุสัย, ไม่ใช่
 โดยประการอื่น ท่านจึงกล่าวการละอนุสัย.
 ความว่า สังโยชนยอมละได้ อนุสัยยอม
 สิ้นสุดไต่ควยมรรคใด, มรรคนี้เป็นคุณวิเศษ.

จตุตถจตุกกะ อริยมกุคฺคสุสาปิ นิทฺธิฏฺจตุคฺคา เพราะแม่อริยมรรค ท่านแสดงไขไว้ใน
 อธิ อริยมกุคฺโค วุตฺโต. เอกจิตฺตสุส จตุกกะที่ ๔ ในที่นี้ท่านจึงได้กล่าวอริยมรรค.
 อารมฺมทวยยาภาวสุส อวุตฺเตปิ สิหฺตคฺคา เพราะจิตดวงเดียวไม่มีอารมณ์ ๒ สำเร็จ
 ตํ อวิสุสฺชเชตฺตวาว เอว อิมะ ตโย แล้วแม่ในเมื่อมีได้กล่าวไว้ ท่านจึงมิได้
ธมฺมา เอกจิตฺตสุส อารมฺมณา น โหนฺตีติ วิสัชนาธรรมนั้น กระทำคํานึกว่า ธรรม
 นิกมฺนํ กตํ. ทั้ง ๓ เหล่านี้ ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวง-
เดียวอย่างนี้ ดังนี้.

๑๖๐. อิทานิ ตํ ภาวนาสิทฺธิสาธกํ. ๑๖๐. บัดนี้ ท่านเมื่อจะสรรเสริญ
 โยคาวจรํ อนุโต อานาปานสุสฺสติ ยสฺสาติ พระโยคาวจรผู้เป็นตัวอย่างแห่งการสำเร็จ
 คานํ วตฺตวา ตสุสา นิทฺเทสฺมาหํ. ตตฺถ ภาวนา นั้น จึงกล่าวคาถาว่า อานาปานสุสฺสติ
 อานาปานสุสฺสติโย ยถา พุทฺธเชน เทลิตา, ยสฺส ดังนี้ เป็นต้น แล้วกล่าวนิเทศคาถานั้น.
 ตถา ปริปฺพณา สุภาวิตา อนุปฺพฬํ ปริจิตา ในคาถานั้นเมื่อรรถาธิบายว่า พระโยค-

พันโทหญิงพัลลภา นุชนवल อุทิศให้ นายโต๊ะ-นางเสงี่ยม นุชนवल
 บิดา-มารดา และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

ยสฺส อตฺถิ สํวิชฺชนฺติ. โส อิมํ โลกํ วจรโต เจริญอานาปานสติคฺคิแล้ว สั่งสมแล้ว
ปภาเสตี. ก็ วย ? อพฺภา มุตฺโตว โดยลำดับให้บริบูรณ์ ตามที่พระพุทธเจ้าทรง
จนฺทิม่า ยถา อพฺภาที่หิ มุตฺโต จนฺทิม่า แสดงไว้ คือ มื่อยู มื่อยูอย่างครบถ้วน.
อิมํ โลกาสโลกํ ปภาเสตี, ตถา โส พระโยคาวจรนั้น ยอมย้งโลกนี้ให้สว่าง.
โยคาวจโร อิมํ ขนฺธาทีโลกํ ปภาเสตี เหมือนอะไร ? เหมือนพระจันทรพนแล้วจาก
กาถาย สมฺพฺนุโธ. "อพฺภา มุตฺโตว หมอกฉะนั้น เชื่อมความคากว่า พระจันทร
จนฺทิม่า" ติ จ ปทสฺส นินฺทเตเส มหิกาทินฺมฺปิ พนจากหมอกเป็นต้น ยอมย้งโอกาสโลกนี้ให้
วฺตุตฺตฺตา เอตฺถ อาที-สทฺทโลโป สว่างไสว จันฺโต, พระโยคาวจรนั้นก็ยอม
กโตตี เวทิตฺพฺโพ. กาถานินฺทเตเส ย้งโลก มีจันฺธโลกเป็นต้นนี้ ให้สว่างไสว
โน ปฺสฺสาโส โน อฺสฺสาโส ติ โสเยว" เหมือนกันฉะนั้น. ก็เพราะเมหมอกเป็นต้น
อตฺโถ ปฺฐิสฺเธน วิเสเสตฺวา วฺตุโต. ท่านก็กล่าวไว้ในนิตเทศแห่งบทว่า "อพฺภา
อุปฺภฺจันํ สฺตี อสมฺมุสฺสฺนตาย ตเมว มุตฺโตว จนฺทิม่า" จึงพึงทราบว่ ท่านกระทำ
อฺสฺสาสํ อุปกฺนฺตฺวา จันํ สฺตี นามาตี การลบอาที-ศัพท์ไว้ ในบทว่า อพฺภา นี้.
อตฺโถ. ตถา ปฺสฺสาสํ. เอตฺตาวตฺตา ในนิตเทศแห่งคากา ท่านกล่าวความนั้นนั้น-
อานาปาเนสุ สฺตี อานาปานสฺสตี อตฺโถ แหละว่า โน ปฺสฺสาโส (ไม่ใช่ลมหายใจ-
วฺตุโต โหตี. ออก) โน อฺสฺสาโส (ไม่ใช่ลมหายใจเข้า)
ให้ต่างกันไว้ด้วยคำปฏิเสธ. สองบทว่า
อุปฺภฺจันํ สฺตี (แปลว่า การเข้าไปตั้งอยู่

๑ ฉ. โส โสเยว.

ชื่อว่า สติ) คือ การเข้าไปสู่ลมหายใจเข้า
 นั้นนั้นแหละ ตั้งอยู่ด้วยความที่ไม่ผันเพื่อน
 ชื่อว่า สติ. การเข้าไปสู่ลมหายใจออก
 ตั้งอยู่ด้วยความที่ไม่ผันเพื่อน ชื่อว่า สติ.
 ด้วยคำเพียงเท่านั้นเป็นอันกล่าวเนื้อความว่า
 สติในลมหายใจเข้าและลมหายใจออกชื่อว่า
 อานาปานสติ.

อิทานิ สติวเสเนว "ยสฺสา" ติ
 วุตฺตํ บุคฺคํ นิตฺทิสิตฺกามา โย ๑ อสฺสสฺติ,
ตสฺสฺปฺภฺจาทิ. โย ปสฺสสฺติ, ตสฺสฺปฺภฺจาทิ ติ
 วุตฺตํ. โย อสฺสสฺติ, ตสฺส สติ
 อสฺสาสํ อุปกนฺตฺวา ติฏฺฐติ. โย ปสฺสสฺติ,
 ตสฺส สติ ปสฺสาสํ อุปกนฺตฺวา ติฏฺฐติ
 อตฺถโธ. ปริปฺญณาติ ฌานวิปสฺสนา-
 มคฺคปรมฺปราย อรหตฺตมคฺคปฺตฺติยา^๒
 ปริปฺญณา. เตเยว हि ฌานวิปสฺสนามคฺค-
 ธมฺเม สนฺธาย ปริกฺกหฺญาเจนา ติอาทิมาท.

บัดนี้ ท่านประสงค์จะแสดงไขบุคคล
 ที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า "ยสฺส" ด้วยอำนาจสติ
 นั้นเอง จึงกล่าวคำว่า บุคคลใดหายใจเข้า,
ยอมปรากฏแก่บุคคลนั้น. บุคคลใดหายใจ
ออก, ยอมปรากฏแก่บุคคลนั้น. ความว่า
 บุคคลใดหายใจเข้า, สติยอมเข้าไปสู่ลม-
 หายใจเข้าตั้งอยู่แก่บุคคลนั้น. บุคคลใด
 หายใจออก, สติยอมเข้าไปสู่ลมหายใจออก
 ตั้งอยู่แก่บุคคลนั้น. คำว่า ปริบุรณ ความว่า
 บริบูรณ์ด้วยการถึงอระหัตมรรค โดยการสืบ

๑-๑ ก. อสฺสาสติ...ปสฺสาสติ.

๒ อ. อรหตฺตมคฺคปฺตฺติยา.

เต หิ ธมฺมา อิมินา โยคินา ปริคฺคยห-
 มานตฺตา ปริคฺคหา, เตน ปริคฺคหฺญฺเจน
ปริปฺปณฺนา.

ต่อแห่งฉานวิปัสสนาและมรรค. จริงอยู่
 ท่านกล่าวคำว่า ควยอรรถวากำหนดถือเอา
 เป็นตน หมายถึงธรรม คือฉานวิปัสสนาและ
 มรรคเหล่านั้นนั่นแหละ. ควยว ธรรม
 เหล่านั้นชื่อว่ากำหนดถือเอา เพราะอัน
 พระโยคินีกำหนดถือเอาอยู่, ชื่อว่าปริบุรณ
ควยอรรถว กำหนดถือเอานั้น.

ตตฺถ สพฺเพสํ จิตฺตเจตฺตีกานํ อณฺณมณฺณ-
 ปริวารตฺตา ปริวารญฺเจน ปริปฺปณฺนา.
 ภาวนาปาริปุริวเสน ปริปุรญฺเจน ปริ-
ปฺปณฺนา. จตฺสโส ภาวนา ทีอาทีนิ สุภาวิตา ติ
วฺตุตฺตปทสฺส อตฺถวเสน วฺตุตฺตานิ. จตฺสโส
ภาวนา เหฏฺฐา วฺตุตฺตา เยว. ยานี กตา ติ
ยฺตุตฺตยานสฺส ทีสา กตา. วฺตุตฺต กตา ติ
ปตฺธิญฺญญฺเจน วฺตุตฺต ทีสา กตา. อนฺนุ จिता ติ
ปจฺจุ ปญฺจिता. ปริ จิตา ติ สมนฺต โต จิตา
อุ ปจิตา. สุ สฺมา รทฺธา ติ สุ ญฺสุ สฺมา รทฺธา
สุ กตา.

ในคำนี้ ชื่อว่า ปริบุรณ ควยอรรถว
เป็นปริวาร เพราะจิตและเจตสิกทั้งหมด
 เป็นปริวารคือแวดล้อมซึ่งกันและกัน. ชื่อว่า
ปริบุรณ ควยอรรถว เต็มรอบ ควยอำนาจ
 ความเต็มรอบแห่งภาวนา. คำว่า ภาวนา
ทั้ง ๕ เป็นตน ท่านกล่าวไว้ควยอำนาจ
 เป็นอรรถแห่งบทที่ใดกล่าวไว้ว่า สุภาวิตา
ที่แปลว่า เจริญดีแล้ว. ภาวนาทั้ง ๕
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว ในหนังสือเล่มนี้เอง.
 คำว่า กระทำให้เป็นคังยาน คือ กระทำให้
เหมือนกับยานที่เทียมแล้ว. คำว่า กระทำ
ให้เป็นคังที่ตึง คือ กระทำให้เหมือนกับเป็น
ที่ตึง ควยอรรถว เป็นที่ประคิษฐาน. คำว่า

คุณัชชพงษ์ ภากรศิริวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ที่ได้ปรากฏแล้ว คือ ตั้งไว้เฉพาะหน้าแล้ว.
คำว่า อบรมแล้ว คืออบรม เข้าไปอบรมแล้ว
โดยรอบ. คำว่า ปรารภดีแล้ว ความว่า
ปรารภด้วยดีแล้ว กระทำดีแล้ว.

ยตถ ยตถ อากงขคีติ เยสุ เยสุ
ฉาเนสุ ยาสุ ยาสุ วิปัสสนาสุ สเจ
อิจฺฉติ. ตตถ ตตถาติ เตสุ เตสุ
ฉาเนสุ ตาสุ ตาสุ วิปัสสนาสุ.
วลีปฺปตฺโตติ วลีภาวํ พหุภาวํ ปตฺโต.
พลปฺปตฺโตติ สมถวิปัสสนาพลปฺปตฺโต.
เวสํารชฺชปฺปตฺโตติ วิสํารทภาวํ ปากฺก-
ภาวํ^๑ ปตฺโต. เต ธมฺมาติ สมถวิปัสสนา-
ธมฺมา.

คำว่า ภิกษุจําางหวังในธรรมใด ๆ ความว่า
หากภิกษุปรารภนาในฉานใด ๆ ในวิปัสสนา
ใด ๆ. คำว่า ในธรรมนั้น ๆ คือในฉานนั้น ๆ
ในวิปัสสนานั้น ๆ. คำว่า ถึงความเป็นผู้
ชำนาญ คือ ถึงความเป็นผู้ชำนาญ ความ
เป็นผู้มาก. คำว่า ถึงกำลัง คือถึงกำลัง
คือสมถวิปัสสนา. คำว่า ถึงความแกวกลา
คือ ถึงความเป็นผู้แกวกลา ความเป็นผู้
ปรากฏ. คำว่า ธรรมเหล่านั้น ได้แก่ธรรม
คือสมถะและวิปัสสนา.

อาวชฺชนปฺภิปฺพทฺธาติ อาวชฺชนายตฺตา,
อาวชฺชิตมตฺเตเยว ตสฺส สนฺตนาเนน,
ฉาเณน วา สมฺปโยคํ กจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

คำว่า เนื่องด้วยอวัชณะ คือเนื่องด้วย
การนี้, ความว่า พอนี้กเท่านั้นก็ถึงการ
ประจวบเข้าด้วยความสืบทอดแห่งอวัชณะนั้น

^๑ ฉ. ปฏฺภาวํ.

อากงขนปฏิพทธาติ^๑ รุจิอายตฺตา, หรือด้วยญาณ. คำว่า เนื่องด้วยความหวัง
 ไรจิตมตฺเตเยว วุตฺตนเยน สมฺปโยคํ คือเนื่องด้วยความพอใจ, ความว่าพอใจ
 กจฺจนฺตํ อตฺโถ. มนสิกาโร ปเนตฺถ แทนนั้นก็ถึงการประจวบเข้า ตามนัยที่กล่าว
 อาวชฺชนาย จิตฺตฺปาโท. อากงขนาย แล้ว. ส่วน มนสิการ ในที่นี้ได้แก่จิตตฺปาบาท
 เววจนวเสณ อตฺถวืวณตฺถํ วุตฺโต. เตน ในการนี้. ท่านกล่าวไว้เพื่อขยายอรรถ
 วุจฺจติ ยานีกฺตาติ เอวํ กตฺตฺตาเยว เต ด้วยอำนาจไวพจน์แห่งความหวัง. คำว่า
 ยุตฺตยานสทิสํ กตา โหนฺตํ วุตฺตํ โหติ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ธรรมกระทำ

ให้เป็นที่ตั้งยาน มีคำอธิบายว่า เพราะได้
 กระทำแล้วอย่างนั้นเอง ธรรมเหล่านั้น
 จึงเป็นอันกระทำให้เป็นเหมือนกับยาน ที่ได้
 เทียมแล้ว.

ยสฺมี ยสฺมี วตฺถุสฺมินฺติ โสฬส-
 วตฺถุสฺ^๒ เอเกกสฺมี. สุวาธฺมิจิตฺตฺนฺติ
 สฺปฺปติฏฺจิตฺตํ. สุปฺปจิตฺตาติ สฺมฺมจฺจ อฺปฺปจิตฺตา.
 สมฺปยุตฺตจิตฺตสฺสตีเน สฺเหว สกสฺสกกิจฺจ-
 กรณโต อนุโลมปฏฺิโลมวเสณ โยเชตฺวา
 เต เทว ธมฺมา ทสฺสิตา. เตน วุจฺจติ

คำว่า ในวัตถุใด ๆ ได้แก่ ในวัตถุ
 แต่ละอย่าง ๆ ในบรรดาวัตถุ ๑๖. คำว่า
มันคงดี คือตั้งไว้ดีแล้ว. คำว่า ปรากฏดี
 คือเข้าไปตั้งไว้ด้วยดี. ธรรมทั้ง ๒ นั้น
 ท่านแสดงประกอบด้วยอำนาจอนุโลม และ
 ปฏิโลม เพราะกระทำกิจของตน ๆ ร่วมกัน

^๑ ฉ. อากงขปฏิพทธา.

^๒ ฉ. โสฬสสุ วตฺถุสฺ.

^๓ ฉ. สฺปฺปจิตฺตาติ.

คุณมณีพันธ์ - คุณอุษา จารุคุณ ถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อเป็นอนุสรณ์การสมรส
 ของ คุณมณีพันธ์-คุณอุษา จารุคุณ ที่ผ่านมา ๔๒ ปี "๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘"

วตฺถุกตาคิ เอวํ ภูตฺตฺตาเยว กตฺปติภูจฺจา
โหนตฺตีติ วุตฺตํ โหติ. เยน เยน จิตฺตํ
อภิเนหฺรตีติ ปุพฺพปวตฺตติโต อปเนตฺวา
ยตฺถ ยตฺถ ภาวนาวิเสสเส จิตฺตํ อฺปนเนติ.

ที่เดียว แห่งจิตและสติที่ประกอบกัน. คำว่า ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า กระทำให้เป็น ที่ตั้ง มีอธิบายว่า เพราะเหตุที่เป็นแล้ว อย่างนั้นเองจึงเป็นอันท่านกล่าวไว้ว่า ได้กระทำที่ตั้งไว้แล้ว. คำว่า เยน เยน จิตฺตํ อภิเนหฺรติ (ซึ่งแปลว่า น้อมจิตไปในภาวนา- วิเสสใด ๆ) มีความว่า พระโยคาวจร น้อมจิตเข้าไปในความต่างแห่งภาวนาใด ๆ พรากรเสียจากความเป็นไปในกาลก่อน.

เตน เตน สติ อนุปริวตฺตตีติ ตสฺมี
ตสฺมีเยว ภาวนาวิเสสเส สติ อนุภูลา
นุคฺวา ปุพฺพปวตฺตติโต นีวตฺตติคฺวา ปวตฺตติ.
"เยน, เตนา"ติ เจตฺถ "เยน
ภควา เตนุปลสงฺกมฺ"ติอาทีสุ วิย ภูมฺมตฺถ
เวทิตฺพุโพ. เตน วฺจฺจติ อนุภูลิตาติ
เอวํ กรณโตเยว ตํ ตํ ภาวนํ
อนุคนฺตฺวา จิตฺตา โหนตฺตีติ วุตฺตํ โหติ.

คำว่า เตน เตน สติ อนุปริวตฺตติ (ซึ่งแปลว่า สติยอมหมุ่นไปตามในอาการนั้น ๆ) มีความว่า สติเป็นธรรมชาติอนุภูล กลับจากความเป็นไปในกาลก่อนแล้ว ยอมเป็นไปในความต่างแห่งภาวนานั้น ๆ นั้นเอง. ก็ในสองบทว่า "เยน(และ)เตน"นี้ ฟังทราบว่าจะลงในอรรถเป็นสัจมีวิภักติ ดูจในคำว่า "เยน ภควา เตนุปลสงฺกมฺ" (ซึ่งแปลว่า พระผู้มี-

๑ พ. พ. ๒๕/๓, พ. ล. ๒๕/๓๗๖.

คุณฉัพพัชร์ - คุณอุษา จารุคุณ ถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อเป็นอนุสรณ์การสมรส
ของ คุณฉัพพัชร์-คุณอุษา จารุคุณ ที่ผ่านมา ๔๒ ปี "๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘"

อานาปานสติสตียา สติประธานตฺตา วตฺต-
กตานุจฺจิตฺตปเทสุ สตียา สห โยชนา
กตาคี เวทิตฺตพฺพา.

พระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ใด เข้าไปเฝ้า
ณ ที่นั้น) ดังนี้. คำว่า เตน วุจฺจติ อนุจฺจิตา
มีคำอธิบายว่า เพราะการกระทำอย่างนี้
นั่นเอง จึงเป็นอันทานกล่าวความว่า ไปตาม
ภาวณานั้น ๆ ตั้งอยู่แล้ว. ฟังทราบว่า
ท่านกระทำคำประกอบความพร้อมด้วยสติใน
บทธา วตฺตูกต และ อนุจฺจิต เพราะอานา-
ปานสติมีสติเป็นประธาน.

ยสฺมา ปน ปริปุณฺณาเยว
ปริภาวิตา^๑ โหนฺติวตฺตมิตฺตา ลหฺฐาเสวนา,
ตสฺมา "ปริปุณฺณา"ติ ปเท^๒ วตฺตคา ตโย
อตฺถา "ปริจฺจิตา"ติ ปเทปิต^๓ วตฺตคา,
จตฺตโถ วิเสสฺตโถปิ วตฺตโถ. ตตฺถ
สตียา ปริคฺคณฺหนฺโตติ สมฺปยุตฺตาย,
บุพฺพภากาย วา สตียา ปริคฺคเหตฺตพฺเพ
ปริคฺคณฺหนฺโต โยคี.

ก็เพราะสติที่บริบูรณ์แล้ว นั้นเกี่ยว
ยอมเป็นอันใดอบรมแล้ว ได้เจริญแล้ว
มีอาเสวนะอันใดแล้ว, เหตุฉะนั้น อรรถ
ทั้ง ๓ ที่กล่าวไว้ในบทธา "ปริปุณฺณา" ท่าน
จึงกล่าวแม่ในบทธา "ปริจฺจิตา", ท่านกล่าว
แม่อรรถพิเศษข้อที่ ๔ ด้วย. ในบรรดาคำ
เหล่านั้น คำว่า กำหนดถือเอาด้วยสติ
ความว่า พระโยคีกำหนดถือเอาซึ่งธรรม
ที่ควรกำหนดถือเอาด้วยสติอันประกอบกัน,
หรืออันเป็นบุพภาค.

^๑ ฉ. ปริจฺจิตา. ^๒ ฉ. "ปริปุณฺณา"ติปเท.

^๓ ฉ. "ปริจฺจิตา"ติปเทปิต.

ชีนาตี ปาปเก อกุสเส ชฺมเมตี
 สมุจฺเจทวเสณ ลามเก กิเลสเส ชีนาตี
 อภิภวตี. อยญจ ปุคฺคลาธิฏฺฐานา
 ชฺมมเทสนา. ชฺมเมสุ หิ ชินนุเตสุ
 ตัมมสมงฺกิปุคฺคโลปี ชีนาตี นาม. เต
 จ ชฺมมา สตี อวิหาย อตฺตโน ปวตฺติกุชเณ
 ชินิตุมารทฺธา ชิตาตี วุจฺจนฺตี ยถา
 "ภุชฺชิตุมารทฺโธ ภุชฺชิตฺ"ตี วุจฺจตี.
 ลกฺขณมฺปเนตฺถ สทฺทสทฺถโต เวทิตพฺพ.

คำว่า ยอมชำนะอกุศลธรรมอันลามก
 ความว่า ยอมชำนะคือยอมครอบงำกิเลส
 อันลามกด้วยอำนาจศักดิ์โตได้เด็ดขาด. ก็คำนี้
 เป็นพระธรรมเทศนาบุคคลาธิษฐาน. จริงอยู่
 เมื่อธรรมทั้งหลายชำนะอยู่ แมบุคคลผู้พร้อม-
 เพียงด้วยธรรมนั้น ก็ชื่อว่า ยอมชำนะ.
 ก็ธรรมเหล่านั้นไม่ละสติ เริ่มชำนะใน
 ประวัติขณะของตน ท่านกล่าวว่าชำนะแล้ว
 เหมือนที่กล่าวว่า "บุคคลผู้เริ่มจะบริโภคน
 เป็นผู้บริโภคนแล้ว" ฉะนั้น. ส่วนสูตร(วิธี
 ทำตัว) ในที่นี้พึงทราบจากคัมภีร์สัทศาสตร์.

เอวํ สนฺเตปิ "ปริชิตา"ตี วตฺตพฺเพ
 ช-การสฺส จ-การํ กตฺวา "ปริจิตา"ตี
 วุตฺตํ, ยถา สมฺมา คโท อสฺสาตี
 สุกฺโตตี อตฺถวิกปฺเป ท-การสฺส ต-กาโร
 นีรุตฺติลกฺขเณน กโต, เอวมิธาปิ
 เวทิตพฺโพ. อิมสฺมี อตฺถวิกปฺเป ปริจิตาตี
 ปทํ กตฺตุสาธนํ, ปุริมานิ ตีณิ กมฺมสาธนาณิ.

แม่เมื่อเป็นอย่างนี้ เมื่อควรจะกล่าวว่า
 "ปริชิตา" ท่านแปลง ช-อักษรเป็น จ-อักษร
 กล่าวว่า "ปริจิตา," แม่ในคำว่า ปริจิตานี้
 กึ่งพึงทราบ เหมือนอย่างในอรรถวิกปัว่า
 สมฺมา คโท อสฺสาตี สุกฺโต (แปลว่า ชื่อว่า
 สุกต ด้วยอรรถว่า มีพระวาจาชอบ) ที่ท่าน
 แปลง ท-อักษร เป็น ต-อักษรโดยลักษณะ
 แห่งนिरุตติศาสตร์. ในอรรถวิกปันี้ บทว่า
 ปริจิตา เป็นกัตตุสาธนะ, ๓ บทข้างต้นเป็น
 กัมมสาธนะ.

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อโยธยา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จตุตถาโร สุสมารุทธาติ จตุตถาโร
 สุสมารุทธตถาติ วุตตะ โหติ, อตฺถสทฺทสฺส
 โลโป ทฎฺฐพฺโพ. สุสมารุทธาติ ปทสฺส
 อตฺถาปิ หิ อธิ สุสมารุทธาติ วุตฺตาติ
 เวทิตพฺพา, สุสฺมา อารุทธมฺมา วา?
 จตุรตฺถเกทโธ จตุตถาโรติ วุตฺตาติ
 เวทิตพฺพา, น^๒ธมฺมเกทโธ. ยสฺมา ปน
 สุภาวิตาเยว สุสมารุทธา โหนฺติ, น
 อญฺเณ, ตสฺมา ตโย ภาวนตฺถา อธิปิ
 วุตฺตา. อาเสวนตฺถโถปิ ตีสุ วุตฺเตสุ
 วุตฺโตเยว โหติ, ตสฺมา ตํ อวตฺวา
 ตปฺปจฺฉนีกานํ สุสมุหตฺถโถ วุตฺโต.

สองบทว่า จตุตถาโร สุสมารุทธา
 (ซึ่งแปลว่า ธรรม ๔ อย่าง ประารภดีแล้ว)
 มีอรรถาธิบายว่า ธรรม ๔ อย่าง มีอรรถ
 อันท่านประารภดีแล้ว, ฟังเห็นการลบ อตฺถ
 ทัฬห. จริงอยู่เมื่ออรรถแห่งบทว่า สุสมารุทธา
 ก็ฟังทราบวาทานกล่าววาทานประารภ
 ดีแล้วในที่นี้, อีกอย่างหนึ่ง ความว่า
 มีธรรมอันท่านประารภ เสมอด้วยดีแล้ว.
 ฟังทราบวาทานกล่าววาทาน ๔ อย่าง
 โดยประเภทแห่งอรรถ ๔ อย่าง, มิใช่
 โดยประเภทแห่งธรรม. ก็เพราะธรรมอัน
 ท่านอปรภดีแล้วย่อมเป็นอันท่านประารภดีแล้ว,
 มิใช่ธรรมเหล่านั้น, เพราะฉะนั้น อรรถว่า
 เจริญ ทั้ง ๓ ทานกล่าวแล้วแต่ในที่นี้. แม
 อรรถว่า อาเสวนะก็เป็นอันท่านกล่าวแล้ว
 เหมือนกัน ในเมื่อกล่าวอรรถทั้ง ๓ แล้ว,
 เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวอรรถว่า
 อาเสวนะนั้น กล่าวอรรถว่าเพิกถอนแล้ว
 ซึ่งธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ธรรมเหล่านั้น.

^๑ ฉ. สุสมารุทธมฺมา วา.

^๒ อ. น-สทฺโธ นตฺถิ.

ปัจจุบันีสุมุคฺคาเตน ฺหิ อารทฺธปริโยสานํ
 ปญฺญาตฺติ, เตน สฺสุมารทฺธสฺส ลีชาปฺปตฺโต
 อตฺตโถ วุตฺโต โหติ. ตตฺถ ตปฺปจฺจนীগานนฺติ
 เตสํ ฆานวิปัสฺสนามคฺคานํ ปฏิปกฺขญฺจทานํ.
กิเลสานนฺติ กามจฺจนฺทาทีนํ นิจฺจ-
 สญฺญาทีสํปยุตฺตทานํ สกฺกายทีญฺจาทีนญฺจ.
สฺสุมฺหตฺตตฺตาตี วิกฺขมฺภนตทงฺคสมฺมุจฺเจทวเสน
 สฺมุจฺจ สฺมุหตฺตตฺตา นาลิตฺตตฺตา. โปตฺถเกสฺ
 ปน "สฺสุมฺคฺฆาตฺตตฺตา"ตี ลีขนฺติ, ตํ น
 สุนฺทรํ.

อีกอย่างหนึ่งที่สุดแห่งการปรารภย่อปรากฏ
 ด้วยการเพิกถอนธรรมอันเป็นข้าศึก, ด้วย
 คำนั้น เป็นอันกล่าวอรรถที่ถึงความเป็นยอด
 แห่งธรรมที่ปรารภก็แล้ว. ในบรรดาบท
 เหล่านั้น บทว่า ตปฺปจฺจนীগานํ แปลว่า
 อันเป็นปฏิปกฺขเกฆานวิปัสฺสนา และมรรค
 เหล่านั้น. คำว่า กิเลสทั้งหลาย ใดแก
 กามฉันทะเป็นต้น และสํกกายทีฐีเป็นต้น
 อันสํมปยุตด้วยนิจสํญญา เป็นต้น. คำว่า
เพราะเพิกถอนก็แล้ว ความว่า เพราะถอน
 แล้ว ทำให้พินาศแล้วด้วยดี ด้วยอำนาจแห่ง
 อันขมไว อันละควยองคฺนนั้น ๆ และการตัดไค
 เต็ดขาด. ส่วนในโฆลาณทั้งหลาย ท่านจาร
 ไวว่า "สฺสุมฺคฺฆาตฺตตฺตา", คำนั้นไม่ดี.

๑๖๑. ปุน ตสฺเสว ปทสฺส อญฺณมฺปิ
 อตฺถวิกปฺป์ ทสฺเสนฺโต สฺสุมฺนฺติอาทิมาห.
 ตตฺถ ตตฺถ ชาตฺตาตี ตสฺมี ลีชาปฺปตฺต-
 ภาวนาวิเสเส ชาตฺตา. อนนฺชฺชาตฺติ
 กิเลสานํ อารมฺมณภาวนานุปคมเนน
 กิเลสโทสฺวีรหิตา. กุสฺลาตี ชาตีวเสน

๑๖๑. ท่านเมื่อจะแสดงอรรถวิกปป์
 (คำแสดงความหมาย ให้เลือกเอาอย่างใด
 อย่างหนึ่ง) แมื่อนั้นแห่งบทนั้นนั้นแหละต่อไป
 จึงกล่าวคำว่า สฺสุมํ ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น
 คำว่า เกิดในธรรมนั้น คือเกิดในความต่าง
 แห่งภาวนาที่ถึงความเป็ดยอดนั้น. คำว่า

ท่านผู้ทรงสมโรจน์ สวัสดิคุณ ณ อยุธยา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กุสลา. โภธิปกฺขิยาติ พุชฺฌนฺนุ เจน โภธิติ
 ลหุชนามสฺส อริยสฺส ปกฺเข ภวตฺตา
 โภธิปกฺขิยา. ปกฺเข ภวตฺตาติ หิ
 อุปการภาเว จิตตฺตา. เต จ จตฺตาโร
 สติปฏฺจานา จตฺตาโร สมนฺปฺปชานา
 จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ
 ปญฺจ พลาณี สตฺต โภชฺฌงฺกา อริโย
 อญฺจงฺกโก มคฺโคติ^๑ สตฺตตีส ฌมฺมา.

อิทฺ สมนฺติ อิทฺ มคฺคกฺขณ ฌมฺม-
 ชาคํ สมฺจเจทวเสน กิเลสเส สเมติ
 วินาเสตีติ สมนํ นาม. นิโรธ นิพพานติ
 ทุกฺขนิโรธตฺตา นิโรธ, วานสงฺขาทาย
 ตณฺหาย อภาวา นิพพานํ. อิทฺ สุตฺตมนฺติ
 อิทฺ นิพพานํ สพฺพสงฺขตวิสฺมาปคตตฺตา

ไม่มีโทษ ไต่แก เว้นจากโทษคือกิเลส ด้วย
 การไม่เข้าถึงความเป็นอารมณ์ แห่งกิเลส
 ทั้งหลาย. บทว่า กุสลา ไต่แกกุศล ด้วย
 สามารถแห่งชาติ. คำว่า โภธิปกฺขิยะ ไต่แก
 ชื่อว่า โภธิปกฺขิยะ เพราะมีในฝักฝ่ายแห่ง
 อริยะ อันไต่ชื่อว่า โภธิ ด้วยอรรถวาทรัสสร.
 คำว่า เพราะมีในฝักฝ่าย ความว่า เพราะ
 ตั้งอยู่ในความเป็นอุปการะ. ก็ โภธิปกฺขิยะ
 เหลานั้น ไต่แก ธรรม ๓๗ ประการ คือ สติ-
 ปฏฺฐาน ๕ สมนฺปชาน ๕ อิทฺธิปาท ๕
 อินทฺริย ๕ พละ ๕ โภชฺฌงฺก ๖ อริยมรรค
 มืองค์ ๘.

คำว่า นี้ ชื่อว่า สงบ ความว่า ธรรมชาติ
 ในขณะแห่งมรรคนี้ ชื่อว่า สงบ เพราะ
 ยังกิเลสทั้งหลายให้สงบ คือให้พินาศไปด้วย
 อำนาจเป็นสมฺจเจท. คำว่า นิโรธนิพพาน
 ความว่า ชื่อว่า นิโรธ เพราะดับทุกข์, ชื่อว่า
นิพพาน เพราะไม่มีตัณหา กล่าวคือวานะ.

^๑ ม. อ. ๑๔/๔๒, ๕๑, ข. จุฬ. ๓๐/๘๕
 องฺเก นิตฺเตสนโย.

สุกฺข สมนฺติ สุธมฺม นาม. ฌาตุนฺติ คำว่า นี้ชื่อว่าสงบดี ความว่า นิพพานนี้
 โภธิปกฺขียสงฺขาทํ สมฺ อสมฺโมหโต ชื่อว่าสงบดี ด้วยอรรถว่าสงบด้วยดี เพราะ
 ฌาเณน ฌาตํ, นิพฺพานสงฺขาทํ สุธมฺม ปราศจากความไม่สงบคือสังขตธรรมทั้งปวง.
 อารมฺมณโต ฌาเณน ฌาตํ. ตทฺเว ทวยํ^๑ คำว่า ภิกษุนี้รู้แล้ว ความว่า ความสงบ
 เตเนว จกฺขุณา วิย^๒ ทึฏฺฐํ. วิทิตฺตุนฺติ กล่าวคือ โภธิปกฺขียะอันภิกษุนี้รู้แล้วด้วยญาณ
 ตทฺเว ทวยํ สนฺตนาเน อูปฺปาทเนน ด้วยอสมฺโมหะ, ความสงบดี กล่าวคือ
 อารมฺมณกรเณน จ ปฏฺฐิตํ. ฌาตํ วิย นิพฺพานอันภิกษุนี้รู้แล้วด้วยญาณโดยอารมณ์.
 ปญฺญา สจฺฉิกตํ ผสฺสิตญฺจ. "อสฺลลีนํ ทั้งสองอย่างนั้นนั่นแหละ อันภิกษุนี้นั่นแหละ
 อสมฺมุจฺจา"^๓ อสฺราทฺโธ เอกกฺคนฺ"ติ เห็นแล้ว ดูจเห็นด้วยจักขุ. คำว่า อันภิกษุ
 ปุริมปุริมสฺส ปทสฺส อตฺตปฺปกาสนํ. นี้ทราบแล้ว ความว่า ทั้งสองอย่างนั้น
 ตตฺถ อารทฺตุนฺติ ปฏฺฐปิตํ. อสฺลลีนนฺติ นั้นแหละอันภิกษุนี้นี้ได้เฉพาะแล้วด้วยการทำ
 อสงฺกฺจิตํ. อูปฺภุจฺจิตาติ อูปคฺนตฺวา จิตา. ให้เกิดขึ้นในสันดาน และด้วยการกระทำให้
อสมฺมุจฺจาติ"^๓ อวินฺนุจฺจา. ปสฺสทฺโธติ เป็นอารมณ์. อันภิกษุนี้ทำให้แจ้งแล้ว และ
 นิพฺพุโต. อสฺราทฺโธติ นิตฺทโร. ถูกต้องแล้ว ด้วยปัญญา เหมือนอย่างทีทราบ
สมาหิตนฺติ สมฺ จปิตํ. เอกกฺคนฺติ แล้ว. คำว่า "ไมยอหฺยอน ไมหลงลืม ไม
อวิกฺขิตฺตํ. กระวนกระวาย แน่วแน" เป็นคำประกาศ

^๑ อ. ทวยํ วา.

^๒ ส. วิยปี.

^๓ อปฺมุจฺจาติปี ปาโล.

เนื้อความแห่งบทตน ๆ. ในบรรดาคำ
 เหล่านั้น คำว่า ปรารภแล้ว คือเริ่มตั้งไว้
 แล้ว. คำว่า ไมยอหยอน คือไม่หตุ.
 คำว่า ตั้งมั่นแล้ว คือเข้าไปตั้งไว้แล้ว.
 คำว่า ไม่หลงลืม คือไม่เสียหาย. คำว่า
ระงับแล้ว คือดับแล้ว. คำว่า ไม่กระวน-
กระวาย คือ ไม่มีความกระวนกระวาย.
 คำว่า ตั้งมั่น คือตั้งไว้สม่ำเสมอ. คำว่า
แนวแน่ คือไม่ฟุ้งซ่าน.

"จตุตถาโร สุตฺตมารทฺธา"ติอาทิ... คำว่า "ธรรมทั้ง ๔ อันภิกษุปรารภที่
 สกฺลสุตฺต สุตฺตมารทฺธวจนสุตฺต มุลตฺโต. แล้ว" เป็นต้น เป็นอรรถที่เป็นมูลแห่งคำว่า
 "อตุถิ สมนุ"ติอาทิ ปน สุตฺตวจนสุตฺต, ปรารภที่แล้วทั้งสิ้น. ส่วนคำว่า "ความสงบ
 "ฉาตฺนุ"ติอาทิ อารทฺธวจนสุตฺต วิกปฺปตฺถา. มีอยู่" เป็นต้น เป็นอรรถที่เป็นวิกัปแห่งคำว่า
 ตตฺถายํ ปทตฺถสฺสํนุทฺทา : "สมา จ สุตฺตมา สงบที่, คำว่า "อันภิกษุแล้ว" เป็นต้น
 จ ธมฺมา สมนฺสูตฺตมา"ติ^๑ วตฺตพฺเพ เป็นอรรถที่เป็นวิกัปแห่งคำว่า ปรารภแล้ว.
 เอกเทสฺสรูเปกเสสฺสํ กตฺวา "สุตฺตมา" ในข้อนั้น มีการเทียบเคียงอรรถแห่งบทตั้ง
 อิจฺเจว วุตฺตา ยถา "นามญจ รูปญจ"ต่อไปนี้ : เมื่อควรจะกล่าววว่า "สมา จ

^๑ ฉ. สมา จ สุตฺตมา จ สมนฺสูตฺตมาติ.

นามรูปญจ นามรูปนุ"ติ. "อิทํ สมํ, สุตฺมา จ ฐมฺมา สมฺสุตฺมา" (แปลว่า ธรรม
 อิทํ สุตฺมนุ"ติ ปน อนฺญาเปกฺขํ กตฺวา ที่สงบ และธรรมที่สงบตี ชื่อว่า สมฺสุตฺมา
 นนฺตํสกวจันํ กตํ. ยสฺมา ปน ญาตมฺปิ แปลว่า ธรรมที่สงบและธรรมที่สงบตี) ดังนี้
 ทิฏฺฐนฺติ วุจฺจติ, ทิฏฺฐญฺจ อารทฺธญฺจ ทานกถาวา"สุตฺมา" (แปลว่าสงบตี) เท่านั้น
 อตุตฺโต เอกํ. วิทิตฺสจฺฉิกตผลฺลิตานิ เพราะกระทำสรุเปกเสสสมาสโดยเอกเทศ
 ปน ญาตเวจฺจนาณิ, ตสฺมา ญาตนฺติ เหมือนคำว่า "นามญจ รูปญจ นามรูปญจ
 อารทฺธตุโถเยว วุตฺโต โหติ. นามรูป" (แปลว่า นามทวย รูปทวย นามรูป
 ทวย ชื่อว่านามรูป แปลว่านามรูป). ส่วน
 คำว่า "อิทํ สมํ, อิทํ สุตฺมํ" (แปลว่านี่ชื่อว่า
 ความสงบ นี้ชื่อว่าความสงบตี) ทานกระทำ
 เป็นคํานุปุ่สกลิงคฺ กระทำไม่ให้เป็นการ
 เล็งสิ่งอื่น. ก็เพราะแม่ธรรมชาติอันภิกษุ
 ฐแล้ว ทานก็กล่าววาเห็นแล้ว, ความเห็น
 และการปรารภโดยอรรถจึงเป็นอันเดียวกัน.
 ส่วนการฐการกระทำไห้แจงและการถูกตอง
 เป็นไวพจนแห่งการฐแล้ว, เพราะฉะนั้น
 จึงเป็นอันกล่าวอรรถที่ไต่ปรารภแล้วว่า อัน
 ภิกษุนนฐแล้วตั้งนินเอง.

นามรูปญจ นามรูปนุ"ติ. "อิทํ สมํ, สุตฺมา จ ฐมฺมา สมฺสุตฺมา" (แปลว่า ธรรม
 อิทํ สุตฺมนุ"ติ ปน อนฺญาเปกฺขํ กตฺวา ที่สงบ และธรรมที่สงบตี ชื่อว่า สมฺสุตฺมา
 นนฺตํสกวจันํ กตํ. ยสฺมา ปน ญาตมฺปิ แปลว่า ธรรมที่สงบและธรรมที่สงบตี) ดังนี้
 ทิฏฺฐนฺติ วุจฺจติ, ทิฏฺฐญฺจ อารทฺธญฺจ ทานกถาวา"สุตฺมา" (แปลว่าสงบตี) เท่านั้น
 อตุตฺโต เอกํ. วิทิตฺสจฺฉิกตผลฺลิตานิ เพราะกระทำสรุเปกเสสสมาสโดยเอกเทศ
 ปน ญาตเวจฺจนาณิ, ตสฺมา ญาตนฺติ เหมือนคำว่า "นามญจ รูปญจ นามรูปญจ
 อารทฺธตุโถเยว วุตฺโต โหติ. นามรูป" (แปลว่า นามทวย รูปทวย นามรูป
 ทวย ชื่อว่านามรูป แปลว่านามรูป). ส่วน
 คำว่า "อิทํ สมํ, อิทํ สุตฺมํ" (แปลว่านี่ชื่อว่า
 ความสงบ นี้ชื่อว่าความสงบตี) ทานกระทำ
 เป็นคํานุปุ่สกลิงคฺ กระทำไม่ให้เป็นการ
 เล็งสิ่งอื่น. ก็เพราะแม่ธรรมชาติอันภิกษุ
 ฐแล้ว ทานก็กล่าววาเห็นแล้ว, ความเห็น
 และการปรารภโดยอรรถจึงเป็นอันเดียวกัน.
 ส่วนการฐการกระทำไห้แจงและการถูกตอง
 เป็นไวพจนแห่งการฐแล้ว, เพราะฉะนั้น
 จึงเป็นอันกล่าวอรรถที่ไต่ปรารภแล้วว่า อัน
 ภิกษุนนฐแล้วตั้งนินเอง.

อารท โทติ วีริย อสลีนนติ
 อยมปน อารทจวนสส อชุกตโถเยว.
อุปฏิจิตา สตีติอาทีนิ ปน สมฺปยุตฺตวีริยสฺส
 อุปการณฺมทสฺสนตฺถ^๑ วุตฺตานิ, น
 อารทจวนสส อตฺถทสฺสนตฺถ. ปุริเม
 อตฺถเนน สฺกุจฺจ สฺมารทฺธาติ สฺสมารทฺธา
 จ, อิมินา อตฺถเนน สฺสมา อารทฺธาติ
 สฺสมารทฺธา จ เอกเสเส กเต
 "สฺสมารทฺธา"ติ วุจฺจนฺติ. อิมมตฺถ
 ปรีคฺคเหตฺวา "เตน วุจฺจติ สฺสมารทฺธา"ติ
 วุตฺต.

ก็คำว่า ความเพียรอันภิกษุชั้นปรารภ
แล้วไม่ย่อหย่อน นี้ เป็นอรรถตรงแห่งคำว่า
 ปรารภแล้ว. ส่วนคำว่า สติตั้งมั่น เป็นต้น
 ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงธรรมอันเป็นอุปการะ
 แก่ความเพียรที่ประกอบ, มิใช่เพื่อแสดง
 อรรถแห่งคำว่าปรารภแล้ว. ปรารภพร้อม
 แล้วด้วยดีตามอรรถก่อน เพราะฉะนั้น
 จึงชื่อว่า สฺสมารทฺธา ด้วย, ปรารภสงบดี
 ตามอรรถนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
 สฺสมารทฺธาด้วย เมื่อกระทำเป็นเอกเสส-
 สมาส ท่านกล่าวว่า "สฺสมารทฺธา" (แปลว่า
 ปรารภพร้อมด้วยดี และปรารภสงบดี) ดังนี้.
 ท่านกำหนดชื่อเอาอรรถนี้ จึงกล่าวว่า
 "ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปรารภแล้ว
 สงบดี".

อนุပ္พพนฺติ ยถากุกเมนาติ อตฺโถ,
 อนุပ္พ พุพฺพ อนุติ วุตฺต โทติ. ที่ข

บทว่า อนุပ္พ มีอรรถว่า ยถากุกเมน
 (แปลว่า ตามลำดับ) มีอรรถาธิบายว่า

^๑ ฉ. อุปการณฺมทสฺสนตฺถ.

^๒ ฉ. ยถานุกุกเมนาติ.

อัสสาสวเสนาตี ที่มนุติ วุตตอัสสาสวเสน.
ปุริมา ปุริมาตี ปุริมา ปุริมา สตี,^๑ ปุริมา
ปุริมา สมาธิ.^๒ เอเตน ปุพฺพนฺติ ปทสฺส^๒
อตุโถ วุตฺโต โหติ. ปจฺจิมมา ปจฺจิมมาตี
 สตีเยว. เอเตน อนฺติ ปทสฺส^๓ อตุโถ
วุตฺโต โหติ. อุมฺเขน ปุพฺพญจ อนฺ จ
ปริจิตาตี อตุโถ วุตฺโต โหติ. อุมฺปริ
โสฬส วตฺถุณี วิทฺถาเรตฺวา วจนฺโต
อิธ สงฺขิปิตฺวา "ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี"^๔ตี
อนฺติมเมว^๕ ทสฺสตี. ยสฺมา สีขาปฺปตฺต-
 ภาวนสฺส สพฺพาปี อานาปานสฺสตีโย
ปนฺปนฺ ยถารุจิ ปวตฺตฺนโต อนฺปริจิตาปี
โหนตี. เตน วุตฺ "อญฺญมญฺญํ ปริจิตา
เจว โหนตี อนฺปริจิตา จา"^๕ตี.

ตามข้างตนๆ. คำว่า ควยสามารถลมหายใจ
เขายาว คือ ควยสามารถลมหายใจเขา
 ที่ท่านกล่าวว่ายาว. บทว่า ปุริมา ปุริมา
ไตแก่สติแรก ๆ, ควยคำนี้เป็นอันท่านกล่าว
ถึงอรรถแห่งบทว่า ปุพฺ. บทว่า ปจฺจิมมา
ปจฺจิมมา ไตแก่สตินั้นเอง. ควยคำนี้เป็นอัน
ท่านกล่าวถึงอรรถแห่งบทว่า อนฺ. ควยคำ
ทั้งสองเป็นอันท่านกล่าวอรรถว่า อบรมแล้ว
ทั้งที่แรกและภายหลัง. เพราะท่านกล่าว
 ยังวัตถุ ๑๖ ให้พิสดารข้างหน้า ในที่นี้ท่าน
 จึงย่อแสดงบทอันมีในที่สุดเท่านั้นว่า "ปฏิ-
 นิสฺสคฺคานุปสฺสี"(พิจารณาเห็นความสลະคีน).
 เพราะเหตุที่อานาปานสติทั้งหมด ย่อมเป็น
 อันบุคคลผู้มีภาวนาอันถึงยอด แม้อบรมแล้ว

^{๑-๑} ฉ. โปตฺถเก เอตฺถนฺตเร ปาจรตฺตยํ
 นคฺติ.

^๒ ฉ. ปุพฺพนฺติปทสฺส.

^๓ ฉ. อนฺติปทสฺส, เอวมฺปริ.

^๔ ม. อนฺติมปท.

ยถตฺถาติ ยถาสภาวตฺถา. อตุต-
ทมตฺถโถติ อรหตฺตมคฺคกฺขณเ อตุตโน
 นิพฺพิเสวณตฺถโถ. อตุตสมตฺถโถติ สีติ-
 ภาวตฺถโถ. ปรินิพฺพาปนตฺถโถติ กิเลสฺปริ-
 นิพฺพาเนน. อภิญฺญตฺถโถติ สัพฺพธมฺมวเสณ.
ปริณฺยตฺถาทย มคฺคณฺยาณกิจฺจวเสณ.
สจฺจามิสฺสมยตฺถโถ จตฺตุนฺนํ สจฺจานํ
 เอกปฺปฏิเวธทสฺสนวเสณ. นิโรธ ปฺติฏ-
จापกตฺถโถ อารมฺมณกรณวเสณ.

พฺพุโธติ ปทสฺส อภาเวปี
 พฺพุธเณนาติ ปเท โย โส พฺพุโธ, ตํ

โดยลำดับ เพราะเป็นไปตามความชอบใจ
 บ่อย ๆ . เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า "อานา-
 ปานสติมีวัตถุ ๑๖ แม้ทั้งปวงอาศัยกันและกัน
 ภิกษุนี้อบรมแล้วและอบรมตามลำดับแล้ว".

บทว่า ยถตฺถา แปลว่า อบรมตาม
 ควรแก่สภาวะ. คำว่า อรรถวา ฝึกตน
 ไต่แก อรรถวาทำตนให้หมดพยศในขณะแห่ง
 อรหัตมรรค. คำว่า อรรถวาสงบตฺน ไต่แก
 อรรถวา เป็นภาวะที่เย็น. คำว่า อรรถวา
ยังตนให้ปรินิพพาน คือด้วยกิเลสปรินิพพาน.
 คำว่า อรรถวารูยฺง . คือ ด้วยอำนาจแห่ง
 ธรรมทั้งปวง. อรรถวากำหนดรู เป็นตน
 ด้วยอำนาจกิจแห่งมรรคญาณ. อรรถวา
ตรัสรู้สัจจะ ด้วยอำนาจการแสดงความ
 แห่งตลอดคราวเดียวกันแห่งสัจจะทั้ง ๔.
อรรถวา ยังตนให้ประคิษฐานอยู่ในนิโรธ
 ด้วยอำนาจการกระทำให้เป็นอารมณ์.

แม่เมื่อไม่มีบทว่า พฺพุโธ ท่านใคร
 จะแสดงไขพระพุทฺธเจ้า ในบทว่า พฺพุธเณ

คุณละมัย โอมะคุปต์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

นิททิสิตุกาเมน พุทฺโธติ วุตฺตํ. สยมภูติ
 อูปเทสํ วินา สยเมว ภูโต. อนาจริยโกติ
 สยมภูปทสฺส อตฺถวิวรรณํ. โย หิ อจริยํ
 วินา สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ, โส สยมภู
 นาม โหติ. ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสูติอาทิ
 อนาจริยภาวสฺส อตฺถุปฺภาสนํ. อนนุส-
สุเตสฺสูติ อจริยํ อนนุสฺสุเตสฺสุ. สามนฺติ
 สยเมว. อภิสมฺมุชฺฉิตฺติ ภูสํ สมฺมา ปฏิวิชฺฌิ.

นั่นจึงกล่าวว่า พุทฺโธ. บทว่า สยมภู
 แปลว่า พระผู้เป็นเองนั้นเทียว ปราศจาก
 การแนะนำ. คำว่า ไม่มีอาจารย์ เป็นคำ
 ขยายความของบทว่า สยมภู. จริงอยู่
 บุคคลใดเว้นอาจารย์ ย่อมแห่งตลอดสัจจะ
 ทั้งหลายได้, บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นสยมภู.
 คำว่า ที่มีได้เคยสลับมาในกาลก่อน เป็นต้น
 เป็นคำประกาศความ แห่งความที่พระองค์
 เป็นผู้ไม่มีอาจารย์. คำว่า ที่มีได้เคยสลับมา
 คือที่มีได้เคยฟังอาจารย์มา. บทว่า สาม
 แปลว่า เอง นั้นเทียว. คำว่า ตรัสรู้
 คือแห่งตลอดโดยชอบอย่างยิ่ง.

ตตฺถ จ สพฺพญฺญตฺตํ ปาปุณฺณิตฺติ เตสฺสุ จ
 สจฺจเจสฺสุ สพฺพญฺญภาวํ ปาปุณฺณิ. ยถา
 สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌนฺตา สพฺพญฺญโน โหนฺติ,
 ตถา สจฺจานํ ปฏิวิทฺธตฺตา เอวํ วุตฺตํ.
 สพฺพญฺญตฺตํ ปตฺโตติปิ ปาโฆ. พลฺลสุ จ
วสีภาวนฺติ ทสฺสุ จ ตถาคตพลฺลสุ
 อีสฺสรภาวํ ปาปุณฺณิ. โย โส เอวํ
 ภูโต, โส พุทฺโธติ วุตฺตํ โหติ. ตตฺถ

คำว่า และทรงถึงความ เป็นสัพพัญญูในธรรม
 นั้น ความว่า และถึงความ เป็นพระสัพพัญญู
 ในสัจจะเหล่านั้น. ท่านผู้แห่งตลอดสัจจะ
 ทั้งหลายย่อมเป็นพระสัพพัญญูด้วยประการใด,
 ท่านกล่าวอย่างนี้ เพราะพระองค์ทรงแห่ง
 ตลอดสัจจะทั้งหลายด้วยประการนั้น. ปาฐะ
 เป็น สพฺพญฺญตฺตํ ปตฺโตติ ดังนี้ก็มี (ความอย่าง
 เดียวกัน). คำว่า ทรงถึง ความเป็นผู้ชำนาญ

คุณละมัย โอมะคุปต์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สพฺเพสุ ฌมฺเมสุ อปฺปฏิหตณฺณ-
 นิमितฺตานุกฺตฺตวิโมกฺขาธิคมปริภาวิทํ ขนฺธ-
 สนฺตานิ อฺปาทาย ปณฺณตฺติโก,
 สพฺพณฺณตฺตปทฺฏจํ ภา สจฺจจาภิสมฺโพธิ
 อฺปาทาย ปณฺณตฺติโก สตฺตวิเสโส พุทฺโธ.
 เอตฺตาวตา อตฺตโต พุทฺธวิภาวนา กตา
 โหติ.

ในกำลังทั้งหลาย ความว่า ทรงถึงอิสรภาพ
 ในกำลังของพระตถาคตทั้ง ๑๐. เมื่อรรดา-
 ธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นใด
 ทรงเป็นอย่างนี้, พระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้น ทรงเป็นพุทธะ. สัตว์วิเศษผู้มี
 พระบัญญัติ อาศัยชั้นธสันดานซึ่งอบรมแล้ว
 ควบการบรรลุวิโมกข์อันยอดเยี่ยม ซึ่งเป็น
 นิमितแห่งญาณอันปัจฉิมอะไร ๆ ไม่ขัดขวาง
 ในธรรมทั้งหมดนั้น, หรือผู้มีพระนามบัญญัติ
 อาศัยการตรัสรู้พร้อมด้วยพระปัญญาอันยิ่งซึ่ง
 สัจจะ ซึ่งมีความเป็นพระสัมพันธูปัญญาเป็นปทัฏฐาน
 ชื่อว่า พุทธะ. ควบคำเพียงเท่านี้ เป็นอัน
 กระทำอธิบายพุทธะโดยอรรถ.

๑๖๒. อิทานิ พยฺยชนโต วิภาวนโต
พุทฺโธติ เกณฺณเจเน พุทฺโธติอาทิมาห.
 ตตฺถ ยถา โลกเก อวคฺนฺตา อวคฺโตติ
 วุจฺจติ, เอวํ พุชฺฌิตา สจฺจจํ พุทฺโธ.
 ยถา ปณฺณโสสา วาตา ปณฺณสุสาติ

๑๖๒. บัดนี้ ท่านเมื่อจะอธิบายโดย
 พยัญชนะ จึงกล่าวคำว่า คำว่า พุทฺโธ
 ความว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า
พุทฺธะ ด้วยอรรถว่าอะไร เป็นต้น. ในคำนั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า พุทธะ

คุณละมัย โอมะคุปต์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วุจฺจนฺติ, เอวํ โปเชตา^๑ ปชายาติ
 พุทฺโธ. สัพพญฺญตฺยา พุทฺโธติ สัพพธมฺม-
 พุชฺฌนสมตฺตตฺยา พุทฺธิยา พุทฺโธติ วุคฺคํ
 โหติ. สัพพทสฺสาวิตฺยา พุทฺโธติ สัพพ-
 ธมฺมานํ ฅาณจกฺขุณา ทิฏฺฐตฺตา พุทฺโธติ
 วุคฺคํ โหติ. อนนฺถเนยฺยตฺยา พุทฺโธติ
 อญฺเณน อโพนฺนียโต สยเมว พุทฺธตฺตา
 พุทฺโธติ วุคฺคํ โหติ.

ด้วยธรรมดาว่า ตรัสรู้ จะทั้งหลาย เหมือน
 อย่างไม่ทางโลก บุคคลผู้หยั่งลงแล้วเรียกว่า
 อวกโต (ผู้หยั่งลง). โดยวิเคราะห์ว่า
โปเชตา ปชายาติ พุทฺโธ (แปลว่า ผู้ยัง
 หมูสัตว์ให้ตรัสรู้ ชื่อ พุทฺโธ) เหมือนอย่าง
ปณฺโณ สํสา วาตา กล่าววา ปณฺณ สํสา (แปลว่า
 ลมที่เข้าไปในไม้ไผ่หนึ่ง ชื่อว่า ปณฺณ สํสา).
 คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
พุทฺธ ะ ควย ความ ที่ พระ องค์ เป็น พระ สัพพ ญฺญ
 มีอธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 พระนามว่าพุทฺธ ะ ควย พระ ปัญญา อัน สามารถ
ที่จะ ตรัส รู้ ธรรม ทั้ง ปวง. คำว่า พระผู้มีพระ
 ภาคเจ้าทรงพระนามว่า พุทฺธ ะ ควย ความ ที่
พระ องค์ ทรง เห็น ธรรม ทั้ง ปวง มีอธิบาย
 ธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนาม
 ว่าพุทฺธ ะ เพราะทรงเห็นธรรมทั้งปวงด้วย
 ญาณจักขุ. คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงพระนามว่า พุทฺธ ะ ควย ความ ที่ พระ องค์

^๑ โปเชนโตติปิ ปาโล.

ไม่ต้องให้คนอื่นแนะนำ มีอรรถาธิบายว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า พุทธะ
เพราะเหตุที่พระองค์ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์
เองเท่านั้น เพราะไม่ต้องให้คนอื่นทำให้
ตรัสรู้.

วิสวิตาย พุทฺโธติ นานาคุณวิสวณโต^๑
ปทุมมิมว วิกสนฺนุเจณ^๒ พุทฺโธติ วุตฺตํ โหติ.
ชี่ณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธติอาทึหิ ฉหิ
ปริยาเยหิ จิตฺตสงฺกโถจกรธมฺมปฺปหาเนน
นินฺทาทกฺขยวิพฺพฺโธ ปุริโส วิย สพฺพกิเลส-
นินฺทาทกฺขยวิพฺพฺตฺตา พุทฺโธติ วุตฺตํ โหติ.
สงฺขา สงฺขาทนฺติ อตฺถโต เอกตฺตา
สงฺขาเตนาติ วจนฺสฺส โภจฺจาเสนาติ
อตฺถโต. ตณฺหา เลปทิกฺกุสิ เลปภาเวน
นินฺรูปเลปสงฺขาเตน. สวาสฺนํ สพฺพ-
กิเลสํ ปหีนฺตฺตา เอกนฺตวจนฺ
วิเสเสตฺวา เอกนฺตวิตรราโคติอาทึ วุตฺตํ.

บทว่า วิสวิตาย พุทฺโธ (ซึ่งแปลว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า พุทธะ
ด้วยความที่พระองค์เป็นผู้เบิกบาน) มี
อรรถาธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่า พุทธะ ด้วยอรรถาธิบายว่า
เหมือนดอกบัว เพราะทรงเบิกบานด้วย
พระคุณต่าง ๆ ด้วยคำอันเป็นปริยายทั้ง ๖
มีคำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า
พุทฺธะ ด้วยส่วนที่พระองค์ทรงมีอัสวะสัน
แล้ว เป็นต้น มีอรรถาธิบายว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงพระนามว่า พุทธะ เพราะ
พระองค์ทรงตื่นวิเศษแล้ว ด้วยความสิ้นไป

^๑ ม. นานาคุณวิกสนโต.

^๒ อ. วิสวณฺนุเจณ.

คุณละมัย โอมะคุปต์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอกนตนิกกิเลสตี รากโทสโมหวิเสเส^๑หิ
 สพุทธิเลสเสหิ นิกกิเลส. เอกายนมคัค
คโตติ พุทธิคติ คมนตถานัน ฐาตุณัน
 พุชฌนตถตตะตา พุชฌนตถาปิ ฐาตุโย
 คมนตถา โหนติ, ตสฺมา เอกายนมคัค
 คตตะตา พุทธิคติ วุตฺตํ โหติ.

แห่งความหลับคือกิเลสทั้งปวง ดูจบบุรุษผู้ต้น
 วิเศษแล้ว ด้วยความสิ้นไปแห่งความหลับ
 ฉะนั้น ด้วยการละธรรมอันกระทำจิตให้
 หกหู. เพราะคำว่า สงฺขา สงฺขาคํ เป็นอย่าง
 เกี่ยวกันโดยเนื้อความ คำว่า สงฺขาเตน
 จึงมีเนื้อความเท่ากับว่า โภจฺจสาเสน (แปล
 ว่าโดยส่วน). ด้วยส่วนที่ไม่มีการเข้าไป
ฉาบไว้ เพราะไม่มีความฉาบไว้ คือตัดหา
 และความฉาบไว้คือทิลฺลิตฺติ. เพราะความที่
 พระองค์ทรงละกิเลสทั้งปวงพร้อมทั้งวาสนา
 ท่านจึงกล่าวคำว่า พระองค์ทรงมีรากะไป
ปราศแล้ว โดยส่วนเดียว ให้ต่างกันด้วย
 คำว่า โดยส่วนเดียว. คำว่า ทรงไม่มีกิเลส
โดยส่วนเดียว ความว่า ทรงไม่มีกิเลส
ด้วยกิเลสทั้งปวงที่เหลือจาก รากะ โทสะ
 โมหะ. คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 พระนามว่าพุทธิ ด้วยอรรถว่า ทรงเสด็จ
ไปสู่เอกายนมรรค มีอรรถาธิบายว่าเพราะ

^๑ ฉ. รากโทสโมหาวเสเสหิ.

เหตุที่ธาตุทั้งหลาย ซึ่งมีอรรถว่าไปก็มี
ความหมายว่า ตรัสรู้ แม้อาตุทั้งหลายซึ่งมี
อรรถว่า ตรัสรู้ ก็ย่อมมีความหมายว่าไปได้,
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรง
พระนามว่า พุทธะ เพราะเหตุที่พระองค์
เสด็จไปสู่เอกายนมรรค.

เอกายนมคโคติ เจตถ :

ก็ในคำว่า เอกายนมรรค นี้ ท่านกล่าว
โดยขนานชื่อทางว่า อยนะ ในบรรดาชื่อ
เป็นอันมากแห่งทางว่า:

"มคฺโค ปนฺโถ ปโถ ปชฺชโช

อณฺชสฺส วฏฺฏมายนํ

นาวา อุตฺตรเสตฺถ จ

กฺกุลฺโล จ ภิสฺสิ สงฺกโม"^๑ติ

มคฺคสฺส พุทฺสฺส นามสฺส อยฺยนาเมน

วตฺตโต.

"มคฺโค แปลว่า ทาง ปนฺโถ แปลว่า

ทาง ปโถ แปลว่า ทาง ปชฺชโช

แปลว่า ทาง อณฺชสฺส แปลว่า ทาง

วฏฺฏมํ แปลว่า ทาง อยฺยํ แปลว่า

ทาง นาวา แปลว่า เรือ อุตฺตรเสตฺถ

แปลว่า สะพานสำหรับข้ามแม่น้ำ

กฺกุลฺโล แปลว่า พวง ภิสฺสิ แปลว่า

เปล สงฺกโม แปลว่า เครื่องข้าม".

^๑ ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๗๗.

คุณละมัย โอบะคุปต์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสุมา เอกมคฺคภูโต มคฺโค, น เพราะฉะนั้น ทางจึงเป็นทางสายเดี่ยว,
 เทวธาปณฺณโตติ อตุโถ. อถวา เอเกน อธิบายว่า ไม่ใช่ทางสองแพร่ง. อีกประการ
 อยิตพฺโพ มคฺโคติ เอกายนฺมคฺโค. หนึ่ง ทางที่บุคคลคนเดียวจะพึงไป เพราะ
เอเกนาติ คณฺสงฺคณฺภิกํ ปหาย ปวีเวเกน ฉะนั้น จึงชื่อว่า เอกายนมรรค (แปลว่า
 จิตฺเตน. อยิตพฺโพติ ปฏิปชฺชิตพฺโพ. ทางที่คนเดียวจะพึงไปได้). คำว่า คนเดียว
 อยนฺติ วา เอเตนาติ อยโน, สํสารโต ไต่แกจิตที่ละความคลุกคลีด้วยหมู่สังค. คำว่า
 นิพฺพานํ กจฺจนฺตีติ อตุโถ. เอเกสํ จะพึงไป คือจะพึงดำเนินไป. อีกอย่างหนึ่ง
 อยโน เอกายโน. ชื่อว่า อยนะ ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุไป,
 ความว่า ไปสู่นิพพานจากสงสาร. ทางของ
 ท่านผู้เป็นเอกทั้งหลาย ชื่อว่า เอกายนะ.

เอเกติ เสฏฺฐา, สพฺพสฺสตุตเสฏฺฐา คำว่า ท่านผู้เป็นเอก คือ ท่านผู้ประเสริฐสุด,
 จ สมนฺมาสมฺพุทฺธา, ตสุมา เอกายน- ก็ท่านผู้ประเสริฐสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง ไต่แก
 มคฺโคติ สมนฺมาสมฺพุทฺธานํ อยนฺภูโต พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย, เพราะฉะนั้น
 มคฺโคติ วุตฺตํ โหติ. อยตีติ วา อยโน, จึงมีอรรถาธิบายว่า คำว่า เอกายนมรรค
 กจฺจนฺติ ปวตฺตตีติ อตุโถ. เอกสฺมี แปลว่า ทางอันเป็นที่ดำเนินของพระสัมมา-
 อยโน มคฺโคติ เอกายนฺมคฺโค, สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า
 เอกสฺมีเขว พุทฺธสํสเน ปวตฺตมาโน อยโน ด้วยอรรถว่าไป, ความว่า ไป
 มคฺโค, น อญฺญตฺถาติ วุตฺตํ โหติ. คือเป็นไป. ทางที่ไปในธรรมอันเอก

๑ ส. สพฺพสฺสตุตเสฏฺฐโส จ สมนฺมาสมฺพุทฺโธ.

คุณบุญชิต อารักษภักดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑-๖-๖๖

อปัจจ เอก์ อยตีติ เอกายโน, ในธรรมอันเอก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
 ปุพฺพภาเค นานามุขภาวนานยปฺปวตฺโต^๑ เอกายนมรรค, ไต่แก่ ทางที่เป็นไปอยู่ใน
 อปรภาเค เอก์ นิพฺพานเมว คจฺจตีติ พระพุทธศาสนาแห่งเดียวเท่านั้น, ไม่เป็น
 วุตฺตํ โหติ, ตสฺมา เอกายนมคฺโคติ ไปในศาสนาอื่น. อีกประการหนึ่ง ชื่อว่า
 เอกนิพฺพานคมนมคฺโคติ อตฺถโถ. เอกายนะ ควฺยอรรถวา ไปสู่ธรรมชาติ
 อันเดียว, มีอรรถาธิบายว่า ทางที่เป็นไป
 โดยนัยแห่งภาวนา อันมีมุขต่าง ๆ กันใน
 เบื้องต้น ย่อมไปสู่นิพพานอย่างเดียวกัน
 ในภายหลัง, เพราะฉะนั้นคำว่า เอกายน-
 มรรค จึงมีความเท่ากับว่า เป็นทางไปสู่
 นิพพานอันเดียว..

เอโก อนุตฺตรํ สมนาสมฺโพธิ อภิ- คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า
สมฺพุทฺโธติ พุทฺโธติ น ปเรหิ พุทฺธตฺตา พุทฺธะ ควฺยอรรถวา ตรัสรู้สมฺมาสฺมฺโพธิญาณ
พุทฺโธ, ก็ ปน สยเมว อนุตฺตรํ อันยอดเยี่ยมพระองค์เดียว มีอรรถาธิบาย
สมมาสฺมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธตฺตา พุทฺโธติ ว่า ทรงพระนามว่า พุทฺธะ เพราะมิได้ตรัสรู้
วุตฺตํ โหติ. อพฺุทธิวิทฺตตฺตา พุทธิปฏฺิลาภา กับบุคคลเหล่านี้, เป็นอย่างไรเล่า คือ
พฺุทธิ พุทธิ พุทธิ โฟโธติ ปรียาย- ชื่อว่า พุทฺธะ เพราะตรัสรู้อนุตรสมฺมาสฺม-
วจนเมตฺ. ตตฺถ ยถา นีลรตฺตคฺคุณโยคา โโพธิญาณ ควฺยพระองค์เองนั้นทีเดียว. คำว่า

^๑ ฉ. นานามุขภาวนานยปฺปวตฺโตปิ.

คุณบุญชิต อารักษ์ภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ พุทฺธคุณโยคา^๑ พุทฺโธติ ฌาเปตํ
วุตฺตํ โทติ^๒

ซึ่งความไม่มีปัญญาตรัสรู้ เพราะทรงได้ซึ่ง
พระปัญญาตรัสรู้ มีคำอธิบายว่า คำว่า
พุทฺธ พุทฺธ โโพโธ นี้เป็นคำโดยปริยาย.
ในคำนั้น ท่านกล่าวไว้เพื่อจะให้เข้าใจว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า พุทฺธะ
เพราะทรงประกอบด้วยคุณ คือความตรัสรู้
เหมือนอย่าง "ผ้าที่เรียกว่าผ้าสีเขียว ผา
สีแดง" เพราะประกอบด้วยคุณ คือ สีเขียว
สีแดง.

ตโต ปรี พุทฺโธติ เนตํ นามนฺติ-
อาที "อตุตถมนุคตา อัยํ ปณฺณคฺคิตี"^๑
ฌาปนตฺถํ วุตฺตํ. ตตฺถ มิตฺตา สหายา.
อมจฺจา ภจฺจา. ฌาติ ปีตุปฺกฺชิกา.
สาโลหิตา มาตุปฺกฺชิกา. สมณา
ปพฺพชฺชูปคตา. พฺราหฺมณา โภวาทีโน,
สमितปาปพาหิตปาปา วา^๓. เทวตา

เบื้องหน้าแต่นั้น คำว่า พุทฺโธติ เนตํ
นามํ (ที่แปลว่า พระนามว่า พุทฺธะ นี้ มิใช่
ใครตั้ง) ดังนี้เป็นต้น ท่านกล่าวไว้เพื่อจะ
ให้เข้าใจว่า "พระบัญญัตินี้เป็นไปตามอรุณ".
ในบรรดาคำเหล่านั้น มิตร ไคแก่ สหาย.
อำมาตย์ ไคแก่ ผู้ที่พระราชอาชวาทรงชুবเลี้ยง.
ญาติ ไคแก่ คนที่อยู่ในฝ่ายบิดา. สาโลहित

๑
๒
๓

^๑ อ. พุทธิคุณโยคา.
^๒ ฉ. โปตุตถเก โทตีติ ปาโร นคติ.
^๓ อ. จ.

คุณบุญซึก อารักษ์ภักดี
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

สกุทาทโย พุรหฺมาโน จ. วิโมกฺขนฺติกนฺติ
 วิโมกฺโข อรหฺตฺตมกฺโค, วิโมกฺขสฺส
 อนฺโต อรหฺตฺตผลํ, ตสฺมี วิโมกฺขนฺเต
 ภวํ วิโมกฺขนฺตีกํ นาม. สฬฺพณฺณภาโว
 นาม^๑ หิ อรหฺตฺตมกฺเคน สีชฺฉติ,
 อรหฺตฺตผลโลทเย สีทฺธโร โหติ, ตสฺมา
 สฬฺพณฺณภาโว วิโมกฺขนฺเต ภโว โหติ.

ไคแก่ คนที่อยู่ฝ่ายมารดา. สมณะ ไคแก่
 คนที่เข้าถึงบรรพชา. พราหมณ์ ไคแก่ พวก
 พราหมณ์ที่ชื่อว่าโกวาทิ(คือกล่าวว่าเป็นเจริญ),
 หรือพวกพราหมณ์ผู้บาปอันสงบแล้ว มีบาป
 อันลอยแล้ว. เทวดา ไคแก่ พวกเทวดา
 มีท้าวสักกะเป็นต้น, และพวกพรหมทั้งหลาย.
 คำว่า มีในที่สุดแห่งวิโมกข์ อธิบายว่า
 วิโมกข์ ไคแก่อรหัตมรรค, ที่สุดแห่งวิโมกข์
 ไคแก่ อรหัตผล, พระนามนี้มีในที่สุดแห่ง
 วิโมกข์นั้น จึงชื่อว่า มีในที่สุดแห่งวิโมกข์.
 จริงอยู่ ธรรมดาว่า ความเป็นพระสัพพัญญู
 ย่อมสำเร็จไคด้วยอรหัตมรรค, เมื่ออรหัตผล
 ผุดขึ้น ย่อมเป็นอันสำเร็จแล้ว, เพราะฉะนั้น
 สัพพัญญูภาพจึง เป็นอันว่ามีในที่สุดแห่งวิโมกข์.

ตํ เนมิตฺติกมฺปิ^๒ นามํ วิโมกฺขนฺเต
 ภวํ นาม โหติ. เตน วุตฺตํ
 "วิโมกฺขนฺตีกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานุ"ติ.

แม่เนมิตติกนามนี้ ก็ชื่อว่ามีในที่สุดแห่ง
 วิโมกข์. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
 "คำว่า พุทโธนี้เป็นพระนาม อันมีในที่สุด

^๑ จ. โปตฺถเก นามาติ ปาโร นตฺถิ.

^๒ ม. เนมิตฺตกมฺปิ.

คุณบุญชิต อารักษ์ภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โพธิยา มุเล สห สัพพญุตตญาณสส
 ปฏิลาภาติ มหาโพธิรุกขมุเล ยถา-
 วุตตกขณ สัพพญุตตญาณสส ปฏิลา เณ
 สห. สัจฉิกา ปญฺจคฺคิตฺติ อรหตฺตผลสัจฉิ-
 กิริยาย, สัพพธมฺมสัจฉิกิริยาย วา ชาตา
 ปญฺจคฺคิตฺติ. ยทิตฺ พฺพุโธติ ยา อัย พฺพุโธติ
 ปญฺจคฺคิตฺติ. ^{๑๑} อัย พุชฺชชนโต พุชฺชวิภาวนา?

แห่งวิโมกข์ ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
 ทั้งหลาย". คำว่า พฺรอมคฺวการไตเฉพา
ซึ่งพระสัพพญุตญาณ ณ คฺวงโพธิพฺฤกษ์
 ความว่า พฺรอมกัการไตเฉพาพระ-
 สัพพญุตญาณ ในขณะที่กล่าวแล้ว ณ
คฺวงแห่งมหาโพธิพฺฤกษ์. คำว่า เป็นสัจฉิกา-
บญฺญิตฺติ คือเป็นพระบญฺญิตฺติที่เกิดขึ้นด้วยการ
 กระทำให้แจ้งซึ่งอรหตฺตผล, หรือด้วยการ
 กระทำให้แจ้ง ซึ่งธรรมทั้งปวง. คำว่า
พระนามว่า พฺพุโธ นี้ ความว่า พระบญฺญิตฺติ
 ว่าพฺพุโธนี้ไค. พระบญฺญิตฺตินี้เป็นการยังพุทธะ
 ให้แจ่มแจ้งโดยพชฺชชนะ.

"ยถา พุชฺชชน เทลิตา"ติ
 คาทาปาตสส ปน อิมินา ปทภาชนียะ
 วุตตตฺถณ อัย สันนุหนา : อานาปานสฺสติโย
 จ ยถา พุชฺชชน เทลิตา, เยน ปกาเรน
 เทลิตา. ยถา-สทฺเทน สจฺจคฺคิตา ทส
 ยถตฺถา จ ยถา พุชฺชชน เทลิตา, เยน

บาทคาถาว่า "ยถา พุชฺชชน
 เทลิตา" มีคำเทียบเคียงกับอรรถที่กล่าวไว้
 ในบทภาชนียะนี้คังต่อไปนี้ : ก็อานาปานสติ
 พระพุทธเจ้าทรงเสด็จแล้วด้วยประการใด,
 ก็ทรงเทศนาแล้วด้วยประการใด. ก็อรรถ
 ตามสภาวะ ๑๐ ประการ ที่สังเคราะหฺด้วย

^{๑๑} อ. โปตุถเก เอเต ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ปกาสเรน เทลิตาติ ปการตุตสุส จ ยถา-กัณฑ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วด้วย
 ยถา-สทุทสุส, สภาวตุตสุส จ ยถา- ประการใด, คือเทศนาแล้วด้วยประการใด
 สทุทสุส สรุเปกเสสวเสน เอกเสสั พึงทราบว่ บทว่า"ยถา"ท่านกล่าวว่การะ-
 กตว่ "ยถา"ติ วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพ. ทำให้เป็นเอกเสส ด้วยอำนาจสรุเปกเสส
 ปทภาชนียะ ปนสฺส ยถตุเถสุ เอเกกสุส แห่ง ยถา-กัณฑ์ อันมีอรรถว่ ประการ,
 โยชนาวเสน "เทลิโต"ติ เอกวจนั และแห่ง ยถา-กัณฑ์ อันมีอรรถว่ สภาวะ
 กต. ด้วยประการดังนี้แล. ส่วนในบทภาชนียะ
 แห่งค่านันท่านกระทำเอกวจนะว่"เทลิโต"
 ด้วยอำนาจการประกอบที่ละบท ๆ ในอรรถ
 ตามสภาวะทั้งหลาย.

"โสติ คหฺวโจ วา โหติ ปพฺพชิตฺโต เพราะใดกล่าวไว้แล้วว่ "บทว่
 วา"ติ วุตฺตตฺตา อาทิปเทปิ ยสฺส โส ความว่ จะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต
 คหฺวสุส วา ปพฺพชิตสุส วาติ วุตฺตเมว ก็ตาม" ดังนี้ จึงเป็นอันกล่าวว่ แห่งคฤหัสถ์
 โหติ. โลกตุโถ วุตฺโตเยว. ปภาเสตีติ หรือแห่งบรรพชิตใด แม้ในอาทิบทนั้นเอง.
 อตุตโน ฌาณสุส ปากฺกั กโรตีติ อตุโถ. อรรถว่โลก ข้าพเจ้าใดกล่าวไว้แล้ว
อภิสมพฺพชิตฺตาติ สาวกปารมิณา เณนปิ ที่เดียว. คำว่ ยอมสว่างไสว ความว่
 ปฏิวิฑฺธาเวน. โอภาเสตีติ กามาวจร- ยอมกระทำไห้ปรากฏแห่งญาณของตน. คำว่
 ภูตํ โลกํ. ภาเสตีติ รูปาวจรภูตํ เพราะเป็นผู้รุ่มรอมเฉพา คือ รุ่มรอม
 โลกํ. ปภาเสตีติ อรูปาวจรภูตํ โลกํ. เฉพาด้วยความเป็นผู้แทงตลอด แมด้วย

คุณบุญชิต อารักษัภักติ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สาวกบารมีญาณ. คำว่า ยอมให้แจ่มใส คือ
ยอมยังโลก อันเป็นชั้นกามาวจรให้แจ่มใส.
คำว่า ยอมให้สว่าง คือ ยอมยังโลก
อันเป็นชั้นรูปาวจรให้สว่าง. คำว่า ยอมให้
แจ่มแจ้ง คือยอมยังโลกอันเป็นชั้นอรูปราวจร
ให้แจ่มแจ้ง.

อริยญาณนติ อรหตฺตมคฺคญาณํ.
มหิกา มุตฺโตติ มหิกาย มุตฺโต. มหิกาคิ
นีหาโร วุจฺจติ. มหิยา มุตฺโตติปิ
ปาโล. ฐมรชา มุตฺโตติ ฐมโต จ.
รชโต จ มุตฺโต. ราหุคฺคณา วิปฺป-
มุตฺโตติ ราหุโน จนฺทสฺส อาสนฺนุปกุ-
กิลเลตฺตทา ทฺวีหิ อฺปสฺสคฺเคหิ วิเสเสตฺตวา
วุตฺตํ. ภาสฺเต อิติ สโธภาสฺสุเจเน.
ตปเต อิติ สเตชฺสุเจเน. วิโรจเต อิติ
รุจิริภูเจเน. เอวเมวณฺติ^๑ เอวํ เอวํ.
ยสฺมา ปน จนฺโทปิ สยํ ภาสฺนฺโต

บพฺวา อริยญาณํ ไต่แก อรหัตมรรค-
ญาณ. บพฺวา มหิกา มุตฺโต แปลว่า พนแล้ว
จากหมอก. น้ำค้าง เรียกว่า หมอก.
บาลีเป็น มหิยา มุตฺโต ดังนี้ก็มี. สองบทว่า
ฐมรชา มุตฺโต แปลว่า พนแล้วจากควันและ
จากธุลี. สองบทว่า ราหุคฺคณา วิปฺปมุตฺโต
(แปลว่า พนแล้วจากการจับของราหู) ทาน
กล่าวให้พิเศษควยอุปสรรค ๒ ตัว เพราะ
ราหูเป็นอุปกิลเลสไกลของดวงจันทร์. คำว่า
ยอมยังโลกให้สว่าง ทานกล่าวควยอรรถว่า
มีแสงสว่าง. คำว่า ยอมยังโลกให้เปล่ง-

^๑ เอวเมวาติปิ ปาโล.

ตปนฺโต วิโรจนฺโต อิมํ โลกาสโลกํ
 โภกาเสติ, ภิกฺขุ จ ปญฺญา ย ภาสนฺโต
 ตปนฺโต วิโรจนฺโต อิมํ ขนฺธาติโลกํ
 ปญฺญา โภกาเสติ, ตสฺมา อุมยตุราปิ
 "ภาเสตี"ติ^๑ อวตฺวา "ภาสเต" อิจฺเจว
 วุตฺตํ.

ปลั่ง ท่านกล่าวด้วยอรรถว่ามีเดช. คำว่า
ยอมยังโลกให้ไฟโรจน์ ท่านกล่าวด้วยอรรถ
 วางดงาม. บทว่า เอวเมว ตักทเป็น
 เอว เอว. ก็เพราะแมดวงจันทร์สว่างไสว
 เปล่งปลั่งไฟโรจน์เอง ยอมยังโอกาสโลกนี้
 ให้สว่างไสว, และภิกษุเมื่อสว่างไสวเปล่ง-
 ปลั่งไฟโรจน์ด้วยปัญญา ยอมยังโลก มีขันธ-
 โลกเป็นต้นนี้ให้สว่างไสวด้วยปัญญา, ฉะนั้น
 ท่านจึงมีใต้อีกกล่าวว่า "ภาเสตี" แม้ใน
 ทั้งสองแห่ง กล่าววว่า "ภาสเต" เท่านั้น.

เอวํ हि วุตฺเต เหตุตฺถปิ^๒ วุตฺโต
 โหติ. อติวิสทตราภสุริโยปมํ อคฺคเหตุว
 กสฺมา จนฺโทปมา คหิตาติ เจ ? สพฺพ-
 กิเลสปริฬาหฺวูปสเมน สนฺตสฺส ภิกฺขุโน
 สนฺตคฺคณฺยตฺตจนฺโทปมา อนฺจจวิกาติ คหิตาติ
 เวทิตพฺพํ. เอวํ อานาปานสฺสตีภาวนา-

ก็เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ ย่อมเป็นอันกล่าว
 แม้อรรถแห่งเหตุ. หากจะมีผู้สงสัยถามว่า
 ท่านมิได้อือเอาอุปมาด้วยพระอาทิตย์ ซึ่งมี
 รัศมีแรงกลาอย่างยิ่งกว่า แล้วอือเอาอุปมา
 ด้วยดวงจันทร์เพราะเหตุไร ? ตอบว่า
 ฟังทราบวว่า ท่านอือเอาอุปมาด้วยดวงจันทร์

^๑ อ. ภาสตีติ.

^๒ อ. โปตฺถเก ปี-สทฺโท นตฺถิ.

คุณบุญชิต อารักษ์ภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วรรค)

๓. อานาปานสติกถา ๔. พรรณานิเทศแห่งญาณในโฆทาน

๗๗

สิทธิสารกั โยคาวจรุ ฤนิตุวา อิมานิ อันประกอบด้วยคุณอันสงบว่า สมควรแกภิกษุ
เตรส โฆทาน ญาณนิตติ ตานิ ผู้สงบ วยความเข้าไปสงบความเรารอน
ญาณนิ นิคเมตุวา ทสุเสตีติ. เพราะกิเลสทั้งปวง. ทาน ครันส์คุดีพระ-
โยคาวจร ูย้งความสำเร็จแห่งอานาปาน-
สติภาวนา ให้สำเร็จอย่างนี้แล้ว จึงแสดง
ย้าญาณเหล่านั้นว่า ญาณในโฆทาน ๑๓
เหล่านี้ ดังนี้แล.

โฆทานญาณินิเทศวถุณนา นิฏฐิตา.

พรรณนาโฆทานญาณินิเทศ จบ.

คุณรังสรรค์ เกิดสว่างค์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา